

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Diplomová práce

**ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ AZYLOVÉHO DOMU
PRO MATKY S DĚTMI**

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Urban, Ph.D.

Autor práce: Bc. Tereza Hlaváčková, DiS.

Studijní program: Etika v sociální práci (KS)

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

16. 3. 2024

.....
Tereza Hlaváčková

Poděkování

Za úspěšným dokončením mé diplomové práce stojí spousta lidí, kterým bych chtěla touto cestou poděkovat. Za odbornou asistenci bych chtěla poděkovat především vedoucímu práce, panu doc. PhDr. Davidovi Urbanovi, Ph.D. Za pomoc a etickou konzultaci dlužím velké díky také panu doc. Dr. phil. Jakobovi Sirovátkovi.

Z řad svých přítelkyň tímto děkuji i paní Bc. Barboře Kiliánové, DiS. za odbornou konzultaci a slečně Bc. Daniele Horákové za kontrolu gramatiky.

Děkuji také Azylovému domu pro matky s dětmi v Praze, který mi poskytl odborné zázemí pro studium podkladů k mé práci.

V neposlední řadě děkuji svým blízkým za jejich trpělivost a psychickou podporu v rámci celého studia.

Obsah

Úvod.....	6
1 Cílová skupina azylového domu pro matky s dětmi	8
1.1 Osoby bez přístřeší	8
1.2 Cílová skupina azylového domu pro matky s dětmi – ženy bez přístřeší.....	10
1.2.1 Ženy ohrožené domácím násilím	11
1.2.2 Závislé těhotné ženy a matky	12
1.2.3 Matky ohrožené dluhovou problematikou	13
1.2.4 Ženy samoživitelky	15
1.3 Ženy samoživitelky – dopady osamocení rodičovství	17
1.3.1 Dávky pro matky samoživitelky	18
1.3.2 Sociální služby pro matky s dětmi	20
2 Kolpingův dům.....	22
2.1 Kolpingův dům – azylový dům pro matky s dětmi	22
2.1.1 Sociální práce v azylovém domě pro matky s dětmi.....	24
2.2 Etické dilema, etický problém	27
2.3 Možnosti řešení etických dilemat	28
2.3.1 Etický kodex sociálního pracovníka	30
2.3.2 Standardy kvality.....	32
3 Etická dilemata sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi	35
3.1 Etické dilema 1.....	36
3.2 Etické dilema 2.....	40
3.3 Etické dilema 3	44
4 Utilitarismus	49
4.1 Definice utilitarismu.....	49
4.1.1 Dělení utilitarismu	51
4.1.2 Utilitarismus Jeremyho Benthama	53
4.1.3 Utilitarismus Johna Stuarta Milla.....	54

4.2 Rozbor etického dilematu	58
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů	79
Seznam zkratek	88
Abstrakt	89
Abstract	90

Úvod

Ráda bych na úvod představila svou diplomovou práci s názvem Etická dilemata sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi a seznámila čtenáře s důvody, které mě k této konkrétní volbě vedly. Určitou dobu jsem sama působila jako sociální pracovníce azylového domu pro matky s dětmi a práce s touto cílovou skupinou je mi určitým způsobem osobně blízká. Rovněž i s etickými dilematy jsem se setkávala nejen při výkonu své profesní praxe, ale i během studia na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, ať už tedy hovořím o studiu bakalářském či navazujícím magisterském. Důkladný rozbor etického dilematu byl pro mě tudíž i jakousi výzvou a domnívám se, že mi nastíní nové obzory.

Rozbor etického dilematu optikou etické teorie je zároveň i cílem mé diplomové práce. Před samotnou analýzou provádím sondu do konkrétního zařízení sociálních služeb s cílem zjistit etická dilemata vyplývající přímo z výkonu profese. Etické dilema následně podrobuji důkladnému rozboru, k němuž jsem si zvolila etický směr utilitarismus, a nastíním, jakým způsobem lze na řešení dilematu nahlížet jeho optikou.

V první kapitole své práce se zaměřuji především na popis cílové skupiny azylového domu pro matky s dětmi. Představuji tedy různé skupiny cílových skupin za pomoci odborné literatury. Také líčím, jaké aparáty mohou být této cílové skupině nápomocny. Domnívám se, že tato kapitola, opírající se o akademické informace, pomůže čtenářům dokreslit představu o úřadu sociálních pracovníků, kteří tuto konkrétní cílovou skupinu intervnují.

Ve druhé kapitole se zabývám více do hloubky prostředím, ve kterém cílová skupina funguje. Popisuji zde jeden konkrétní azylový dům pro matky s dětmi a snažím se čtenářům přiblížit i firemní politiku a prostředí, v němž funguje právě i sociální pracovníce. V této kapitole se již dotýkám tématu etických dilemat a etických problémů. Oba termíny zde vysvětluji a také popisuji objektivní metody, jakými lze na řešení etických dilemat v praxi nazírat. Konkrétně tedy hovořím o Etickém kodexu sociálních pracovníků, který dává etický rámec při výkonu profese a o Standardech kvality v sociálních službách, které mohou představovat jakousi kostru při modelaci různých postupů.

Ve třetí kapitole se již zaměřuji na tři konkrétní dilemata, která jsem získala sondou v onom zmíněném zařízení. Postup, jaký jsem zvolila, jsem blíže popsala přímo ve své práci, nicméně jsem se při volbě postupu opírala o odbornou literaturu. S pracovníci jsem vedla komunikaci jak korespondenčně, tak i osobně, a to za pomoci mnou připravené kostry otázek se zaměřením vytěžít etická dilemata, která se opírají o mnohaleté zkušenosti z praxe. Ačkoliv by někdo mohl namítat, že se zabývám pouze třemi dilematy, a ne více, musím dodat, že se na popis zaměřuji velmi důkladně tak, abych

dilemata popsala ze všech stran a to především s hlavním úhlem pohledu od konkrétních pracovníků. Dilemata volím tak, aby se stěžejní problém dotýkal jiných oblastí s cílem o jejich rozmanitost.

Začátek mé čtvrté kapitoly je zaměřen na představení etické teorie utilitarismu, o jehož hlavní myšlenky se opírám při rozboru etického dilematu. Představuji tento konkrétní etický směr, včetně jeho hlavních představitelů, a dále se také věnuji různým proudům, jež z něj během toku času vyvstávaly. Před samotným rozбором etického dilematu vnímám jako stěžejní, abych o dané teorii měla co nejvíce informací.

K samotnému rozboru etického dilematu si volím pouze jedno konkrétní etické dilema popsané ve třetí kapitole. Rovněž je mým cílem, co nejhluběji proniknout do jádra etického dilematu, ze kterého však vyvstává více drobných etických dilemat, která rovněž analyzuji. Srovnávám situaci z pohledu již popsaných proudů utilitarismu a lehce se dotýkám také znázorněním toho, jak by se na situaci dívaly jiné etické směry. Mou hlavní teorií zůstává však utilitarismus.

Při práci na své diplomové práci využívám informací a vědomostí, které jsou dohledatelné v odborné literatuře. Vzhledem k rozmanitosti první kapitoly, je ze začátku mé práce využito více různorodých materiálů popisující praktický výkon sociální práce s vybranou cílovou skupinou. Opírám se rovněž o informační dokumenty Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. V etické části značně využívám odborných výtisků přímo od jmenovaných autorů a studuji mnoho děl, která přímo utilitarismus popisují. Z velké části rovněž čerpám z interní metodiky azylového domu pro matky s dětmi a z jeho Standardů kvality. Mým pomocníkem je mimo jiné i Etický kodex sociálního pracovníka.

1 Cílová skupina azylového domu pro matky s dětmi

Vzhledem k tomu, že téma mé diplomové práce se týká rozboru etických dilemat sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi, ráda bych ve své práci začala tím, že představím cílovou skupinu azylového domu a přiblížím čtenářům sociální práci v něm vykonávanou. Tato kapitola pomůže dokreslit reálné prostředí, kde se naše etická dilemata odehrávají. Prostřednictvím znalosti cílové skupiny a sociálních služeb jim nabízených bude náhled do každodenního pracovního nasazení sociálních pracovníků lépe představitelný.

Sociální práce je rozmanitý obor, který otevírá sociálním pracovníkům celou řadu možností, aby své získané vědomosti v přímé i nepřímé sociální práci realizovali. O to specifitější je potom sociální práce s matkami, jež se ocitly v tíživé sociální situaci. Právě těmito specifiky se budu zabírat blíže. K filozofii konkrétního zařízení, ze kterého jsem čerpala poznatky, se dostanu v kapitole následující.

1.1 Osoby bez přístřeší

Dříve než se budu soustředit na konkrétní problematiku klientek azylového domu pro matky s dětmi, bych ráda objasnila pojem bezdomovectví. Jedná se o jeden z klíčových termínů při práci v azylovém domě, jelikož klientky azylového domu pro matky s dětmi spadají do kategorie osob bez přístřeší.¹

Pro účely sociální práce je termín bezdomovectví definován jako dlouhodobá absence stabilního bydlení. V širším smyslu bychom mohli bezdomovectví rozdělit na zjevné, skryté a potenciální. Zjevným bezdomovectvím je míněn stav osoby, ve kterém postrádá takzvaně střechu nad hlavou a pobývá na veřejných místech. Bezdomovectví skryté je stav, kdy osoba obývá zpravidla nevyhovující bytové podmínky, jako jsou zahradní domky nebo garáže. V případě potřeby pak může využívat služeb různých nocleháren a azylových domů. Bezdomovectví skryté není na první pohled viditelné. Bezdomovectvím potenciálním je pak myšlen stav, kdy je osoba ohrožena ztrátou bydlení, a to například brzkou výpovědí nájemní smlouvy, ztrátou zaměstnání aj. Ohroženou skupinou jsou zejména senioři a matky samoživitelky.² Odborná literatura dále uvádí kategorizaci podle délky trvání bezdomovectví a podle příčin.³

FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) vytvořila typologii zvanou ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z

¹ Srov. MATOUŠEK O. et al. *Sociální práce v praxi*, s. 47.

² Srov. KAJANOVÁ A. *Sociální patologie, vybrané kapitoly*, s. 68-70.

³ Srov. MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*, s. 31.

bydlení). Typologie má především sloužit pro jednotnou kategorizaci termínu bezdomovectví a pro přehlednější nadnárodní (zejména evropskou) spolupráci v oblasti prevence a řešení problematiky bezdomovectví. Práce na ETHOS začala v Bruselu již v roce 2005 a zahrnuje celkem čtyři kategorie, jež jsou rozdělené do třinácti podkategorií a ty jsou dále podrobněji členěné. V roce 2017 byla vytvořena zjednodušená verze ETHOS Light, sloužící zejména pro statistické účely.⁴

Hlavními kategoriemi ETHOS jsou:

- a) Osoby bez střechy, kam v širším smyslu spadají osoby žijící na ulici a osoby využívající jednorázové noclehárny.⁵
- b) Osoby bez bytu, kam spadají osoby žijící na ubytovnách, v azylových domech. Osoby, které budou opouštět institucionální zařízení a osoby, vyžadující dlouhodobější podporu, kam tedy spadají například i senioři, kteří nemají stabilní zázemí a vyžadují péči třetí osoby.⁶
- c) Osoby v nejistém bydlení, tedy osoby bez právního nároku k bytu, žijící u přátel, osoby ohrožené domácím násilím a osoby ohroženy vystěhováním.⁷
- d) Osoby využívající nevyhovující bydlení, tedy zejména „squatteři“ a osoby žijící v nezakladovaných, či nebytových prostorech.⁸

Z výše uvedeného textu je zřetelné, že doba, kdy byla za bezdomovce považována pouze osoba, která nemá střechu nad hlavou, je překonaná. Klientky azylového domu spadají do skupiny b), tedy skupiny osob bez bytu, jež o standardní bydlení již přišly. Je důležité si uvědomit a diskutovat nad faktem, že do cílové skupiny azylových domů pro matky s dětmi patří zejména i děti klientek, které potřebují bezpečí a stabilní zázemí. Nehledě na skutečnost, že děti vstřebávají modely chování způsobu života svých rodičů a v dospělosti je kopírují. Podobným tématem jsem se zabývala v rámci psaní své bakalářské práce, v níž jsem tuto skutečnost blíže specifikovala.⁹

⁴ Fentasa [online]. Praha: Fentasa, posl. úpravy 05. 04. 2001 [cit. 2023-09-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>>.

⁵ Srov. Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020, s. 7-8

⁶ Srov. Tamtéž, s. 8.

⁷ Srov. Tamtéž, s. 9.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 10.

⁹ Srov. HLAVÁČKOVÁ T. *Možnosti tréninkového bydlení pro klientky azylového domu*. České Budějovice 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra oddělení praxe. Vedoucí práce M. Ehrlichová. s. 48.

1.2 Cílová skupina azylového domu pro matky s dětmi – ženy bez přístřeší

Klientka azylového domu pro matky s dětmi je zjednodušeně řečeno žena, matka dítěte, popřípadě dětí, která se ocitla v těžké životní situaci, v jejímž důsledku přišla nebo může přijít, o stabilní bydlení, je tedy klasifikovaná jako žena bez přístřeší.¹⁰ V této kapitole a jejích podkapitolách se budu soustředit na to, jaké konkrétní aspekty se mohou klientek azylového domu pro matky s dětmi týkat. Žena bez přístřeší má jiné specifické rysy, než je tomu u mužů. Z toho důvodu se budu alespoň okrajově soustředit i na tato specifika.¹¹

Ženy bez domova nejsou tak častým fenoménem jako muži bez domova. Z psychologického hlediska je ženské pohlaví považováno jako to něžnější a také aktivnější, co se týče mezilidských vztahů. Proto je většinu žen bez domova možné kategorizovat do bezdomovectví skrytého. Ženy jsou více schopny zajistit si ubytování, a to ať už ve formě noclehů u známých, nebo pobytem v rezidenčním zařízení. Přesto, že podle klasifikace bezdomovectví ETHOS je možné identifikovat tyto ženy jako osoby bez přístřeší, většina z nich sama sebe takto nevnímá.¹²

Jedná se o komplexní důsledek působení sociálně patologických jevů. Stále častěji se dnes mohou na ulici vyskytovat mladé dívky, které opustily výchovný, či diagnostický ústav, nebo dětský domov, a neví tedy jakým způsobem dále naložit se svým životem.¹³

Svou diplomovou práci budu dále směřovat k tématu matek bez přístřeší, tedy nejen těch, které děti mají, ale i těch těhotných. Těhotenství a mateřství je považováno za něco, co je pro ženu přirozené. Ať už bychom hovořili o těhotenstvích plánovaných chtěných, nebo těch, která vyvstala pro ženu jako nečekané překvapení. Jedná se o něco, s čím se potýká žena, která má stabilní zázemí, ale tak i ta, které tato výsada chybí.

Státní politika je koncipovaná tak, aby se starala o nezletilé a nezaopatřené děti a pokud je to alespoň trochu možné, tak cílem je, aby dítě vyrůstalo u svého rodiče jakožto pečující osoby. Matky bez přístřeší si tak mohou zvolit celou škálu sociálních služeb, které fungují přesně tak, aby podpořily přirozený a vzájemný vztah matky se svým dítětem. Budoucí i stávající matky bez přístřeší bývají často motivované, aby na řešení své situace pracovaly, jelikož to bývá podmínkou k ponechání dítěte/děti v jejich péči. Sociální pracovník azylového domu pro matky s dětmi musí umět pracovat s i s takovou klientkou, která určitou dobu žila v nevyhovujících podmínkách. Z tohoto hlediska lze

¹⁰ Srov. MATOUŠEK O. et al. *Sociální práce v praxi*, s. 44-45.

¹¹ HETMÁNKOVÁ, R. Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy [online]. Praha: Jako doma, o.s., 2013 [cit. 2023-10-16]. Dostupné na WWW: <https://www.jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf>.

¹² HETMÁNKOVÁ, R. Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy [online]. Praha: Jako doma, o.s., 2013 [cit. 2023-10-16]. Dostupné na WWW: <https://www.jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf>.

¹³ Srov. HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*, s. 34.

předpokládat, že mohou klientce chybět základní hygienické a stravovací návyky nebo jiné důležité schopnosti, jako je dodržování termínů, hospodaření, dodržování denního režimu, schopnost komunikace s institucemi, aj.¹⁴

Ženy bez domova se také mohly ve svém životě přímo, či nepřímo setkat se zneužíváním a nedůstojným chováním ze strany muže. Sociální pracovník musí tuto skutečnost zohlednit i do své práce a jednat s klientkou s respektem a úctou.¹⁵

Jak již bylo zmíněno, absence stabilního bydlení není jediným problémem zasahujícím do různých složek osobnosti a i do sociálního fungování klientek. Dále se budeme věnovat podrobněji cílové skupině matek bez přístřeší a rozvedeme si možné příčiny i důsledky jejich sociální situace. Sociální pracovník azylového domu pro matky s dětmi nepracuje s klientkou pouze na změně její bytové situace. Jeho práce vyžaduje komplexní vhled do problematiky tématu a do různých celospolečenských odvětvích.¹⁶

1.2.1 Ženy ohrožené domácím násilím

Ženy bez přístřeší se velmi často ve svém životě setkaly s násilím, ať už v době, kdy samy byly dětmi, nebo jako dospělé ženy, potažmo matky.¹⁷

Domácí násilí je systematické působení na oběť takovým způsobem, aby byla narušena její psychická, fyzická a sociální integrita. Stav domácího násilí je specifický tím, že probíhá nevěřejně, za zavřenými dveřmi, a mnohdy o něm okolí ani neví. V rodině, kde domácí násilí probíhá, jsou jasně postavené role. Konkrétně se tedy jedná o roli agresora a oběti, potažmo obětí. Vztah agresora a oběti je nerovný. Agresor v každém případě nad obětí dominuje. Domácí násilí probíhá dlouhodobě, je chronické a má tendenci se stupňovat ve všech svých formách.¹⁸

Sociální pracovníci azylového domu pro matky s dětmi se často setkávají se situací, ve které pracují s klientkou, která zažila domácí násilí ze strany člena rodiny či partnera. Žena bývá zpočátku svým partnerem zmanipulovaná takovým způsobem, že má na jedné straně strach z něj, ale na druhé straně se bojí ho opustit. Je si dobře vědoma, jak těžké postavení bude mít ve společnosti jako matka samoživitelka. Mnohdy bývá na partnerovi i ekonomicky závislá. Partner je schopen situaci ještě umocňovat tím, že oběti neustále opakuje to, že bez něj by si nebyla schopná poradit. Spousta žen je pak uvězněna v takovém vztahu, přičemž nemají povědomí o základních sociálních službách a bojí se dohledat si informace. I v případě, že povědomí mají, mohou se obávat stigmatizace ze

¹⁴ Srov. MAREK, J. et al. *Bezdomovectví: V kontextu ambulantních sociálních služeb*, s 25,

¹⁵ Srov. *Bezdomovectví a bytová nouze žen. Mít domov: Magazín o dostupném bydlení a ukončování bezdomovectví*, s. 31.

¹⁶ Srov. MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*, s. 45-47.

¹⁷ Srov. CONWAYOVÁ H. *Domácí násilí. Příručka pro současné i potenciální oběti*, s. 9.

¹⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 7-9.

strany majoritní společnosti. Často převládá u žen argument, že zůstávají s partnerem kvůli společným potomkům.¹⁹

V azylovém domě pro matky s dětmi dostává klientka pocit bezpečí. Sociální pracovník musí být připraven využívat například i prvky krizové intervence, především v začátcích spolupráce, kdy může být klientka ještě dost citlivá a plná negativních emocí. Klientka po prožitém traumatu musí začínat znovu, žádat si o potřebné dávky. Stává se nezávislou a v některých případech musí řešit stále probíhající spor s bývalým partnerem. Předmětem sporu může být rozvod a s ním spojené majetkové vyrovnání, případně dohoda o opatrovnictví, o výživném, ale může být také pod tlakem dalších přesvědčovacích technik k tomu, aby se k němu vrátila. I přes dobrou spolupráci se sociálním pracovníkem se v některých případech žena k agresorovi vrací a tím ukončuje spolupráci.²⁰

1.2.2 Závislé těhotné ženy a matky

Téma závislosti matky na návykových látkách je v rámci řešení situace žen bez domova na místě. Bezdomovectví ženy může být spouštěčem závislosti, nebo jeho výsledkem.²¹ V této kapitole budeme hovořit o ženách, které patří do skupiny problémových a závislých uživatelů. Nebudeme blíže hovořit o ženách, které s drogou experimentují, jelikož takové ženy velmi často z obavy o svoje dítě a o jeho budoucí vývoj s aplikací přestanou.²²

Žena závislá na návykových látkách ovlivňuje život svého dítěte i v těhotenství. Do těla nenarozeného dítěte jsou vstřebávány substance, které užívá matka, to je ale není schopno odbourat. Dlouhodobým působením těchto látek hrozí trvalá fyzická i psychická poškození. Dalším možným rizikem je také nákaza plodu žloutenkou typu C a jinými chorobami, které jsou přenosné skrz nitrožilní aplikaci. Závislé ženy si z důvodu chybějících financí nemohou dovolit zajistit kvalitní bytové podmínky. Život bez kvalitního zázemí je spojen s nedostatečnými hygienickými podmínkami, které jsou pro těhotnou ženu důležité. Komplikace mohou nastat i po porodu, kdy žena nemá jistotu, kam se s dítětem vrátí. V některých případech je také problém to, že žena nemá dostatečně vštípené výchovné návyky ze své primární rodiny a s péčí o dítě si neví rady. V takovém

¹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 25.

²⁰ Srov. ŘEZNIČEK, I. *Metody sociální práce: Podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*, s. 45.

²¹ Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy, posl. úpravy 01. 04. 2009 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mvcr.cz/migrace/docDetail.aspx?docid=21404201&doctype=AR>>.

²² Srov. PRESLOVÁ, I. et al. *Manuál práce s dětmi drogově závislých klientů*, s. 9.

případě je nutný pobyt v jednom z Dětských krizových center a řešení jejího následného bydlení.²³

Práce s drogově závislou matkou je záležitostí interdisciplinární spolupráce. V otázkách celkové nápravy je potřeba spolupráce psychologa, psychiatra, lékaře, pediatra, adiktologa a sociálního pracovníka. Matka závislá na návykových látkách pracuje na více oblastech s různými odborníky, proto je pro ni terapie celkem náročná. Se sociálním pracovníkem si stanoví, jakým směrem by se chtěla ubírat, i vzhledem ke svému dítěti. Budoucí postup závisí přímo na ní. Musí si tedy rozmyslet, zda je dostatečně motivovaná k abstinenci a zda si chce dítě ponechat ve své péči. Mnohdy je právě obava z odebrání dítěte hlavní motivací v matčině abstinování. V některých případech však matky souhlasí s adopcí dítěte, nebo jeho dočasného umístění do péče třetí osoby.²⁴

I u matek, které se rozhodly k celkové nápravě, je poměrně velké riziko relapsu. Pokud to situace dovolí, je celkem žádoucí, aby matka navštěvovala psychologa a adiktologické centrum, a to přinejmenším ambulantně. Sociální pracovník může fungovat jako jakýsi koordinátor mezi všemi zmíněnými odborníky a pomáhá klientce najít vhodné bydlení. V některých případech je to právě azylový dům pro matky s dětmi, případně jiný typ podporovaného bydlení s využitím sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Problémem může být výše zmíněný relaps, přičemž aktivní užívání návykových látek je pro většinu zařízení v rámci sociálních či zdravotnických služeb nepřijatelné a může být důvodem i k ukončení spolupráce. Dodržování abstinence závisí pouze na klientce samotné, sociální pracovník může fungovat pouze jako osoba, která motivuje, případně kontroluje abstinenci a následně vyvozuje závěry v kontextu další spolupráce z klientčina jednání.²⁵

1.2.3 Matky ohrožené dluhovou problematikou

Ve svém textu bych také ráda hovořila o dluhové problematice u klientek azylového domu pro matky s dětmi. Dluhová problematika je fenoménem celospolečenským a sociální práci zaměřené směrem k řešení dluhů se nevyhne ani sociální pracovník azylového domu. Řešení takové situace bývá právě o to těžší, jelikož klientky azylového domu nemusí dosahovat takových příjmů, aby si mohly dovolit splácet dluh.²⁶

Poměrně vysoký počet osob v naší republice má nějakou zkušenost s půjčkou. Z průzkumu České bankovní asociace vyplynulo, že se jedná až o 83 % lidí, přičemž rizikově se chová každý desátý občan. Toto číslo zahrnuje nákupy na splátky, čerpání kontokorentu, čerpání hypotečního úvěru, leasingu, půjčky od rodiny a známých, úvěry

²³ PRESLOVÁ, I. Šance dětem [online]. Praha: Děti rodičů se závislostí. posl. úpravy 16. 10. 2023 [cit. 2023-09-29]. Dostupné na WWW: < <https://sancedetem.cz/deti-rodicu-se-zavislosti>>.

²⁴ Srov. PRESLOVÁ I. A kol. *Manuál práce s dětmi drogově závislých klientů*, s. 23-25.

²⁵ Srov. PRESLOVÁ I. A kol. *Manuál práce s dětmi drogově závislých klientů*, s. 26-28.

²⁶ Srov. MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*, s. 45.

ze stavebního spoření, aj. Z výše uvedeného vyplývá, že se nejedná o jakýsi fenomén pouze klientek azylového domu, nýbrž i mezi klientkami se objevuje spousta těch, které se zadlužením mají zkušenost, řeší ji nebo by ji řešit chtěly.²⁷

Hlavním důvodem rostoucího se zadlužování české společnosti je bezpochyby finanční negramotnost. Pokud žena nemá naučené zdravé nakládání s financemi ze své primární rodiny, je celkem pravděpodobné, že takovému chování nenaučí ani své děti. S tímto faktem se pojí i rostoucí spotřeba českých domácností a touha po tom, vlastnit a mít věci, které jsou denně prezentovány v reklamách. Jedná se mnohdy o různé nadbytečné produkty jako je elektronika, vybavení do bytu, předražené zážitky a dovolené.²⁸

Tímto způsobem se pak z osob stávají dlužníci. Standardně by měla být taková osoba vedena v registru dlužníků, ale některé, především nebankovní společnosti, povinnost registrovat zde dlužníka nemají. Ty pak jednájí přímo skrze soud, pomocí platebních rozkazů, rozsudků či trestních příkazů. Soud následně vymáhá splacení dluhu formou exekuce. Ta může mimo jiné probíhat i pravidelnými srážkami z příjmu osoby, které je ponecháno pouze základní minimum na obživu, vzhledem k počtu vyživovaných osob.²⁹

Úkolem sociálního pracovníka azylového domu pro matky s dětmi je především práce na eliminaci takových zvyků a vzorců chování. Klientka se musí naučit hospodařit tak, aby vyšla i s nižšími příjmy. Sociální pracovník s ní může chodit na nákupy potravin, ošacení, případně jí může vytvořit tabulku, do které se pak zapisují příjmy a výdaje, načež klientka přehledně vidí, kde má kupříkladu nedostatky v otázce vedení financí.³⁰

Matka, na kterou je vedena exekuce, tedy podléhá pravidelným srážkám například i z rodičovského příspěvku. To může znamenat velký problém při placení dalších závazků, jako je nájemné, úhrady nutností v mateřské i základní škole, nákupu potravin, apod. Jiné dávky, kterými bývají například dávky o pomoci v hmotné nouzi (dále jen HN) a příspěvek na bydlení (dále jen PnB), pak s rozdílem exekuce nepočítají a nemohou rodině poskytnout finanční podporu tak, aby vykryly chybějící zisk. To může způsobit stresovou situaci, kdy se matka ocitne mezi povinnostmi splácet dluh a zajistit rodině obživu. Nehledě na to, že se dluhy mohou i dědit z generace na generaci.³¹

²⁷ Česká bankovní asociace [online]. Praha: Průzkum ČBA: Češi a zadlužování 2021, posl. úpravy 29. 09. 2021 2001 [cit. 2023-11-20]. Dostupné na WWW: <<https://cbaonline.cz/cesi-a-zadluzovani-2021>>.

²⁸ Ministerstvo financí. Národní strategie finančního vzdělání. [online]. 2010 [cit. 2023-10-12]. Dostupné na WWW: <http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovnakoncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani_mf2010.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Státní sociální podpora, posl. úpravy 04. 01. 2024 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/statni-socialni-podpora>>.

²⁹ Srov. Člověk v tísní, Informační brožura: dluhová problematika, s. 5-7.

³⁰ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi Kolpingův dům.

³¹ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: Podklady ke stáží studentů a ke kazuistickým seminářům*, s. 65.

Do dluhové pasti se však může dostat i matka finančně gramotná. V případě rozvodu nebo dlouhodobé pracovní neschopnosti patří do rizikové skupiny, která je zadlužeností ohrožená. Z důvodu výpadku pravidelného zisku si musí půjčit u bankovní, nebo nebankovní společnosti a tím se dostává do bludného kruhu, kdy není schopná splatit dluh předchozí a proto je nucena půjčit si u jiné společnosti.³²

Sociální práce s takovou klientkou pak probíhá především tím způsobem, že je zjištěna míra zadluženosti a jsou doporučeny další kroky, jež mohou být například ve formě insolvence. Na místě je také osvěta ohledně finanční gramotnosti. Některé azylové domy nabízí i program, kde matku učí hospodařit s financemi a pomáhají jí odkládat si co nejvíce prostředků takzvaně „na stranu“. Sociální pracovník může svou klientku také upozornit, že v případě dědictvého řízení je možná skutečnost, že její získané dluhy budou dědit i její potomci.³³

1.2.4 Ženy samoživitelky

Jak zmiňuje odborná literatura, rodina může mít mnoho podob. Rodiny mohou být například bezdětné, s dětmi, s jedním dospělým členem. Další z jejich podob jsou rodiny složené, kdy partneři nemají společné děti, ale pečují o děti z předchozích vztahů aj.³⁴

Jednou ze základních charakteristik rodiny, která se ocitne v pobytové sociální službě azylový dům pro matky s dětmi je to, že v této rodině zpravidla funguje pouze jeden dospělý člen. Mnohem častěji je tímto dospělým elementem právě matka dítěte. Vznik takové rodiny se dá vysvětlit například rozvodem manželství, rozchodem partnerů, ovdověním, nebo narozením dítěte mimo manželský svazek. Některé matky mohou záměrně cítit potřebu vychovávat svého potomka samy, případně otce dítěte neznají či nechtějí uvádět. Jak již bylo zmíněno, bezdomovectví matek samoživitelek se nedá jednoznačně diagnostikovat výskytem pouze jednoho sociálně patologického jevu. Matky bez přístřeší přichází do zmíněné služby právě jako oběti domácího násilí nebo jako matky, které žily v nevyhovujících podmínkách, mladé matky opouštějící ústavní výchovu a jako matky závislé na návykových látkách, u nichž je potřebná celostní intervence.³⁵

Český statistický úřad uvádí, že v České republice existuje celkem 170 000 neúplných rodin. Odhadované číslo je na základě dat organizací, jež se zabývají podporou samoživitelek a samoživitelů, mnohem vyšší. Celkem 90 % z celkového počtu

³² Srov. SMRČKA, L. *Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu*, s. 22-23.

³³ Srov. Tamtéž s. 38-40.

³⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 19.

³⁵ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*, s. 138-139.

samoživitelů představují matky. Vzhledem k těmto číslům je potřeba azylového bydlení celkem odůvodnitelná.³⁶

Výchova dítěte v neúplné rodině závisí pouze na matce. Ta nemá žádnou oporu v partnerovi, jakožto v dalším dospělém elementu. Je tedy zodpovědná nejen za dítě, ale i sama za sebe. V případě, pokud by se s ní něco stalo, by byl následující vývoj dítěte poněkud komplikovaný. Muselo by si totiž zvykat na nové prostředí u příbuzných nebo by v krajním případě bylo ošetřeno skrze ústavní péči. Navíc dítě je v takové situaci ještě více fixované právě na matku, se kterou je ve velmi úzkém spojení.³⁷

Pro dítě je z počátku jeho vývoje důležité, mít alespoň jednu stabilní pečující osobu. Později v procesu socializace však začíná vnímat a kopírovat společenské interakce, které kolem sebe vidí. Pokud matka vychovává dítě sama, nemá možnost pocítit to, jak se k sobě dva partneři chovají. Dítě si hledá chybějící vzor jinde, například ve škole, ve vrstevnické skupině nebo v médiích. U matek bez přístřeší může být situace složitější i z důvodu, kdy otec dítěte vykazuje známky sociálně patologických jevů, je například závislý na návykových látkách nebo má agresivní chování vůči matce, nebo dítěti samotnému. V takovém případě je lepší, pokud se rozhodne naleznout útočiště právě v některém z azylových domů. Stejně je tomu, i když dítě bydlí spolu s matkou v nevyhovujících bytových podmínkách. V nestimulujícím prostředí je dítě mnohem náchylnější k různým onemocněním a k pozdější inklinaci k sociálně patologickým jevům. Cílem služby je však udržet poskytování pomoci spíše na krátkodobé bázi, jelikož v rámci socializace si dítě odnáší i zkušenosti z míst, kde s matkou bydlelo. Smyslem tedy je, aby v budoucnu ono dítě samotné nebylo závislé na sociálních službách.³⁸

Sociální pracovníci azylového domu mohou mnohdy být pro matku s dítětem jakýmsi vztyčným bodem. Klientkám často chybí jejich širší rodina, jejíž členové by alespoň z části mohli pokrýt chybějící dospělý element. Přesto se však jako přijatelnější řešení jeví to, kdy alespoň zčásti tento článek zastoupí třeba i jedna ze sociálních pracovníků azylového domu. Dítě je také svědkem skutečnosti, že jeho matka, jeho nejbližší opora, funguje v rámci možností v klidu a je aktérkou zcela běžných a zdravých mezilidských interakcí.³⁹

³⁶ Donio [online]. Rodiče samoživitelé, posl. úpravy 2024 [cit. 2023-10-03]. Dostupné na WWW: <<https://www.donio.cz/SuperMama#data-z-pruzkumu>>.

³⁷ Srov. MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*, s. 43.

³⁸ Srov. SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*, s. 54-55.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 125.

1.3 Ženy samoživitelky – dopady osamocení rodičovství

Ráda bych v této podkapitole více zdůraznila dopady osamocení rodičovství. Ať už je důvod přijetí klientky do sociální služby jakýkoliv, všechny je spojuje skutečnost, že se jedná o matky, kterým chybí druhý dospělý element nejen při výchově dětí, ale i při řešení dalších důležitých bodů. Ačkoliv tvoří spolu se svými dětmi rodinu, je jejich postavení ve společnosti specifické. Vyplývá z něj totiž řada nevýhod, oproti rodinám, které jsou úplné a je tedy nutné uzpůsobit i sociální práci jim na míru.

Matky samoživitelky budují své postavení ve společnosti obtížněji, než matky, které vychovávají dítě v úplné rodině. Jsou hůře uplatnitelné na trhu práce, jelikož zaměstnavatel může mít obavy z toho, že žena bude častěji nepřítomná na pracovišti z důvodu onemocnění dítěte. Ačkoliv se zaměstnavatel při pohovoru nesmí dotazovat na rodinný stav a počet dětí, existuje celá řada otázek, které vedou k tomu, aby zaměstnavatel tuto informaci získal. Pokud se zaměříme na matku samoživitelku spadající do kategorie bez přístřeší, je pro ní nabídka vhodného pracovního uplatnění rozhodující. Nemožnost těžit každý měsíc stabilní příjem přináší celou škálu následných obtíží, jako je neschopnost hradit dítěti kroužky a mimoškolní aktivity, neschopnost dostát svým závazkům v případě exekuce nebo insolvence a v neposlední řadě hradit náklady za bydlení.⁴⁰

Žena, která své dítě vychovává sama, trpí také sociální izolací vzhledem k faktu, že je velmi zaměstnaná tím, aby zvládala pracovní život i péči o dítě. Matka, která je navíc osobou bez přístřeší trpí nedostatkem financí i prostoru k tomu, aby trávila čas na kulturních událostech v okolí, navazovala kvalitní vztahy s okolím a komunitou.⁴¹

Dopady osamocení rodičovství se také dotýkají nezletilých dětí. Je také dokázáno, že stresové události, které jsou nuceny prožívat děti v dětství, negativně ovlivňují jejich vývoj. V dospělosti jsou tak více ohroženy inklinací k sociálně patologickým jevům, mají vyšší riziko závislosti na návykových látkách a k rozvinutí duševních poruch. Mezi stresory právě patří i skutečnost, že prožily určitou část dětství v chudobě, ohroženy ztrátou bydlení či nestabilní bytovou situací. Velký stres pak mohou přinášet i situace, které osamocené rodičovství předcházely, tím bývá i domácí násilí v rodině, závislosti rodičů na návykových látkách, apod.⁴²

Matky samoživitelky jsou znevýhodňované i v oblasti bytové problematiky. Cílem státu je, aby každé dítě vyrůstalo pokud možno se svým rodičem a aby mu bylo zajištěno stabilní zázemí. Pro matky bez přístřeší je tato podmínka těžko splnitelná. Na trhu s byty jsou opomíjeny a diskriminovány. Důvodem může být právě chybějící dospělý člen

⁴⁰ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*, s. 139.

⁴¹ Srov. MATOUŠEK O. et al. *Sociální práce v praxi*, s. 47.

⁴² Srov. *Bezdomovectví a bytová nouze žen. Mít domov: Magazín o dostupném bydlení a ukončování bezdomovectví*, s. 11.

rodiny, případně i závislost na dávkovém systému. Nedostatečné bytové zázemí v kombinaci s ohrožením na trhu práce pak rodinu opět staví do situace, kdy hrozí sociální vyloučení, které s sebou nese celou řadu dalších komplikací. V takovém případě pak jsou donuceny k tomu, aby vyhledaly pomoc v sociálních službách, které podporu nabízí. Ty poskytují služby podle zákona 108/2006 Sb., zákona o sociálních službách, a mají stanovenou výši úhrady za sociální službu, která je v takové výši, aby si ji matka samoživitelka mohla dovolit. Skrze cílené působení sociálního pracovníka pak hledají takové řešení, aby se jim podařilo najít návazné bydlení, a to například i s pokračujícím využitím sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.⁴³

1.3.1 Dávky pro matky samoživitelky

Mateřství je považováno za sociální událost, která určitým způsobem změni dosavadní fungování rodiny, ať už úplné nebo neúplné. V zájmu společnosti, rodiny i samotného dítěte je, aby matka byla v co možná největší duševní pohodě a aby jí byla zajištěna základní podpora, ať už materiální, zdravotní nebo podpora na pracovišti. Stát pomocí vlastních mechanismů chrání těhotnou ženu. Při práci s klientkami azylového domu pro matky s dětmi je znalost systému pomoci v případě mateřství klíčová. Cílovou skupinou jsou matky v obtížné životní situaci, a jsou příjemkyněmi dávek.⁴⁴

Základním aparátem je mateřská dovolená, na kterou má nárok žena, jež přispívala určitý počet dní do kasy nemocenského pojištění. Dávka nemá význam pouze jako výplata financí, ale slouží také jako garant jistého pracovního volna před porodem.⁴⁵

Klientky azylových domů, tedy matky bez přístřeší, často řádnou pracovní zkušenost postrádají. Nesplňují kritéria pro výplatu dávek Peněžitě pomoci v mateřství (dále jen PPM). Tímto přicházejí o značnou výhodu oproti pracujícím a zajištěným ženám. V případě chybějícího zázemí a partnera, který by jim finančně pomáhal, musí často vyhledávat téměř do termínu porodu různé druhy přivýdělků, případně docházet na Úřad práce ČR (dále jen ÚP) pro jiné druhy dávek.⁴⁶

V případě nízkého příjmu rodiny může matka žádat o dávku Porodného. Ta by měla pokrýt základní výdaje spojené s porodem a nákupem nejn nutnějších věcí pro novorozence. O tu žádá matka zpravidla až po porodu, ne před ním, proto je mnohdy chystání výbavy pro dítě obtížné.⁴⁷

⁴³ Srov. SNOPEK J.; MATOUŠEK R., Agentura pro sociální začleňování: Metodika, *Prostupné bydlení 2014*, s. 9-10.

⁴⁴ Srov. TOMEŠ I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 242-243.

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 244.

⁴⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Státní sociální podpora, posl. úpravy 04. 01. 2024 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/statni-socialni-podpora>>.

⁴⁷ Tamtéž.

Dalo by se říci, že ve všech evropských zemích je stanovená doba na výchovu dítěte časově omezena a je tomu tak i v České republice. Vzhledem k společenskému směřování ke genderové vyrovnanosti, může být na rodičovské dovolené jak matka, tak i otec, přičemž dávka rodičovský příspěvek (dále jen RodP) je vyplácena pouze jednomu z nich. Výše této dávky je pro všechny stejná a není nároková, tedy dostane jí i ten, kdo v minulosti nepracoval nebo jiným způsobem nepřispíval k nemocenskému pojištění.⁴⁸

RodP příjem rodině z části sice nahradí, ale nevyrovná se částce, která by se dala přirovnat k ušlému výdělku. Je také nutné zmínit fakt, že se celkové náklady rodině zvyšují. Rodič musí dítěti zajistit stravu, v případě zdravotního omezení i stravu speciální, ošacení, různé doplňky, jako je kočárek, sedačka, různé hračky, hradit zdravotní úkony, které nejsou hrazené ze zdravotního pojištění, apod. Rodič tráví také více času doma a tím se zvyšuje spotřeba vody a energií. V některých případech je také nutné, aby se rodina přestěhovala, a to hlavně v případech, kdy rodina žila v nevyhovujících podmínkách nebo v malém prostoru.⁴⁹

Stát v takovém případě reaguje poskytnutím dalších dávek, dávek nárokových. Pracovníci ÚP dokumentují, sledují situaci rodiny a vypočítávají výši případné podpory. Mezi dávky Státní sociální podpory patří PnB, který by měl zajišťovat především náklady na bydlení, náklady spojené s bydlením a přídavek na dítě, který by měl zaopatřovat alespoň částečné náklady na potomka. Dále však je možné žádat o dávky HN, konkrétně pak příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. Dávky vycházejí z výpočtu částky Životního minima, jehož hodnota bývá vládou pravidelně valorizována.⁵⁰

Výplata dávek není vždy bezproblémová. V praxi se někdy stává, že platba neproběhne včas, což může být v případě placení nájemného likvidační. Velký problém byl zaznamenán například během COVID krize, kdy matky samoživitelky čekaly na úhradu za bydlení i tři měsíce. Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) zjednodušilo elektronický portál k příjmu žádostí o dávky. Žadatelé už nemusí chodit přímo na pobočku, ale mohou žádat o dávky z domova. Osoba bez přístřeší však nemusí mít přístup k počítači a internetu, někdy také potřebuje s žádostmi pomoci. Je tedy na zvážení, zda tuto možnost využít, či nikoliv.⁵¹

⁴⁸ Srov. TOMEŠ I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 244-245.

⁴⁹ Srov. TOMEŠ I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 245-246.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 247-250.

⁵¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Státní sociální podpora, posl. úpravy 04. 01. 2024 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/statni-socialni-podpora>>.

1.3.2 Sociální služby pro matky s dětmi

Ústavních, ambulantních i terénních zařízení je v České republice celá škála. Dále je možné dělit je i podle zaměření cílové skupiny.⁵² I matky bez přístřeší mohou při řešení své nepříznivé sociální situace využít výše zmíněných služeb. Vzhledem k tomu, že nelze paušálně kategorizovat důvod jejich potřeby využívat sociální službu, bývá sociální práce s nimi značně rozmanitá.

Jak již bylo zmíněno, lze i matky ubytované v ústavním zařízení klasifikovat jako matky bez přístřeší. Tato ústavní zařízení mají krátkodobý, řekněme až provizorní charakter, a neměla by suplovat dlouhodobou absenci bydlení. Jedná se především o azylové domy pro matky s dětmi. Zde může žena bydlet i se svým dítětem. Úhrada za sociální službu nebývá vysoká, jako v případě komerčního bydlení, a je regulovaná Zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách. Náklady je pak možné hradit i za pomoci dávek HN. Velmi často jsou klientkami takového zařízení matky s malými dětmi do tří let, není však výjimkou ani rodina, kde je dítě starší. Klientem, tedy osobou, která se sociálním pracovníkem stanovuje zakázku, je matka dítěte. Zařízení však poskytuje podporu i nezletilému dítěti.⁵³

Mimo standardní azylové domy můžeme nalézt i azylové domy specializované, zaměřené například i na podporu rodině ohrožené domácím násilím nebo takové rodině, kde násilí již v minulosti propuklo. Taková zařízení mohou mít i utajenou adresu a mohou zaměstnávat pracovníky, jež se na problematiku specializují.⁵⁴

Mimo rezidenční zařízení existují i sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (dále jen SAS), která fungují na principu docházení terénního pracovníka do přirozeného prostředí rodiny. V praxi je klientem takové služby matka, která již vhodné ubytování našla, ale za účelem vštípení návyků nutných k fungování ve většinové společnosti potřebuje občasný dohled sociálního pracovníka.⁵⁵

Na fungování mnoha rodin včetně matek bez přístřeší dohlíží Orgán sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Jedná se o státní orgán obce s rozšířenou působností, přičemž nedohlíží pouze na nezletilé dítě, ale snaží se podpořit fungování celé rodiny tak, aby dítě pokud možno vyrůstalo ve své primární rodině. OSPOD také koordinuje spolupráci různých organizací, ať už státních, neziskových, terénních nebo pobytových. Pro matku bez přístřeší, která ve svém životě řeší mnohočetné problémy, je sociální pracovník OSPOD klíčovým pracovníkem, který dohlíží na plnění Individuálního plánu a také na jeho další vývoj. Je však důležité zmínit, že k využívání sociálních služeb pro

⁵² Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Sociální služby, posl. úpravy 28. 07. 2020 [cit. 2024-01-30]. Dotupné na WWW: < <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>>.

⁵³ Srov. MATOUŠEK, O. et al. *Sociální služby*, s. 83.

⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 84.

⁵⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 14. 3. 2006.

rodiny s dětmi není spolupráce s OSPOD podmínkou. Měl by být ale kontaktován vždy, pokud je riziko ohrožení vývoje dítěte.⁵⁶

⁵⁶ Srov. KOZLOVÁ, L. *Sociální služby*, s. 59.

2 Kolpingův dům

V této kapitole bych se ráda věnovala konkrétnímu azylovému domu. Nastíním to, o jaké zařízení se jedná, popíši jeho fungování i personální zajištění. Spolu s poznatky z první kapitoly uzavřu vykreslení prostředí. Tyto informace budou tvořit celek podstatný ke čtenářově představě o tom, v jakém prostředí proběhnou etická dilemata, jež popíši později.

V další části kapitoly se již více zaměřím na problematiku etického problému a etického dilematu. Před tím, než se více zaměřím na praktické aspekty své diplomové práce, bych ráda vysvětlila rozdíl mezi těmito pojmy a také to, jak je možné v praxi případná etická dilemata a etické problémy řešit.

2.1 Kolpingův dům – azylový dům pro matky s dětmi

V této podkapitole představím konkrétní zařízení azylového typu, které poskytuje útočiště pro matky, které se ocitly v tíživé sociální situaci. Zařízení představuji především z důvodu, jelikož má výzkumná sonda probíhala právě zde. Vidím tedy jako důležité i to, popsat ono konkrétní zařízení, které poskytuje či poskytovalo útočiště klientkám, které jsou hlavními aktérkami ve výčtu dilematických situací. Tato kapitola také nabídne vhled do prostředí, ve kterém klientky žijí, popřípadě žily.

Kolpingův dům je pobytové zařízení, které nabízí útočiště matkám s dětmi, potažmo těhotným ženám, a to v nelehké životní situaci. Cílová skupina Kolpingova domu je taková, kterou jsme nastínili v kapitole první. Kolpingův dům není striktně zaměřen pouze na jeden typ cílové skupiny, tedy není to zařízení, které se vyloženě soustředí například pouze na ženy ohrožené domácím násilím. Ovšem i s takovými klientkami sociální pracovníce přijdou do kontaktu a pracují s nimi. V minulosti byly přijímány především velmi mladé matky s malými dětmi. Důvodem bylo to, že Kolpingův dům je zařízení s pravidelným programem soustřeďující se právě na výchovu dítěte, péči o domácnost (viz níže). Avšak v současné době není výjimkou, že jsou mezi klientkami i matky starší, jež mají rovněž starší děti.⁵⁷

Kolpingův dům na Praze 8 je součástí Kolpingovy rodiny na Praze 8 a základní stavební jednotkou Kolpingova díla.⁵⁸

„Kolpingovo dílo je katolický sociální svaz založený v roce 1850 blahoslaveným Adolfem Kolpingem. Vznikl v Německu v době velké hospodářské krize za účelem sociální podpory a vzdělávání potulných tovaryšů, kteří byli ohroženi nejen bídou, ale i mravní

⁵⁷ Kolpingova rodina [online]. Praha: Kolpingův dům, posl. úpravy 11. 11. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kolpingpraha.cz/data/vyrocní_zprava_2019.pdf>.

⁵⁸ Tamtéž.

újmou. Členy Kolpingova díla jsou především křesťané laici, kteří se aktivně účastní společenského dění včetně politické angažovanosti, ale především usilují prostřednictvím různých sociálních aktivit o solidární společenství. Vycházejí ze sociální nauky církve. Kolpingovo dílo má národní svazy ve více než 60 zemích všech kontinentů. Základní organizační jednotkou je Kolpingova rodina.“⁵⁹

Před 2. světovou válkou u nás bylo Kolpingovo dílo celkem aktivní. V dobách nacismu a komunismu však byla jeho činnost pozastavena. Po ukončení režimu se však činnost znovu obnovuje a dne 13. října 1993 je Kolpingovo dílo ČR přijato do Mezinárodního Kolpingova díla. V současné době je Kolpingových rodin v naší republice asi 40, s hlavním sídlem ve Žďáru nad Sázavou.⁶⁰

V čele Kolpingovy rodiny na Praze 8 je představenstvo, které se pravidelně setkává a má také poslední slovo v důležitých rozhodovacích procesech. Představenstvo volí ředitele zařízení a zaštiťuje veškeré hospodářské, ekonomické a metodické záležitosti. Je voleno každé čtyři roky.⁶¹

Pod závojem Kolpingovy rodiny na Praze 8 se skrývají tři sociální služby. Pobytový azylový dům pro matky s dětmi, krizová pomoc (pobytová) a SAS, jež je službou terénní, která je vykonávána v tzv. tréninkových bytech, které má Kolpingova rodina Prahy 8 v pronájmu.⁶²

Služba azylový dům pro matky s dětmi a krizová pomoc je poskytována v jednom sídle v pražských Bohnicích. Budova má celkem osm obytných bytových jednotek typu garsoniéra, kdy každý byt má vlastní kuchyň a koupelnu. Sedm bytů slouží pro klientky azylového domu pro matky s dětmi a jeden byt slouží pro klientky v krizové situaci. Podmínky jejich pobytu se značně liší, krizový pobyt je poskytován pouze po dobu jednoho týdne a podmínky přijetí nejsou tak přísné, jako je tomu u klientek azylového domu. Ty musí splnit určité podmínky k přijetí, ale mohou službu využívat až po dobu 1,5 roku.⁶³

V Kolpingově domě pracují celkem tři sociální pracovníce. Dvě pracují na plný úvazek a ta třetí má úvazek 0,6. Klientky jsou ke klíčovým sociálním pracovnícím děleny spravedlivě tak, aby jedna neměla více práce než ostatní. Dále jsou v zařízení dvě pracovníce v sociálních službách, tzv. lektorky, které se podílejí na plnění individuálního plánu. S klientkami pak dělají kroky, které jsou zaměřené spíše na praktické využití, jako je například vaření, pečení a různé aktivity spojené s výchovou dětí. Formálnější záležitosti, jako je vyplňování smluv, komunikace s úřady, řešení dluhové problematiky

⁵⁹ Kolpingova rodina [online]. Praha: Kolpingův dům, posl. úpravy 11. 11. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kolpingpraha.cz/data/vyrocní_zprava_2019.pdf>.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

⁶³ Tamtéž.

a financí celkově, jsou úkolem spíše sociálních pracovníků. Někdy se však tyto aktivity mohou prolínat a jejich rozdělení není striktně stanoveno. Vztah mezi lektorkou, klientkou a sociální pracovnící by měl být vzájemně sladěný, někdy se ovšem při vzájemné spolupráci mohou aktéři setkat s rozkošem, s rozdílným pohledem na tutéž skutečnost.⁶⁴

2.1.1 Sociální práce v azylovém domě pro matky s dětmi

Tato podkapitola bude nedílnou součástí pro dokreslení čtenářovy představy, jakým způsobem sociální práce v azylovém domě funguje. Ráda se také ohlédnu zpět ke kapitole první, kde jsem se pokusila vykreslit cílovou skupinu azylového domu pro matky s dětmi. Vzhledem k tomu, že cílová skupina je různorodá, vyžaduje také pestré zaměření sociálního pracovníka.⁶⁵ Klientky pocházejí z různých prostředí, mají různý stupeň zkušeností a vědomostí. To vyžaduje, aby měl sociální pracovník značnou míru empatie, tedy schopnosti vcítit se do druhého člověka a schopnost přizpůsobit individuální plán přesně tak, jak klientka vyžaduje a potřebuje.⁶⁶

Z výše zmíněného je patrné, že základním nástrojem pracovníka je komunikace. Sociální pracovník je první osobou, se kterou klientka při vstupu do zařízení hovoří. Klientky se do zařízení dostanou zpravidla na základě osobně podané žádosti. Zařízení nejdříve telefonicky zkontaktují a domluví si termín pohovoru, který vede alespoň jedna ze sociálních pracovníků, přičemž přítomná může být i ředitelka zařízení. Na základě tohoto setkání je mimo jiné i diagnostika skutečnosti, zda klientka je, nebo není cílovou skupinou azylového domu. Kontraindikací může být například jiné trvalé bydliště než pražské, případně zakázka klientky, která není v souladu s chodem a s filozofií zařízení.⁶⁷

V případě, že je v zařízení volný byt, je mezi žadatelkami zvolena ta nejvíce vhodná. Sociální pracovníci mají určitá kritéria, jakým lze potřebnost klasifikovat. Více bodů má například klientka s nízkým věkem, více dětmi, případně i absencí rodiny, která by ji mohla podpořit. Podmínky pro přijetí klientky do služby jsou transparentní. Tyto informace klientka získává také při výše zmíněném pohovoru včetně dalších informací, jako je chod zařízení, a je také obeznámena o základních pravidlech jejího pobytu.⁶⁸

S nástupem do zařízení je spojen podpis smlouvy o poskytování sociální služby. Klientka je vázána dodržováním domácího řádu a platbou poplatku za sociální službu. Poplatek za bydlení je možné hradit právě i pomocí čerpání dávek o pomoci v HN. Mezi

⁶⁴ Kolpingova rodina [online]. Praha: Kolpingův dům, posl. úpravy 11. 11. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kolpingpraha.cz/data/vyrocní_zprava_2019.pdf>.

⁶⁵ Srov. MATOUŠEK, O. et al. *Sociální služby*, s. 80.

⁶⁶ Srov. SOKOL, R.; TREFILOVÁ V. *Sociální pracovník v rezidenčních zařízeních sociálních služeb*, s. 126.

⁶⁷ Srov. BICKOVÁ L. a kol. *Individuální plánování a role klíčového sociálního pracovníka v sociálních službách*, s. 81.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 82

další podmínky čerpání sociální služby patří i abstinence od alkoholu a návykových látek, plnění programu na základě sestaveného individuálního plánu a také včasné návraty do zařízení (v létě do 21:00, a v zimě do 20:00).⁶⁹

Individuální plán by měl být sestavován již při nástupu do zařízení a měl by být vytvořen za určitého konsensu mezi klientkou, sociální pracovníci, potažmo zařízením. V rámci individuálního plánu jsou s klientkou stanoven větší cíle, které směřují třeba i do konce pobytu a které jsou realizovány cíli menšími. Pokud klientka plní cíle dílčí, je možné, že jí tyto drobné úspěchy mohou motivovat k plnění dalších kroků. Na plnění jednotlivých kroků dohlíží právě sociální pracovníce. Ze tří sociálních pracovníc je klientce přidělena jedna tzv. klíčová sociální pracovníce a klíčová lektorka. Veškerá kontrola plnění jednotlivých bodů, změna a úprava individuálního plánu, včetně jeho realizace, probíhá právě ve vztahu mezi klientkou a její klíčovou sociální pracovnící. Klíčová sociální pracovníce by měla s klientkou pracovat na jejím osobním rozvoji a individuální cíle by měly kopírovat a reagovat na problémové oblasti, které si spolu stanoví.⁷⁰

Vztah klientky a její klíčové sociální pracovníce je nesmírně důležitý. Pro klientku je sociální pracovníce nejen někým, s kým řeší formální záležitosti, ale také jakýmsi důvěrníkem, jemuž se může svěřit a se kterým se cítí bezpečně. V rámci těchto rolí je nutné brát v potaz předchozí fungování klientky, její osobnost, styl komunikace a vzájemné sympatie či antipatie mezi ní a sociální pracovnící. Tyto faktory mohou vzájemný vztah výrazně pozitivně, ale i negativně ovlivnit. Sociální pracovníce i klientka mají právo žádat vedení azylového domu o změnu klíčové sociální pracovníce. V případě tak malého zařízení, jako je Kolpingův dům, to může být vzhledem k nízkému počtu pracovníků komplikací, není to však nemožné.⁷¹

Sociální pracovníce musí při komunikaci především budovat vztah založený na důvěře a musí klientku motivovat ke změně. Cílová skupina klientek azylového domu může být někdy nestálá ve svých rozhodnutích a postup jakékoliv změny v jejich životě musí proběhnout skrz zvnitřnění určité změny v jejich přístupu k životu, čehož může být někdy velmi obtížné dosáhnout. Mnohdy přichází do zařízení klientky, které mají velmi negativní předešlé zkušenosti nejen s ostatními lidmi ze svého okolí, ale také s přístupem jiných sociálních pracovníc, a to ať už v rámci předchozího pobytu v jiném sociálním zařízení nebo v rámci komunikace s úřady. Mohou se na sociální pracovníce dívat tzv. „skrz prsty“, což může mít za následek zatajování určitých informací, jež jsou pro řešení jejich situace důležité. Klientkami jsou dospělé ženy, které díky vlastní zkušenosti mohou

⁶⁹ Kolpingova rodina [online]. Praha: Kolpingův dům, posl. úpravy 11. 11. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kolpingpraha.cz/data/vyrocní_zprava_2019.pdf>.

⁷⁰ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

⁷¹ Srov. BICKOVÁ L. a kol. *Individuální plánování a role klíčového sociálního pracovníka v sociálních službách*, s. 115.

mít pocit, že jim sociální pracovníce mluví do věcí, do kterých nemá právo mluvit. Musíme se do takové ženy umět vžít. I pro mě by bylo například složité sdílet obydlí s jinou ženou, jelikož, jak se říká, každá žena má svůj systém v kuchyni, svůj systém co se týče úklidu a i výchovy dítěte. Pro sociálního pracovníka je nesmírně obtížné navodit právě takový vztah, aby klientku zvládl motivovat a aby mu důvěřovala. Smyslem sociální práce v azylovém domě také není klientku zastrašit nebo násilně přesvědčit.⁷²

I pro sociální pracovníci je tedy důležité, aby vnímala a pokud možno poznala vnitřní svět klientky a na to konto adekvátně reagovala a také pak podrobila této skutečnosti i následnou spolupráci. Někdy se samozřejmě vnitřní přesvědčení klientky nemusí shodovat s hodnotami sociální pracovníce, potažmo s hodnotami zařízení, a tím se tak při své práci může setkat s mnohými etickými problémy a etickými dilematy.⁷³

V zařízení by mělo být respektováno klientčino právo na soukromí a na sebeurčení. Pokud její rozhodnutí není v rozporu se zákonem, nelze jí žádným způsobem sankcionovat.⁷⁴

Sociální pracovníce dále komunikuje s širší rodinou klientky. Celkový obraz toho, jak fungovala klientčina primární rodina, může vést k dokreslení celkového obrazu její osobnosti. Sociální pracovníce si proto vede přehlednou dokumentaci nejen k průběhu spolupráce, ale sestavuje také klientčinu anamnézu. Mezi další zainteresované subjekty lze počítat například jiné neziskové organizace, OSPOD, ÚP, lékaře, adiktologa, psychologa, pedagoga dětí, právníka aj. Klíčová sociální pracovníce se může na vyzvání úřadem také účastnit multidisciplinárních setkání, popřípadě může klientku doprovázet na důležitá jednání. Sociální pracovníce azylového domu nemá kompetence k tomu, aby iniciovala předběžné opatření, na jehož základě může dojít až k odebrání dítěte. Podílí se však na tvorbě zpráv o průběhu pobytu klientky, jež si může vyžádat i OSPOD, který takovou kompetenci má.⁷⁵

Faktory, kterými jsou neplnění individuálního plánu a porušování domácího řádu, ať už jsou příčiny ze strany klientky jakékoliv, mohou vést i k ukončení poskytování sociální služby.⁷⁶

V další části své diplomové práce bych se ráda trochu odklonila od popisu konkrétního zařízení, jelikož informace, které jsem již doplnila, jsou pro dokončení závěrečné práce dostačující. S odkazem na sociální práci v azylovém domě bych ráda pokračovala dalšími tématy, které se týkají firemní kultury a řešení etických dilemat,

⁷² Srov. BICKOVÁ L. a kol. *Individuální plánování a role klíčového sociálního pracovníka v sociálních službách*, s. 161-163.

⁷³ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 33-34.

⁷⁴ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

⁷⁵ Srov. BECHÝŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*, s. 53-60.

⁷⁶ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

jelikož se taková témata úzce dotýkají výkonu profese sociálních pracovníků i jejich fungování v konkrétní organizaci.

2.2 Etické dilema, etický problém

Vzhledem ke koncepci mé práce bych se v této podkapitole ráda zaobírala rozdílem mezi etickým problémem a etickým dilematem. V rámci svého šetření jsem se setkala s tím, že mohou tyto dva pojmy být v praxi zaměňovány, či může být jejich význam pozměněn. Ráda bych se tedy s oporou odborné literatury pokusila tyto rozdíly vysvětlit.

Obecně lze etický problém i dilema považovat za situaci konfliktní, která staví aktéra do nepříjemné pozice. Nejčastěji se konfliktní situace dějí ve třech následujících oblastech, a to v:

1. oblastech týkajících se kvality života jednotlivců, přičemž je tato oblast nejvíce pozorovatelná právě ve vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem,
2. oblast týkající se vztahu mezi klientem a zaměstnavatelem, potažmo společností,
3. oblast týkající se tlaku nerovnoprávnosti na politické strukturální úrovni.⁷⁷

Tyto tři oblasti se mohou různým způsobem prolínat. Ráda se v této chvíli vrátím k rozdílu mezi etickým problémem a etickými dilematy. **Etický problém** má mnoho výkladů. Zjednodušeně řečeno se však jedná o situaci, kdy lze naprosto přesně určit účastníky konfliktu, a na řešení problému můžeme odpovědět ano, či ne. Postup při řešení problému je víceméně jasný a zřetelný, avšak jeho realizace se sociálnímu pracovníkovi přičí. Fakt, že etický problém má řešení, je jedním z velkých rozdílů mezi etickým problémem a etickým dilematem.⁷⁸

Etické dilema je situací, kdy se musí aktér rozhodovat mezi jednou, nebo více alternativními možnostmi, přičemž ani jedna nenabízí zcela uspokojivý výsledek. Při rozhodování se nad možným řešením dochází na straně aktéra ke konfliktům morálních principů. To, nakolik je aktér schopen uvědomovat si aspekty etických dilemat, se mimo jiné odvíjí od jeho mentální úrovně a zkušeností. Stejná situace tedy může být reflektována různými účastníky jinak.⁷⁹

Před rozhodování se, zda postupovat tak, či onak, je sociální pracovník během své služby stavěn často. Při nástupu do nového zaměstnání je sociální pracovník zaškolován a ostatní pracovníci mu mimo jiné předávají i postupy, které mohou v některých případech vyvolat dilematické rozhodování, a to ve snaze je alespoň z části podrobit možné rutině. Toto souvisí právě s adaptací na firemní kulturu, přičemž sociální

⁷⁷ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*, s. 11.

⁷⁸ Srov. HOLÁ, L. *Meditace v teorii a praxi*, s. 150.

⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 150

pracovník může z části přijmout jakousi konformitu s prostředím, a při případném řešení dilemat se nepouštět do konfliktů s kolegy, případně odvrátit možné nepochopení z jejich strany. Tím se může sociální pracovník alespoň lehce vyhnout odpovědnosti za řešení dilematu.⁸⁰ Dalším z možného úniku před dopady rozhodnutí při řešení dilematu, jak uvádí odborná literatura, je například úporné lpění právě na standardech kvality sociálních služeb, tedy na pravidlech zařízení, kdy se sociální pracovník musí rozhodovat v zájmu klienta způsobem, který je právě v rozporu se zmíněnými pravidly.⁸¹

K této skutečnosti jsem se dopracovala i při komunikaci s pracovníky v azylovém domě pro matky s dětmi. Na základě tohoto zjištění jsem se pokusila vysvětlit dotazovaným rozdíl mezi těmito dvěma pojmy tak, aby došlo ke vzájemnému konsensu. Chtěla jsem však zachovat autentičnost výpovědí, proto jsem volbu etických dilemat nechala na nich. V praxi totiž není někdy zcela rozdělení situace na etické dilemma a etický problém jasné. Situace, která se jednomu pracovníkovi jeví jako problematická, tak se stejně tak druhému jeví jako dilematická a třetímu se její řešení zdá zcela jasné.⁸²

2.3 Možnosti řešení etických dilemat

Jak již bylo v této kapitole zmíněno, komunikace a vztah jsou nedílnou součástí při práci s klientkou azylového domu. V tomto kontextu hovořím o vztahu mezi spolupracujícími pracovníky, mezi zaměstnanci a zařízením a mezi klientem a pracovníky zařízení. Jedná se o spoustu úrovní pohledů na život a spoustu, mnohdy zcela odlišných životních hodnot. Sřet odlišných zájmů může při komunikaci vyvolávat konflikty a situace, s nimiž si sociální pracovníce nemusí umět zcela poradit, případně vyvstávají různé možnosti řešení, které mohou vyvolávat diskusi mezi výše zmíněnými.⁸³

Každý člověk má jiné chápání toho, co je v případě řešení klientčiny životní situace přijatelné a co už ne. Stejně, jako se mohou lišit názory různých zařízení, mohou se lišit i různá stanoviska dvou konkrétních pracovníků v rámci stejného zařízení. Stejný druh bariéry se pak může objevit i ve vztahu mezi pracovníci a klientkou. Tento fakt je důležité si denně uvědomovat.⁸⁴

Zařízení by mělo bez pochyby fungovat jako celek a mělo by být jednotné přinejmenším ve stanovení základních hodnot. Jedná se o sociální službu respektující zásady sociální práce a etického kodexu a navíc, jak již bylo zmíněno, jedná se o zařízení respektující křesťanské zásady. Avšak i konkrétní aspekty vyplývající ze spolupráce s klientkou mohou vyvolávat v pracovnících různé reakce a různost v interpretaci situace.

⁸⁰ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych Vám pomohla, ale ..." *Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 38-40.

⁸¹ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych Vám pomohla, ale ..." *Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 41-43.

⁸² Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 31.

⁸³ Srov. Tamtéž, s. 30.

⁸⁴ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych Vám pomohla, ale ..." *Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 24-25.

Tato skutečnost mnohdy vyplývá na povrch i přes to, že by v zařízení měla panovat jednotná kultura organizace, se kterou je sociální pracovník zpravidla seznamován, a to například i u pohovoru na pracovní místo.⁸⁵

Z výše zmíněného vyplývá, že právě i zaměstnavatel, v našem případě ředitelka zařízení, musí pečlivě vybírat nové pracovníky tak, aby nejen zvládli agendu spjatou se sociální prací s cílovou skupinou, ale aby také, pokud je to možné, co nejlépe zapadli do kolektivu a respektovali nebo alespoň dodržovali základní rámec hodnot zařízení. Pokud sociální pracovnice pomáhá klientce vyřídit dávku o pomoci v HN, tak už se tímto, zdánlivě banálním úkonem, dostává do konkrétního mezilidského vztahu. V rámci konkrétního a jasného úkonu, při němž dodržuje určitý metodický postup, může být její vnímání hodnot celkem irelevantní. Nelze jej však ignorovat. Při složitějších postupech spolupráce je etická sebereflexe více výrazná a odlišnost v chápání etických hodnot může vyvolávat odlišnost v postupech spolupráce.⁸⁶

Na základě této úvahy ve mně vyvstává otázka, zda je vůbec možné nějakým způsobem metodicky sjednotit či strukturovat konkrétní postupy sociální práce, právě při neustále se rodících etických problémech a dilematech. Sociální pracovník je na tyto situace připravován zpravidla už během studia. Fakt, že během akademických let pracuje s metodami sociální práce a učí se znát její historii, včetně paradigmat sociální práce, mu bezpochyby pomáhá postavit podklad pro budování základu pro budoucí profesní vývoj.⁸⁷

Při střetu s eticky problematickou situací by měl mít schopnost kriticky reflektovat situaci, k čemuž může využít různých technik, jako je odstup od konkrétní situace a pohled na věc „z vrchu“, abstraktní uvažování o všech možných scénářích a analýza scénáře skrze etické teorie.⁸⁸

Otázkou pro mě zůstává, do jaké míry má sociální pracovník čas na to, aby situaci analyzoval, a do jaké míry je v konkrétním stádiu své pracovní kariéry schopen využívat alespoň jednu z výše zmíněných technik. K této problematice se dostávám ještě v další části své diplomové práce při popisu a analýze jednotlivých dilematických situací a jejich řešení.

Eticky sporné a dilematické situace jsou charakteristické tím, že právě nemají jedno jasné a správné řešení. Je tedy možné, aby se nějakým způsobem na řešení těchto stavů připravilo samo zařízení? Jinými slovy, jak může být predikováno řešení u neřešitelných situací? V případě organizace by se dalo asi říci, že smyslem nějakých opatření je snaha

⁸⁵ Srov. Tamtéž, 20-22.

⁸⁶ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 34.

⁸⁷ Asociace vzdělavatelů v sociální práci [online]. Praha: Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP, posl. úpravy 06. 05. 2021 [cit. 2023-11-01]. Dostupné na WWW: <<https://www.asvsp.org/standards/>>.

⁸⁸ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 36.

reagovat podobně na situace, jejichž skutečnost se nějakým způsobem opakuje. Toto jednání může být v mnoha případech založeno na nějakém zvyku, tedy na tom, že se takto v minulosti již reagovalo a způsob řešení se osvědčil. Tyto způsoby můžeme jinými slovy označit za jakousi normu, vzor nebo standard. Dodržování těchto norem platných v konkrétním zařízení je také důležitou odpovědí v otázce mezi kolegiálních vztahů, přičemž znalost kolegy a jeho postupů vnáší do vzájemné spolupráce jakýsi klid. Pokud si představíme Kolpingův dům jako skutečně malé zařízení, kde kolega s kolegou spolupracuje na denní bázi a je s ním nucen sdílet poměrně malý prostor, zdá se být tato potřeba ještě silnější. Nehledě na fakt, že v případě rozkolu mezi klíčovou sociální pracovnící a klíčovou lektorkou odnáší v negativním slova smyslu především sama klientka. Existence standardů, norem, vzorů jednání může být uklidňující právě i pro jednotlivé pracovníky. Pokud není jasné řešení, může se sociální pracovník odvolat k jednotlivým osvědčeným metodám a nemusí se bát vnější sankce ze strany kolegů nebo vedení. Otázkou ovšem zůstává, jakým způsobem by reagovalo jeho svědomí, zda by byl sebou samým sankcionován vnitřně, pokud by právě rozhodl v rozporu se svými hodnotami.⁸⁹

2.3.1 Etický kodex sociálního pracovníka

Obecné principy, které jsou platné v sociální práci, mě přivádí k Etickému kodexu sociálního pracovníka.⁹⁰ Ten upravuje základy etických zásad, které mohou být mířené směrem ke klientovi, ke kolegům, k zařízení, ale i ke společnosti a odbornosti celkově. Ačkoliv je vztah mezi sociálním pracovníkem a výše zmíněnými oblastmi specifický, Etický kodex se pokouší stanovit alespoň sice zjednodušený, ač neméně nedůležitý, model zásad. Jak již bylo zmíněno, sociální práce je obor, ve kterém mohou vstupovat do konfliktu hodnoty jednotlivých sociálních pracovníků ve vztahu s okolím. Někteří sociální pracovníci se při výkonu profese o Etický kodex mohou opírat, užívat ho nejen jako vodítko, ale i určitý druh ochrany.⁹¹

Etický kodex sice neříká, jak konkrétně postupovat v případě nějakých dilematických situací, uznává však jejich existenci a deklaruje hodnoty, které jsou při výkonu profese opravdu důležité. Vychází především z antidiskriminačních postojů směrem ke klientovi a ze skutečnosti, že sociální pracovník vždy musí hájit klientovo právo na sebeurčení,

⁸⁹ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 30-32.

⁹⁰ Profesní svaz sociálních pracovníků [online]. Praha: Etický kodex sociálních pracovníků a členů profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS ČR, [cit. 2023-11-29]. Dostupné na WWW: <<https://profesni-svaz-socialnich-pracovniku.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex.pdf>>.

⁹¹ Srov. MÁTEL, A. et al. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, s. 8-9.

soukromí. Podporuje ho tedy k vlastní odpovědnosti a soběstačnosti a podporuje ho skrze svou vlastní odbornost při využívání služeb a dávek, na které má klient nárok.⁹²

Jen při výčtu těchto pravidel mě napadá nespočet dilematických situací, prostřednictvím kterých se může sociální pracovník při práci s klientkami dostat do rozporu třeba právě i s Etickým kodexem. Není mým úkolem posuzovat strukturu a využitelnost Etického kodexu. Úkolem sociálních pracovníků, a tedy i mým úkolem je respektovat tyto zásady při výkonu profese. Respekt k druhému člověku, tedy ke klientovi jako takovému, je nespornou zásadou, kterou by měl ctít i sociální pracovník azylového domu pro matky s dětmi. Etický kodex by měl být uplatňován právě i při práci s rodinami s dětmi, a to třeba i v rámci sanace rodiny, kdy by sociální pracovník měl umět vycházet z kontextu primárního rodinného prostředí klienta/klientky. Doposud však neexistuje orgán, který by povinnost dodržovat Etický kodex nějakým způsobem vymáhal, případně jeho nedodržování sankcionoval, ačkoliv odborná veřejnost volá po založení Profesní komory sociálních pracovníků.⁹³

Vzhledem k výše zmíněnému bychom si měli vyjasnit právě skutečnost, že etický kodex není jakýmsi trestněprávním souhrnem pravidel, kterými by se měli sociální pracovníci řídit. Pokud bychom měli porovnat smysl trestního zákoníku s Etickým kodexem, našli bychom zcela jasný rozdíl. Trestní zákoník zahrnuje celou paletu oblastí, jejichž porušení podléhá trestu, přičemž je jasně definované, o jak velký trest se v konkrétním případě jedná. Etický kodex taková stanoviska neposkytuje. Pokud bychom mohla uvést příklad, uvedla bych ten, ve kterém se sociální pracovník dozvídá o trestném činu, například krádeži, byť jen drobné. Podle trestního zákoníku je sociální pracovník povinen situaci nahlásit příslušným orgánům. V praxi je však situace složitější. Sociální pracovník stojí mnohdy na jakýchsi pochybách, přičemž je mu jasné, že při nahlášení klienta by poškodil vzájemný vztah a de facto tím ukončil spolupráci. Tím, že by jeho čin nahlásil, by nepřímo postupoval proti zásadě, jejímž smyslem je poskytnout klientovi psychickou a morální oporu při řešení a nápravě jeho situace.⁹⁴ V rámci popisu výše zmíněného východiska ovšem nehovořím o případech, kdy je oznamovací povinnost nutná i pro sociální pracovníky. Zejména zde mám na mysli případy, kdy je skutečně v ohrožení lidský život, život a zdraví dítěte a další trestné skutky popsány v § 367 a 368, zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákona.⁹⁵

V případech, které výše zmíněné paragrafy nezmiňují, se tedy sociální pracovník rozhoduje na základě svého rozumu a svobodné vůle. Tedy i v případech, které výše

⁹² Srov. Tamtéž, s. 9-10.

⁹³ Bandit, R. et al. Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce. *Sociální práce, sociální práca*, roč. 2015, č. 4., s. 11-14.

⁹⁴ Srov. MATEL, A. et al. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, s. 333-334.

⁹⁵ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění platném k 9. 2. 2009

zmíněné paragrafy zmiňují, sociální pracovník jedná na základě své vlastní vůle, ovšem jejich nedodržení bych ve své práci nerada řešila, protože je to na základě našeho systému špatné a protiprávní. A z toho důvodu bych o tom nerada, byť jen polemizovala. V případě řešení již zmíněných drobných krádeží, se sociální pracovník musí rozhodovat, do jaké míry „slouží“ klientovi a jeho potřebám, a do jaké míry právnímu systému.⁹⁶

I sociální pracovníci azylového domu pro matky s dětmi se také dostávají do eticky sporných a dilematických situací. Při řešení alespoň některých z nich mohou však z etického kodexu vycházet či zvažovat různé možnosti v jeho kontextu. Pokud si představíme situaci, kdy žadatelka o azylový dům pro matky s dětmi nemá dostatečné prostředky k zaplacení prvního měsíce pobytu, stojí sociální pracovník před rozhodnutím, zda klientce pobyt neumožní, tím však bude riskovat skutečnost, že se vrátí zpět do nehostinného prostředí, nebo ho umožní, ale dostane se do možného konfliktu se zaměstnavatelem, s kolegy a možná i se společností. Je celkem možné, že by tento stav měl tendenci stát se jakýmsi precedentem i pro ostatní žadatelky.⁹⁷

Řešení takového případu prozatím diskutovat v této části práce nebudeme. Mým cílem bylo spíše ilustrovat, že jednotlivé situace jsou interpretovatelné z mnoha hledisek, načež smyslem Etického kodexu je tyto oblasti rámcově zaštitit, nicméně konkrétní řešení dilematických situací doslovně nenabízí. Ukazuje sociálním pracovníkům úhly pohledu, jakými se na situaci dá nahlížet, přičemž charakterizuje alespoň základní rámec etických pravidel vycházející s respektování lidské důstojnosti.⁹⁸ Příklad rovněž souvisí (a může být také celkem běžnou praxí) právě se sociální prací v azylovém domě pro matky s dětmi a ukazuje, nakolik se dá vrstvit optikou Etického kodexu. Je to tedy neméně důležitá složka procesu, kdy se sociální pracovníce azylového domu pro matky s dětmi rozmýšlí nad řešeními složité situace.

2.3.2 Standardy kvality

Standardy kvality sociálních služeb jsou od roku 2007 platným právním předpisem a upravují základní rámec, kterým se nevyhnutelně musí řídit každý poskytovatel sociální služby. Jedná se celkem o patnáct bodů, kritérií, které tvoří podklad pro správné fungování sociální služby. Jsou právě i tím měřítkem, podle kterého lze hodnotit kvalitu fungování služby. Standardy kvality se dělí na procedurální, personální a provozní.⁹⁹

⁹⁶ Srov. MÁTEL, A. et al. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, s. 335-336.

⁹⁷ Bandit, R. et al. Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce. *Sociální práce, sociální práca*, roč. 2015, č. 4., s. 19.

⁹⁸ Tamtéž, s. 11.

⁹⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Standardy kvality sociálních služeb, posl. úpravy 01. 01. 2007 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: < <https://www.mpsv.cz/standardy-kvality-socialnich-sluzeb>>.

Standardy procedurální pojímají především péči o klienta. V základech těchto, celkem osmi standardů, stojí spolupráce s klientem počínaje jeho prvním kontaktem se službou a konče jeho ukončením. Ústředním cílem je především ochrana jeho práv, ale i mechanismy, nimiž se klient může bránit v případě, že má pocit, že jsou jeho práva porušována. V praxi hovoříme o stížnostech, o tom, zda mají klienti možnost stížnosti a zda je následně veden spravedlivý proces vedoucí k odstranění problému. Kritéria procedurálních standardů stanovují například i proces, jakým se zakládá individuální plán, jakým způsobem se uchovává dokumentace klientů, případně jak se postupuje při porušování pravidel zařízení. Z dostupné literatury lze vyčíst, že práva klientů mohou být v sociálních službách porušována.¹⁰⁰

Pro sociální pracovníky azylového domu pro matky s dětmi mohou být právě i standardy kvality jakýmsi návodem, jak s klientkou spolupracovat. Samozřejmě není v silách metodických pokynů, aby naprosto přesně definovaly průběh spolupráce. Každá klientka nastoupivší do zařízení pochází z jiného sociálního prostředí a má jiné důvody k přijetí do služby. Pro sociálního pracovníka je však nesmírně důležité, aby se jednotlivých kritérií držel. Fakt, že standardy kvality dodržuje tak, jak má, ho také v budoucnu může ochránit v případech, kdy se právě řeší nějaké stížnosti a jiné problémové nebo dilematické situace. V případech, kdy se sociální pracovník musí rozhodovat, zda rozhodne tak, či onak, může metodický postup využít jako jakési vodítko. Ne vždy je ale jejich využití pro sociálního pracovníka nejvhodnějším řešením.¹⁰¹

Pokud bychom se vrátili k příkladu z předešlé kapitoly, který popisoval situaci, kdy žadatelka o azylové bydlení nemá dostatečné množství financí k zaplacení prvního měsíce pobytu, mohli bychom se na jeho řešení dívat právě i za pomoci standardů kvality. V rámci metodických doporučení nejsou do služby přijímáni klientky, které nemohou uhradit poplatek za sociální službu. Vzniklé dluhy za službu nejsou později zcela vymahatelné, zařízení se často nepouští do právních a konfliktních jednání s klientkami. Pokud by se tedy sociální pracovnice měla držet pouze metodiky, klientku by do služby nepřijala. Klientka by byla vedena jako odmítnutá žadatelka, na základě metodiky by byl zdokumentován průběh rozhovoru a byl by také jmenován důvod jejího nepřijetí. Pokud bychom jako třetí osoba zvenčí situaci hodnotili a kontrolovali, jistě bychom sociální pracovníci nemohli vytknout to, že by udělala něco špatně. Řádná dokumentace by v tomto ohledu chránila sociální pracovníci před tím, že by jí později klientka nařkla například z diskriminujícího jednání nebo z toho, že její žádost odmítla bezdůvodně. My už ale víme, že tyto situace mohou vyvolávat v každém člověku protichůdné reakce a emoce. Právě v případě uvědomování si vzniku dilematických situací, v kombinaci

¹⁰⁰ Srov. MATOUŠEK, O. et al. *Sociální služby*, s. 127-129.

¹⁰¹ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

s lidskostí a empatií sociálních pracovníků, není odpověď na situaci klientky jednostranná. Co kdybychom si představili, že klientka je opravdu mladá, má malé dítě, hrozí jí například i odebrání dítěte, v azylovém domě je současně i dostatek volných bytů, a navíc bychom věděli, že v případě poskytnutí dávek HN, klientka s přehledem dluh bude moci splatit? Ačkoliv to, že klientka dluh nesplatí a ze zařízení odejde, je také rizikem.¹⁰²

Abych to shrnula, vnímám jednoznačně důležitost standardů kvality sociálních služeb. Poskytují opravdu základní rámec toho, jak má být s klienty zacházeno, alespoň co se právního rámce týče. Jsou také jakousi ochranou pro sociální pracovníky, ve smyslu, že by někdo chtěl jejich pracovní postup napadnout. Není tedy možné jednat vždy mechanicky pouze v kontextu metodických pokynů. Jejich kritéria by však neměla být základním způsobem porušována.¹⁰³

Bezpečným prostorem pro řešení dilematických situací by měla být mimo pracovní porady také supervize. Tu by měl zajistit standard personální. Zařízení by měl pravidelně navštěvovat externí pracovník, který supervizi vykonává. Supervize by měla napomáhat ke zkvalitňování služby, měla by být prostorem, kde se pracovníci zařízení mohou otevřít k řešení problémů, které při výkonu povolání řeší. Mimo řešení kolegiálních neshod by také měla fungovat k tomu, aby byly prodiskutovány případné dilematické a eticky problémové situace v rámci klientské práce. Na supervizi mají pracovníci prostor k tomu, aby situaci reflektovali, vyslovili obavy a diskutovali nad různými variantami. K tomu využívá supervizor celou škálu technik. Supervize může být skupinová, individuální nebo týmová a slouží mimo jiné i jako prevence syndromu vyhoření. Azylový dům pro matky s dětmi možnost supervize nabízí, je tedy možné požádat o služby supervizora nad rámec zákonné povinnosti. Na její podporu při řešení etických dilemat jsem se v rámci dotazníku také dotazovala.¹⁰⁴

¹⁰² Bandit, R. et al. Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce. *Sociální práce, sociální práca*, roč. 2015, č. 4., s. 11-14.

¹⁰³ Srov. ČÁMSKÝ, P. et al. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*, s. 45-46.

¹⁰⁴ Srov. HAVRDOVÁ, Z.; HAJNÝ, M. *Praktická supervize: průvodce supervizi pro začínající supervizory, manažery a příjemce supervize*, s. 37.

3 Etická dilemata sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi

V této kapitole se budu věnovat konkrétním vybraným etickým dilematům, se kterými se setkávají sociální pracovníci azylového domu pro matky s dětmi. Jelikož svou práci soustředím právě na etická dilemata sociálních pracovníků konkrétního azylového domu, udržovala jsem formální vztah během psaní své práce. Do zařízení jsem docházela osobně, se sociálními pracovníci jsem komunikovala a připravila je na to, že se jich budu pro akademické účely dotazovat na dilematické situace vyvstávající ze sociální práce s klientkami azylového domu pro matky s dětmi.

Na úvod je třeba říci, že se mi nejednalo, ani nejedná o jakési kvantitativní měření četnosti výskytu konkrétních etických dilemat. Předmětem tedy nebyla jakási sonda do počtu dilematických situací a do nekonečného výčtu všech možných dilemat. Zmapovat takový výzkum by dost možná ani nebylo možné v rámci několika rozhovorů. Mým cílem bylo to, aby sociální pracovníci samy zhodnotily pro ně nejpálčivější téma a aby se se mnou podrobně pokusily odhalit všechny okolnosti, které vyvstávaly při řešení daného dilematu. Tedy konkrétně to znamená, že mě zajímal rozhodovací proces při výběru řešení daného dilematu, jak situaci skutečně řešily a jakým způsobem jim byla nabídnuta opora jak ze strany zařízení, tak i skrz odbornost profese.¹⁰⁵

V Kolpingově domě jsou celkem tři sociální pracovníci a všechny souhlasily s tím, že za účelem psaní diplomové práce budou dotazovány. Dobrovolnost dotazovaných je ve výzkumech klíčovým bodem a ovlivňuje angažovanost a autentičnost zúčastněných.¹⁰⁶

Pracovnice jsem seznámila s cílem své diplomové práce a odeslala nejprve písemný dotazník, který sloužil ke zmapování situace. Chtěla jsem nejprve, aby sociální pracovníci nad tématem zapřemýšlely. V dotazníku byla zahrnuta kostra toho, jaké informace jsem chtěla zjistit. Vzhledem k citlivosti a komplikovanosti tématu však bylo na místě, abych se sociálními pracovníci provedla následně rozhovor i osobně. Při rozeslání dotazníků totiž musí mít tazatel na paměti, že respondent nemusí být vždy naladěný takovým způsobem, aby dotazník řádně vyplnil. Jako negativně působící faktor se může projevit třeba i časový přes nebo nedokonalé pochopení konkrétní otázky.¹⁰⁷

Po nashromážděných údajích z první části sběru dat jsem si tedy byla schopná udělat jakýsi obrázek o tom, jakým způsobem se sociálních pracovníci budu dále doptávat. To, co psaný dotazník nepojal, byly především subjektivní rozhodovací procesy při řešení etických dilemat. Domnívám se také, že v rámci kvalitativního šetření je osobní dotazník

¹⁰⁵ Srov. ZICH, F. *Úvod do sociologického výzkumu*, s. 12.

¹⁰⁶ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 44.

¹⁰⁷ Srov. ZICH, F. *Úvod do sociologického výzkumu*, s. 47-48.

celkem nezbytný, pokud tedy chce výzkumník jít obsahově do hloubky a chce mít jistotu, že bude zodpovězeno vše, co potřebuje.¹⁰⁸

Sběr dat a komunikace se sociálními pracovníci probíhala od října do listopadu roku 2023. Vše muselo být uzpůsobeno právě časovým možnostem tazatele a sociálních pracovníků. Během té doby jsem si také hromadila a studovala teoretické podklady, které jsem využila při psaní diplomové práce.¹⁰⁹

Rozhovory probíhaly na půdě Kolpingova domu v kanceláři, kde jsme na proces dotazování měly klid. Je to také prostředí, kde se cítí sociální pracovníce bezpečně. Vzhledem k tomu, že je, jak jsem již popisovala, zařízení menšího charakteru i fyzicky, musela jsem volit především odpolední hodiny, tedy dobu, kdy v zařízení není tolik dalších pracovníků nezainteresovaných do výzkumu.¹¹⁰

Pro dotazník jsem v rámci osobního dotazování zvolila strukturu polo strukturovaného rozhovoru, tedy měla jsem určitý rámec okruhů, ale nechala jsem případně rozhovor i plynout mimo položenou otázku. Poznatky řečené v rámci rozhovoru jsem následně uchovala v písemné formě a neustále jsem je užívala jako pracovní materiál.¹¹¹

Nutno dodat, že výzkumná pasáž není stěžejním bodem této diplomové práce, nicméně je etický směr utilitarismus. Abych však mohla začít analyzovat, musela jsem nejdříve osobně proniknout do terénu a zjišťovat informace právě skrz výše zmíněné rozhovory. Doslovné přílohy jsou součástí mého osobního studijního archivu a nikoliv přílohou této diplomové práce.

Po dokončení sběru dat jsem pro účely své diplomové práce vybrala tři dilemata, která mi sociální pracovníci sdělili a která v následujícím textu detailněji rozeberu.

3.1 Etické dilema 1

Zasáhnout, či nezasáhnout

Prvním etickým dilematem, které jsem se rozhodla v rámci psaní diplomové práce více rozebrat, je dilema s motivem, zda má sociální pracovník v jisté situaci zasáhnout, či nezasáhnout. V případě zasažení, či nezasažení situace hovoříme především o stavech, kdy sociální pracovník vědomě vstoupí do situace, která v životě klienta vyvstala a rozhodne se nějakým způsobem reagovat, či nechá situaci plynout. Ono samo zasažení i

¹⁰⁸ Srov. ZICH, F. *Úvod do sociologického výzkumu*, s. 39.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 18-19.

¹¹⁰ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 108.

¹¹¹ ZHÁNĚL, J. et al. *Metodologie výzkumné práce* [online]. Masarykova univerzita 2014. [cit. 2023-12-15]. Dostupné na WWW: <https://is.muni.cz/el/fsp/jaro2017/nk2019/um/Zhanel-metodologie-vyzkumne-prace_2014.pdf>.

nezasažení s sebou přináší značné problémové okruhy, které mohou působit rozpor s jak morálním zasazením samotného pracovníka či jinými rozpory v souvislosti s plněním procedurálních postupů apod. Dalo by se také říci, že čím více bude sociální pracovník v oprávněných případech zasahovat, tím více hrozí, že bude ve více situacích zasahovat neoprávněně, a naopak. Proto ani samotné řešení tohoto dilematu nelze obrátit v jakýsi precedent obvyklého chování v rámci firemní kultury. Sociální pracovník se tedy pomyslně houpe na jakési kladce, přičemž na jedné straně stojí zásah a na druhé straně ne zásah, přičemž velmi často balancuje mezi těmito dvěma rovinami. Na jedné straně stojí ponechání naprosté autonomie klientce a na straně druhé jakési předejití abstraktní negativní skutečnosti.¹¹²

Ráda bych tedy nastínila stručnou kazuistiku, kterou mi sdělila sociální pracovnice azylového domu pro matky s dětmi. Domnívám se, že i čtenář si při posouzení dilematu a volby jeho řešení lépe představí situaci, pokud bude znát příběh hlavní aktérky. Celý příběh se následně stočí k tématu zásahu, či ne zásahu.

Klientka Klára je velmi mladá matka, které je 20 let a sama nevyrostala ve vhodných podmínkách. Se svou primární rodinou žila na ubytovně, malý prostor obývala s matkou a se svými sourozenci. Už od základní školy měla výchovné problémy, často se se spolužáky prala a neměla dobrý prospěch. Sama byla dokonce na nějakou dobu umístěna do výchovného ústavu. Na střední školu nastoupila, ale nedokončila ji. Ve výchovném ústavu se seznámila s mladíkem, ještě mladším, než ona sama, se kterým k sobě vzájemně chovali náklonnost. V 18 letech porodila Klára první dítě, chlapečka, který se narodil s dětskou mozkovou obrnou. Lékaři jí neřekli příčinu postižení syna, ale sama udává, že když byla asi v osmém měsíci, narazila do ní na ulici nepozorná řidička a Klára musela do nemocnice. Jelikož klientka nešla po přechodu, není z pohledu práva vina na straně řidičky. Spor s řidičkou trvá do dnes, ta po ní požaduje i odškodné za poškození auta. Jak jsem již zmínila, nelze deklarovat přímou souvislost se srážkou a postižením syna. Syn má opožděný motorický vývoj, ve svých dvou letech stále nechodí, jen se plazí, mentálně by však měl být v pořádku. Přesto však vyžaduje zvýšenou pozornost a klientka s ním musí cvičit Vojtovu metodu. Otcem syna je již výše zmíněný hoch z výchovného ústavu. Když se syn narodil, byla Klára už dospělá a bydlela na téže ubytovně i s matkou a sourozenci. S otcem syna se nadále stýkala v době jeho vycházek a opět s ním otěhotněla. Tentokrát porodila zdravou dceru. Vzhledem ke zvýšené potřebě pozornosti syna a k druhému dítěti již nebylo možné dále obývat malý prostor na ubytovně. Klientka tedy vyhledala pomoc azylového domu pro matky s dětmi a byla přijata. Přiznání otcovství k oběma dětem se stále řeší, jelikož jejich otec ještě není plnoletý. Pro dokreslení jejího příběhu je ještě nutné dodat, že klientka je psychicky velmi labilní, vznětlivá a byla jí

¹¹² Srov. MUSIL, L. "Ráda bych Vám pomohla, ale ..." *Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 137.

diagnostikovaná emočně nestabilní porucha osobnosti, přičemž tedy využívá odbornou pomoc. Klára nemá zcela vštípené základní hygienické návyky, má problém s hospodařením a vzhledem k tomu, že syn vyžaduje zvýšenou péči, někdy je s „nervy v koncích“, nechá děti v dětských postýlkách a jde si ven zakouřit.

Tím se dostáváme k situaci, kterou sociální pracovnice v rámci své služby řešila. Byl právě všední den, pozdě odpoledne, a pracovnice již byla na pracovišti sama. Dělal si svou práci a všimla si Kláry, která šla, bez dětí, na zahradu, na svou oblíbenou cigaretu. Ostatně, pokud malé děti spí, nebo jsou jiným způsobem zajištěné, je celkem běžnou praxí, že si maminky odběhnout třeba pověsit prádlo, na cigaretu, s odpadky, apod. Musí však být stále v areálu azylového domu, pokud by areál opustily, musí v kanceláři nahlásit, kdo bude mít za děti zodpovědnost. Nejčastěji to bývá jiná klientka. Nicméně toto nebyl případ Kláry, která šla skutečně jen na cigaretu. Sociální pracovnice však po chvíli slyšela pláč. Pláč vycházel z bytu Kláry, přičemž zněl opravdu zoufale. Sociální pracovnice má také děti a s malými dětmi má osobní zkušenost. V oboru je také dlouhou dobu a práci s dětmi dobře zná. Usoudila tedy, že pláč zní skutečně zoufale a že se nejedná o běžný dětský pláč. Přemýšlela, zda má jít hledat Kláru, nebo zda rychle do pokoje nevnikne sama a nekontroluje situaci. Náhradní klíče od pokojů klientek jsou sice k dispozici v kanceláři, ale pracovníci nesmí do bytu klientek vstupovat bez jejich vědomí, případně bez svědků. Je to samozřejmě určitá ochrana soukromí klientek, přičemž je zde snaha zachovat jim co možná nejvíce autonomie a svobody hospodařit si ve svém příbytku, jak uznají za vhodné. Je také možné, že by se pak klientka ohradila, že jí v bytě chybí cennosti, načež by to bylo bez svědečné tvrzení proti tvrzení a sociální pracovnice by byla vystavena do nepříjemné situace. V případě obavy, že se však v bytě skutečně děje něco špatného, musela sociální pracovnice okamžitě jednat. Rozhodla se tedy do pokoje vstoupit a situaci zkontrolovat. Po vstupu do pokoje zjistila, že se naštěstí nic neděje a syn pravděpodobně hledal mámu a možná byl pláč způsoben i upadnutím oblíbeného plyšového medvídka. Musíme si připomenout, že ačkoliv je syn fyzicky velmi opožděn, mentálně se jedná o dvouleté dítě, které si plně uvědomuje odchod matky z bytu a potřebuje více pozornosti a podnětů než děti, které jsou na tom fyzicky stejně, tedy přibližně roční děti. Sociální pracovnice synovi podala hračku, šla vyhledat matku, které situaci sdělila tak, jak se udála. Matka tuto skutečnost nevnímala negativně a za vnik do pokoje se nezlabila. Následně tedy odešla za svými dětmi.

Sociální pracovnice měla hned několik obav:

- Vzhledem k psychickému stavu a věku matky si nebyla stoprocentně jistá, zda je o děti dobře postaráno a zda je v bytě zanechala skutečně zajištěné.
- Trochu se bála reakce klientky, jak bude reagovat na to, že do jejího bytu vstoupila. Vzhledem k její labilitě mohla být situace mnohem vyhocenější.

Klientku mohl zásah do soukromí urazit a mohla jednat iracionálně, přehnaně a možná až agresivně.

- Měla obavu, že kdyby nezasáhla a něco se dítěti stalo, byl by to obrovský problém, jak pro ni, tak pro Kláru a její rodinu, tak pro zařízení.
- Při zásahu však riskuje nesoulad se zásadami zařízení a konflikt se Standardy kvality sociálních služeb.

V rámci posledního bodu, tedy v případě rozporu se standardy kvality sociálních služeb, je třeba podotknout, že klientky mají právo na soukromí, právo zamykat si byt z bezpečnostních důvodů, a jsou vedeny k samostatnosti. Transparentní přístup do bytové jednotky umožněn není. I firemní zásady na toto pamatují a zpravidla, pokud je potřeba vstoupit do pokoje bez dozoru jeho obyvatelky (například z technických důvodů, při odvodušňování topení, aj.), je o tom předem spravena a při vstupu jsou přítomny dvě osoby, přičemž ta druhá zastává roli svědka. Pokud bych citovala bod z metodiky azylového domu, porušil by zaměstnanec právo klientky v případě, že *by svévolně, bez vyzvání, a kdykoliv vstupoval do pokoje uživatelů*.¹¹³ Standardy kvality sociálních služeb také zaštiťují havarijní situace, a když by v bytě třeba hořelo nebo bylo evidentní riziko ohrožení zdraví či života dospělého i dítěte, může zaměstnanec azylového domu do pokoje bez předchozího svolení vstoupit.¹¹⁴ V našem případě je však do jisté míry otázka, zda by se do krizové a havarijní situace dala počítat i situace, ve které se ocitla sociální pracovnice v případě Kláry. Na jednu stranu jednala preventivně, a pokud je v sázce pohoda dítěte, může se zdát lepším řešením konat. Na druhou stranu, děti pláčou celkem často a nedá se pláč pokaždé vnímat jako ohrožení jejich zdraví. V takovémto případě by sociální pracovnice nedělaly nic jiného, než že by čekaly na chodbě a vstupovaly klientkám do pokojů pokaždé, když by byl slyšet pláč.

Sociální pracovnice situaci otevřela i na pracovní poradě, která se konala další týden. Sama Klára si na sociální pracovnici nestěžovala a situace se nevyhrotila. Sociální pracovnice na poradě svěřila, že měla důvodnou obavu i vzhledem k faktu, že Klára je labilní. Vzhledem k jejímu duševnímu stavu a vzhledem k břemenu, které na svých bedrech má, je někdy pochopitelné, že je pro ní těžké situaci zvládnout. Pracovnice v sociálních službách také přitakala, že má občas pocit, že Klára péči o děti, zejména o staršího syna, někdy zanedbává a ulevuje si tím, že ho nechává jen ležet v postýlce. Vedení zařízení se na základě konsensu mezi ním, klientkou a sociální pracovnicí rozhodlo, že je potřeba domácnost Kláry lépe monitorovat. Kláře byla nastavena intenzivnější spolupráce, přičemž bylo dohodnuto, že každý den bude mít Klára krátkou návštěvu ze strany zařízení, na které se zkontroluje, zda jsou děti v čistotě, mají co jíst a zda měly ten den i nějakou aktivitu. S tímto postupem Klára souhlasila a spolupráce byla

¹¹³ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

¹¹⁴ Tamtéž.

zahrnuta do jejího individuálního plánu. Stále ovšem zůstává v platnosti pravidlo, kdy zaměstnanci nesmí porušit soukromí klientky tím, že by jí bez svolení vstoupili do pokoje. Ačkoliv se tedy zrovna tu chvíli v pokoji nic špatného nedělo, a syn byl po zdravotní stránce v pořádku, neshledalo vedení konání sociální pracovníce jako jednání vyžadující kárné řízení či jiné opatření. Spolupráce zatím tímto směrem stále trvá a funguje.

3.2 Etické dilema 2

Pomoc, či kontrola

Mé druhé etické dilema se bude týkat problematiky, kdy je spolupráce a kroky jí podrobené ještě možné nazvat pomocí a kdy se už jedná o kontrolu klienta. Jak napovídá stavba mé práce, ani v tomto případě nebude možné nalézt zcela jednoznačnou odpověď.

Synonymem kontroly je v případě sociální práce termín autorita, nebo také monolog. Opakem může v našem oboru být pojem dialog a podpora. Pokud je situace problém jak pro klienta, tak i pro pracovníka, je celkem snadné dojít ke společné dohodě o tom, jakým způsobem se bude jejich spolupráce ubírat. V praxi se však stává, že některé situace jsou problémové pouze jednostranně. Například pouze pro sociálního pracovníka, nebo pouze pro klienta. V takovém případě lze stanovit jako držitele problému pouze jednoho z aktérů, spolupráce se ovšem musí ubírat směrem, který je v souladu se zásadami sociální práce. Zásadní rozpor nastává v případě, kdy právě sociální pracovník chce změnit něco, co klient změnit nechce, vyvíjí tak jakýsi tlak skrze onu zmíněnou kontrolu, kdežto při změně stavu, který klient změnit chce, je využíván systém podpory a pomoci.¹¹⁵

Je nutné si uvědomit, že vztah klienta a sociálního pracovníka není od základu vztah dvou osob stojící na stejné úrovni. Sociální pracovník využívá vzhledem ke klientovi autoritu, a to buď přirozenou, kterou má bezděčně a jež je takřka složkou jeho osobnosti, nebo přidělenou, tedy vystupuje směrem ke klientovi z určité pozice, při níž má moc rozhodovat o určitých aspektech klientova života. Sociální pracovník je také vázán k tomu, ctít hlavní zásady své organizace a pokud možno nepřijít do konfliktu se zaměstnavatelem, zřizovatelem a potažmo společností. Tyto jevy mohou v sociálním pracovníkovi vyvolávat velmi konfliktní stavy, především pak, pokud má práci koncipovat tak, že je v rozporu s tím, co klient sám chce.¹¹⁶

Nerovné a na bázi kontroly postavené jednání vůči klientovi může vést k nevědomému stavění se do pozice rodič (sociální pracovník) a dítě (klient). Dítě je zde chápáno jako bytost, která není plně rozvinutá, která potřebuje dohled a dozor a potřebuje

¹¹⁵ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 91-93.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 93-94.

vést. Sociálního pracovníka může tato situace uvádět do pozice, kdy své klienty nadměrně kontroluje, ale řídí se vnitřním přesvědčením, že tak činí pro jejich dobro. V případě azylového domu pro matky s dětmi se může jednat o situaci, kdy pracovnice nevědomě nahrazuje matku klientky, která je velmi mladá a může se dostávat do pozice „babičky“, která se vším radí. V rámci profesionalizace výkonu sociální práce může takový stav vyvolat mnohá nedorozumění. Dalším aspektem paralely s výchovou dítěte může být proces „trestání“ klienta, kdy za nesplněný úkol dostává trest. V sociální práci, pokud je to možné, by měl být v ideálním případě veden s klientem dialog a pokud je nositelem problému on, motivovat ho ke změně řešení. V mnohých případech je nastolení ideálního stavu až utopické.¹¹⁷

Tím se dostáváme k další kazuistice. V té je v tomto případě hlavní aktérkou Lucie, mladá matka, která byla přijata na základě absence stabilního bydlení. Lucii je 24 let a má tři děti. Nejstarší syn je v péči své babičky, matky bývalého přítele Lucie. Bývalý přítel žije svérázným životem, nemá stabilní práci a je nezodpovědný. Po jejich rozchodu s ním byla Lucie chvíli na ulici, proto jejich společný syn šel do péče ex partnerovy matky. V péči má Lucie ještě dvě mladší dcery, z nichž ta nejmladší, půl roční, má vrozený Williamsův syndrom. Dcery má Lucie s jiným partnerem, se kterým také později žila. Ten ale nastoupil do výkonu trestu odnětí svobody, a tak si Lucie nemohla dovolit nadále hradit nájem bytu. Z doby, kdy byl její nejstarší syn svěřen do péče babičky, má Lucie velký dluh na výživném. Podle jejích slov, má o syna zájem, ale ví, že mu v tuto chvíli, dokud nebude stabilně bydlet, bude mu lépe u babičky. Lucie má dluhy také na zdravotním pojištění a u nebankovních institucí. Klientka se projevila jako celkem schopná matka, o své dcery se starala hezky, s nejmladší dcerou musela často chodit k lékaři na sledovat její výživu. Děti narozené s Williamsovým syndromem jsou často až podvyživené a také mívají problémy se srdcem. Největším Luciiným problémem byla tehdy finanční situace a nehospodárné chování. Se sociální pracovnící klientka obeslala věřitele s dotazem na výši dluhu a s prosbou o splátkový kalendář. S babičkou bylo také domluveno, že se jí dluh bude splácet, ta totiž zvažovala, že na Lucii podá trestní oznámení k soudu. S Lucií sice měla dobré vztahy, ale měla problém s výplatou některých dávek, které počítaly, že výživné dostává a nevyplácely jí výši příspěvku spravedlivě. Bez trestního oznámení měla ovšem na úřadech smůlu. Sociální pracovnice konstatovala spolu s Lucií, že není v jejím zájmu, aby bylo trestní oznámení podáno, poradila jí, ať se tedy s babičkou zkusí domluvit na splátkách, a na tom, že od teď bude výživné řádně hradit, aby byl babičce nahrazen ušlý příjem. Sociální pracovnice oběma aktérkám vytvořila arch, kde si měly zapisovat, kolik bylo v rámci dlužné částky a kdy vráceno. Nějakou dobu to tak fungovalo. Lucie také měla hradit alespoň část zdravotní

¹¹⁷ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 97-104.

pojišťovně a nebankovním věřitelům, přičemž vše prováděla sama, jelikož měla vlastní bankovní účet (vedený na jméno dcery). Pomyslná bublina praskla ve chvíli, kdy se sociální pracovnice úplně náhodou setkala osobně s babičkou. Na základě rozhovoru zjistila, že Lucie vůbec nic neplatí, žádný splátkový arch nikdy neviděla a celkem zoufale zvažuje, že podá trestní oznámení, ačkoliv k tomu měla morální odpor. Po rozhovoru sociální pracovnice konfrontovala i Lucii, která se tedy ke všemu přiznala. Nic nikomu nesplácela, naopak kupovala stále více nepotřebných hraček oběma dcerám. Sociální pracovnice klientku upozornila, že za takové chování ponese v dohlednu právní následky. Vztah pracovnice a klientky byl narušen. V rámci pozdější spolupráce se pracovnice dostávala do dilematu, zda má klientku kontrolovat. Zda po ní chtít, aby každý měsíc ukázala výpis z bankovního účtu, zda se pokaždé telefonicky spojit s babičkou a řešit s ní, zda splátka zaplacená byla a kolik. Ze samotné podstaty profese nemá sociální pracovník k takovému požadavku nárok. Cílem zařízení rovněž není, vybudovat závislý vztah mezi klientkou a sociální pracovnicí. Takový způsob kontroly by klientce pocit autonomní bytosti zcela nedodával. Sociální pracovnice rovněž vnímala balanc mezi tím, co ona sama vnímá jako pomoc a co je skutečná pomoc pro klientku. Na druhé straně jí nebyly zcela jasné motivy klientky, které jí vedly k neplnění individuálního plánu. Sociální pracovnice tedy zvažovala možné důsledky:

- Klientka v zásadě porušila body individuálního plánu, které si se sociální pracovnicí stanovila. Na základě toho, se dopustila porušení, na jehož podstatě by mohla být sankcionována. Otázkou pro sociální pracovnici je, zda sankcionování klientky, potažmo rozvázání smlouvy s ní, by vedlo k nějaké nápravě a zda by se tím problémy ještě nezhoršily. Klientka na druhou stranu vykazovala velmi dobrý stav péče o dcery a i o příbytek, který vedla v čistotě. S personálem azylového domu komunikovala bez problému a na ostatních bodech individuálního plánu pracovala.
- Pokud by klientku pouze napomenula, a nechala spolupráci plynout tak, jako doposud, bylo by celkem možné, že by klientka dále na odsouhlasených bodech nepracovala a sociální pracovnici by lhala o tom, jakým směrem a jak postupuje. Prohluboval by se jí dluh a s tím související další možné problémy s tím spojené. V neposlední řadě by mohla být odsouzena za neplacení výživného.
- Sociální pracovnice se obávala, že není kompetentní k tomu, aby nad klientkou prováděla jakousi dozorčí činnost, která by byla v rozporu se sociální prací a která by jí i klientku stavěla do pozice vztahu rodič – dítě.
- Sociální pracovnice mohla klientku motivovat ke změně individuálního plánu tím směrem, že by jakýsi aspekt kontroly byl vytvořen. Nicméně uvažovala,

jaký smysl bude mít změna individuálního plánu, pokud sama klientka potřebu změny nevnímá a její dosavadní způsob fungování jí vyhovuje.

- Je třeba dodat, že vztah mezi ní i klientkou bude v každém případě porušen. Na jedné straně vnímala sociální pracovnice jakési pokřivení vztahu na základě lži. Tudíž by dále klientce nemohla věřit. Na straně druhé, pokud by opatření klientce zpřísnila, očekávala stejnou kontraindikaci, tedy odpor, tentokrát ze strany klientky, která by se v novém nastavení nemusela cítit komfortně.

Sociální pracovnice se se svou situací svěřila na pravidelné provozní poradě, na které je přítomna i ředitelka zařízení. Sdělila své obavy i fakt, že po celkem dlouhou dobu byla klientkou obelhávána. Body, které si s ní stanovila, byly plněny pouze na oko. Její situace, je tedy stejná, ne-li ještě horší než v době, kdy klientka nastoupila. Vedení azylového domu vyjádřilo velký nesouhlas s tím, jakým způsobem se klientčino jednání ubíralo. Smyslem pobytu v Kolpingově domě má být klientčin sebe rozvoj v oblasti financí, potažmo s dluhy. Řešení finanční situace a dluhové tísně byl jeden z klientčinych stěžejních cílů. Vystala tedy otázka, do jaké míry klientka situaci opravdu řešit chce a do jaké míry tento problém pouze pojmenovala, aby dospěla k jakési spokojenosti sociální pracovnice, potažmo vedení zařízení. Výstupem z porady tedy bylo, že bude muset proběhnout jednání za přítomnosti sociální pracovnice a současně i vedení a poté budou konzultovány další kroky spolupráce. Sociální pracovnice klientku oficiální cestou upozornila na neplnění individuálního plánu, což v zařízení probíhá písemně.

Klientka souhlasila s tím, že sociální pracovnice bude jednou měsíčně telefonicky komunikovat s babičkou, která jí potvrdí převzetí částky výživného a splátky dluhu na výživném. Lucie si také našla brigádu, roznášení letáků, která jí měla pomoci lépe dostat svým závazkům. Vedení azylového domu jí vyšlo vstříc tím, že při převzetí letáků jí na potřebnou dobu nabídlo sklepní prostory. Zde si mohla letáky až po dobu roznosu uchovávat. Lucie se zdála být motivovaná. Spolupráce určitou dobu takto fungovala, ale vztah Lucie a sociální pracovnice byl již narušen. Lucie se mimo domluvenou spolupráci sociální pracovníci stranila. Ačkoliv se splátky dlužné částky splácely, situace byla obtížná a dostala se do jakéhosi bludného kruhu, který zahrnoval vesměs pouze kontrolu. Lucie si po nějaké době našla podnájem v jiném městě. Svůj pobyt v azylovém domě ukončila a o dalším vývoji události sociální pracovnice neví.

Odpověď na řešení takové situace nelze nalézt ani ve Standardech kvality sociálních služeb, ani v Etickém kodexu sociálního pracovníka. Lucie sice porušila smlouvu tím, že neplnila individuální plán zahrnující jí samotnou podepsané body spolupráce, nicméně řešení takové situace lze ubírat různými směry. Hrubého porušení domácího řádu se klientka nedopustila. Sociální pracovnice dále přemýšlela, jaká je skutečně hranice mezi tím, co chce klientka a tím, co chce sociální pracovnice, potažmo vedení a společnost.

Na supervizi sociální pracovnice zmíněný problém řešit nechtěla. Situaci celkem intenzivně řešila na provozní poradě i se svými kolegy, kde nad řešením situace padaly rozporuplné názory. Někteří kolegyně shledávaly velký morální rozpor se skutečností, že klientka tímto způsobem „okrádá“ vlastního syna, a požadovali přísnější trest pro klientku. Jiní popisovali neodvratitelný chod spravedlnosti, tedy že pokud má být klientka potrestána, ať se tak tedy stane pouze skrz instituci, která je k tomu kompetentní, tedy soud. Do té doby ať je alespoň postaráno o to, že její dvě dcery budou v pořádku vyrůstat s matkou, přičemž nerepresivní řešení poskytne více prostoru na případnou motivaci klientky. Řešení, které sociální pracovnice s podporou vedení zvolila, mělo být mimo jiné jakýmsi kompromisem těchto dvou rovin, tedy na jedné straně zpřísnění režimu v zařízení, ale ponechání v platnosti smlouvy o poskytování sociální služby a tím zajištění prozatímní trvalé péče matky o dcery. Nedá se ovšem s odstupem času říci, zda vedlo ke skutečné transformaci klientčina pohledu na věc, či nikoliv.

3.3 Etické dilema 3

Procedurální, či situační přístup

Můj třetí popis dilematické situace se bude týkat toho, kdy sociální pracovnice zvažovala ukončení, či neukončení smlouvy o poskytování sociální služby klientce, která se svým jednáním ocitla na hraně společensky přijatelné situace, i na hraně hrubého porušení domácího řádu. V odborné literatuře lze toto dilema pojmout i jako rozpor mezi tím, zda zvolit situační, nebo procedurální přístup.¹¹⁸ Za pomoci odborné literatury toto tvrzení ráda vysvětlím a zasadím do kontextu.

Téma situačního a procedurálního přístupu souvisí mimo jiné s tím, jaký postup spolupráce sociální pracovník zvolí. Zpravidla mívá na výběr, zda aplikovat předem stanovené řešení problému, nebo zda „neušít“ jiné řešení na míru klientovy tak, aby odpovídalo okolnostem jeho života a jeho individuálním potřebám. První popsany způsob řešení nazvěme jako procedurální přístup a ten druhý jako situační přístup. Existence procedurálních postupů se tak jeví jako něco, co v první řadě chrání sociálního pracovníka a vede k jakési ritualizaci kroků spolupráce, jejichž dodržování je o to zakořeněnější, čím déle se v nějaké instituci provádí. Procedurální postupy vedou i ke vzniku určitého klimatu vyskytujícímu se mezi kolegy, přičemž vystoupení z vleku rituálů může být vnímáno negativně. Profesionální sociální pracovník by měl však zvládnout jednat i tak, aby zakomponoval do řešení klientovy životní situace vlastní iniciativu a jakousi

¹¹⁸ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 110.

ohlednost svých postupů přizpůsobenou na míru jednotlivých klientů. V některých případech lze tyto dva přístupy kombinovat a to především v situacích, kdy je zadán rámcový postup, který však není zcela konkretizován a dává alespoň v malé míře sociálnímu pracovníkovi prostor, aby jednal na základě svého uvážení. Sociální práce se ukazuje jako obor, který nejde zcela procedurálně vymezit. Problémy společnosti, klientů a jejich okolnosti se přirozeným vývojem stále mění a sociální pracovník musí na tyto jevy reagovat při výkonu své profese takřka okamžitě.¹¹⁹

K nutné volbě mezi situačním a procedurálním postupem se musela rozhodovat i sociální pracovnice azylového domu pro matky s dětmi. Jednotlivé kroky, měly vést k následnému ukončení, nebo neukončení spolupráce s klientkou, což je důvodem, proč jsem zvolila výše zmíněné zařazení dilematu.

Než se dostanu k rozboru dilematické situace, zasvětim opět čtenáře do děje skrze stručnou kazuistiku. Poslední příběh se bude týkat maminky Milady, které je 19 let a do azylového domu byla přijata i se svou dvouletou dcerou. Milada po určité době svého života užívala návykové látky, zejména marihuanu a pervitin. Pozitivní na tyto dvě substance byla i při porodu dcery. Dostala se tím ke spolupráci s OSPOD, který intervenoval tím, že s Miladou dohodl nástup do dětského krizového centra, kde nad mladými matkami funguje intenzivní dohled. Milada také navázala spolupráci s adiktologickou poradnou. Po propuštění z dětského krizového centra byla nějakou dobu u své matky, kde však po určité době sklouzla k nežádoucím návykům, které měla před porodem. Matka si s Miladou nevěděla rady a oznámila Miladě, že jí z bytu vyhodí. Byla připravená požádat o pěstounskou péči na malou vnučku. Milada o dceru nechtěla přijít a byla skutečně připravená vzdát se návykových látek, proto vyhledala pomoc azylového domu pro matky s dětmi. Nad výchovou dcery byl stanoven dohled, ale sociální pracovnice OSPOD byla připravená dát Miladě ještě jednu šanci, aby dokázala, že zvládne být abstinující matkou. Sociální pracovnice azylového domu navázala s Miladou skvělou spolupráci. Milada se hezky starala o dceru a je celkem možné, že byla i spokojená s tím, že má určitou dávku soukromí, tedy že již nežije se svou matkou a nemá nad sebou tak přísný dohled, jako tomu bylo i v dětském krizovém centru. Sama také uvedla, že je ráda, že se nachází daleko od bydliště své matky, a to z důvodu, že v jeho okolí zná spoustu osob, jejichž přítomnost jí inklinuje užívání drog. Sociální pracovnice azylového domu musela navázat úzkou spolupráci s OSPOD a s adiktologickým centrem (kam Milada začala znovu chodit). V rámci spolupráce byla také stanovena žádoucí náprava vztahu mezi klientkou a klientčinou matkou, která si vnučku příležitostně odvážela na víkend. Spolupráce probíhala dobře a vztah mezi sociální pracovnící azylového domu a klientkou byl na dobré úrovni. Jednoho večera, když byla dcera na

¹¹⁹ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..."* Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 110-111.

víkend u babičky, se Milada vrátila do zařízení poměrně pozdě. Noční pracovnice jí vpustila do objektu a situaci sdělila ostatním kolegům zařízení. Milada tím porušila pravidla domácího řádu – nevrátila se včas. Hodnocení této skutečnosti ovšem značně ovlivnil fakt, že vývoj dítěte ohrožen nebyl, jelikož dcera byla v pořádku s babičkou. Pozdní příchod by se dal kategorizovat jako drobné porušení domácího řádu, ovšem nic horšího. Ovšem na jedné konzultaci se sociální pracovnicí Milada svěřila, že si téhož večera aplikovala pervitin. Uznala svou vinu, i to, že záměrně čekala, až bude mít směnu noční pracovnice, kolem které v pozdních hodinách rychle proklouzla. Azylový dům pro matky s dětmi je sociální službou a nikoliv zdravotnickým zařízením a jeho zaměstnanci nejsou oprávněni vykonávat zdravotní úkony, potažmo ani provádět neodborné testování klientčiny moči. Sociální pracovnice tedy zvažovala tyto aspekty:

- Sociální pracovnice byla již v zárodku popsané situace oprávněná Miladu oficiálně upozornit na její pozdní příchod. Vzhledem ke skutečnosti, že se pozdní příchod nedotýkal malé dcery, rozhodla se Miladu nesankcionovat. Možná kdyby tak učinila, Milada by v ní ztratila důvěru a nesvěřila by se jí s relapsem.
- Sociální pracovnice mohla Miladu hned druhý den poslat do adiktologického centra a mohla personál upozornit na to, že se klientka doznala k abusu. Mohla také okamžitě kontaktovat sociální pracovníci OSPOD, která by požadovala po klientce aktuální drogový test.
- Je také možné, že by drogový test vyšel negativně na přítomnost návykových látek v moči. Sociální pracovnice měla na paměti, že ať tak, či onak, jednalo se v době rozhovoru s Miladou pouze o její vyjádření, které nebylo ničím podložené. Pochopitelně by byl vztah s Miladou velmi narušen, ačkoliv by jí nebyla udělena žádná sankce.
- Pokud by drogový test vyšel pozitivně na přítomnost návykových látek v moči, bylo by celkem představitelné, jakým směrem by se situace dále ubírala. Jelikož by se jednalo o několikáté provinění klientky a několikáté porušení dohody s OSPOD, byla by dcera svěřena do péče babičky a Milada by přišla o dceru. Musela by vynaložit neskutečné úsilí na to, aby dceru získala zpět do své péče. Je samozřejmě otázka, do jaké míry by zvládla být motivovaná, případně do jaké míry by jí demotivace zabraňovala ve snaze o spořádaný životní styl. Někdy mohou mít negativní události v životě klientů naprosto opačný efekt a prohloubí klientovu závislost. Také je zde nutné vzít v úvahu i zájem dcery, která je na matku zvyklá a ve dvou letech si již plně uvědomuje matčinu přítomnost, či nepřítomnost. Dlouhodobé odloučení od matky by jí mohlo traumatizovat a mohlo by ovlivnit její budoucí vývoj.

- Není v zájmu dítěte, aby bylo svědkem toho, jak je jeho rodič pod vlivem návykové látky. Na druhou stranu Milada takto jednala bez svědectví dcery a nelze předsudečně předpokládat, zda k takovému skutku dojde znovu, či nikoliv.
- Samozřejmě někdy, když už pokračující abusus není únosný, je takto radikální krok řešením, který ve výsledku klientovi může pomoci. Takovým řešením by Milada skutečně spadla na pomyslné dno a musela by buď jít na pobytové léčení do psychiatrické nemocnice, nebo by si musela nějakým způsobem poradit sama, ale vzhledem k tomu, že se nemá kam vrátit, bylo by ono stoupání ze dna komplikované. Nehledě na skutečnost, že absolvování léčby by byla jedna z podmínek, kterou by jí stanovil OSPOD před svěřením dítěte zpět do její péče.
- Sociální pracovnice si byla vědoma, že samotná konzumace drog je v azylovém zařízení přísně zakázána. Na základě tohoto porušení by klientce zcela legitimně mohla vypovědět smlouvu o poskytování sociální služby. O důvodu ukončení pobytu by však musela spravit OSPOD a tím by se dostala do stejné dilematické roviny, kterou jsem zmínila výše.
- V kontextu klimatu, který funguje mezi klientkami azylového domu, je recidiva Milady velmi problematická. Je reálná možnost, že se Milada svěří ostatním klientkám azylového domu, že užila návykovou látku a nebyla oficiálně potrestána. To může v azylovém domě pro matky s dětmi vyvolat neskutečnou vlnu pocitu nespravedlnosti, kdy jedné něco prošlo a druhé už to neprojde.
- V případě, že sociální pracovnice nebude Miladin výrok ohlašovat na OSPOD, může i ona sama získat pocit, že je jí vše dovoleno. Situace však lze vnímat i tak, že sociální pracovnice bude mít více času na to, aby klientku mohla motivovat k řádnému životu a mohla podporovat to, aby primární rodina, matka a dítě, zůstala pohromadě.

Sociální pracovnice azylového domu měla veskrze možnost uplatňovat na jednotlivé situace postupy procedurální nýbrž i ty situační. Zaměstnanci azylového domu mají při podezření na skutečnost, že jsou klientky pod vlivem návykových látek, možnost reagovat tím, že situaci ohlásí. Klientka je následně vyzvána k tomu, aby toto tvrzení potvrdila, či vyvrátila, platným drogovým testem provedeným ve zdravotnickém zařízení. Klientka žádné podezření ve svém jednání směrem k zaměstnancům nepůsobila. Sociální pracovnice tedy mohla s jejím tvrzením pracovat, či nikoliv.

Sociální pracovnice dané téma konzultovala s vedením zařízení, tedy s ředitelkou zařízení a s odborným metodikem. Vzhledem k tomu, že nenastala situace, kdy by pod křídly zařízení byl ohrožen vývoj dítěte, rozhodli se situaci zatím řešit pouze rozhovorem

s klientkou a k upevnění spolupráce. Do individuálního plánu byla mimo jiné zahrnuta také intenzivnější spolupráce s adiktologickým zařízením, které má rovněž kompetenci své klienty testovat na přítomnost návykových látek v moči. Sociální pracovníce se domnívala, že takový způsob řešení bude lidský. Pravda je, že Milada měla v minulosti s užíváním návykových látek problémy. Nelze jí ovšem na základě jedné recidivy v rámci spolupráce s azylovým domem poškodit, a to až neadekvátním způsobem.

Sociální pracovníce zmíněné téma na provozní poradě, ani na supervizi řešit nechtěla. Byla si vědoma rozdílnosti názorů v pracovním kolektivu a také nechtěla klientku veřejně stigmatizovat. Od adiktologického centra však dostala brožuru, ve které jsou popsány projevy klientů po užití různých návykových látek. Tyto informace kolegům přetlumočila a brožuru nechala v kanceláři všem přístupnou.

S Miladou stanovila častější konzultace tak, aby se pokud možno dostala k jádru problému její recidivy.

Na základě výčtu teorie lze říci, že sociální pracovníce jednala individuálně a situačně. Postup intervence zvolila neinvazivní a takový, aby pokud možno zachovala integritu primární rodiny. V případě, že by situace byla vyhlednější, tedy že by Milada byla v těžce omámeném stavu a nebyla by schopná pečovat o dítě, volila by pravděpodobně pracovníce intervenci jinou. Na takové situace právě pamatují i standardy kvality sociálních služeb a jejich řešení je také opřeno o domácí řád.

Spolupráce byla ukončena na základě vypršení smlouvy o poskytování sociální služby. Milada se vrátila i s dcerou ke své matce. Do konce pobytu žádný další relaps pravděpodobně nenastal a adiktologická ambulance neměla ke spolupráci s Miladou žádné výhrady. O dalším vývoji situace nemá sociální pracovníce žádné informace.

4 Utilitarismus

V této kapitole se zabývám blíže etickými dilematy, která jsem představila v kapitole předešlé a nazřela je optikou konkrétního etického směru, utilitarismu. K bližšímu studiu jsem si zvolila utilitarismus. Tento směr mi připadal objektivně nejvhodnějším směrem k posouzení vybraných etických dilemat. Domnívám se, že utilitarismus poskytuje celkem jasnou proceduru, jakým způsobem řešit etická dilemata. Rovněž se domnívám, že myšlenky utilitarismu jsou aplikovatelné na širokou škálu různých oblastí a nehodnotí pouze jednotlivá jednání jedinců. Ačkoliv i utilitaristická teorie naráží v praxi na řadu těžkostí a komplikací, její teorie poskytuje celkem logický návod k tomu, jak situaci zhodnotit.¹²⁰

K rozboru etického dilematu budu využívat převážně poznatky ze studia textů týkajících se utilitarismu J.S. Milla, ale i J. Benthama a dalších autorů.

Před tím, než se pustím do rozboru, bych ráda tento směr představila a nastínila jeho dělení. V pozdější části podkapitoly ještě představím Jeremyho Benthama, považovaného za zakladatele utilitarismu a Johna Stuarta Milla, tedy jednoho z hlavních představitelů utilitaristické teorie.¹²¹ Níže uvedený text bude sloužit především pro to, abychom dokázali co nejlépe analyzovat etická dilemata, pokud možno ze všech možných úhlů pohledu. Při rozboru se budu soustředit na různé varianty řešení zmíněných dilemat a zkusím se zamyslet nad důsledky jeho dopadů a hypotetických rovin.

4.1 Definice utilitarismu

Vznik utilitarismu datujeme ke konci 18. století a je úzce spjat se jménem Jeremy Bentham, který ve svých pracích nastínil jeho hlavní prvky. Tento etický směr však pojmenoval a více rozpracoval právě již zmíněný J.S. Mill.¹²² Oba autory následně více přiblížím v dalších částech této kapitoly a zdůrazním i rozdíly v jednotlivých směrech.

Hlavním cílem utilitarismu je stanovit morální hodnotu na základě toho, jaký přínos má dané jednání pro co největší počet lidí. Tento směr se vyznačuje jako pragmatický a zahrnuje zkoumání společenských důsledků jednání.¹²³ Tedy, skrze utilitarismus nehodnotíme pouze jednání jednotlivce a jeho charakter, nýbrž i jednání různých společenských institucí.¹²⁴

Před vznikem směru utilitarismus je potřeba zasadit do kontextu skutečnost, že v novověku čím dál více získávali na důležitosti úvahy o individuálním štěstí jednotlivců.

¹²⁰ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 64-65.

¹²¹ Srov. MILL, J.S. *Utilitarismus*, s. 18.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 14.

¹²³ Srov. BERAN, O. et al. *Základní etické teorie*, s. 135.

¹²⁴ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 39.

Tato úvaha se postupně rozvíjela především v kontextu koncentrace obyvatelstva směrem do měst, přičemž taktéž i vzniku nových sociálních problémů souvisejících s průmyslovou revolucí. Společnost se potýkala s nárůstem počtu lidí žijících v chudinských oblastech v kontrastu s profitující částí podnikatelské části populace, vyháněním a diskriminací menšin apod.¹²⁵ Utilitarismus při svém vzniku vycházel především z podstaty věci, kdy myslitelé uvažovali o tom, po čem vlastně všichni lidé touží a co potřebují k tomu, aby byli šťastni. Zjednodušeně řečeno, by se dalo říci, že lidé potřebují zdraví, bezpečí a nějaký majetek k tomu, aby se užívali. Tato potřeba je všem jednotná a tudíž je možné jí sčítat a kvantifikovat. Štěstí se tedy stalo společenskou veličinou.¹²⁶

Utilitarismus vychází především ze dvou pilířů, přičemž jedním z nich je, že není bezprostředně založen na existenci Boha. Pokud bychom totiž všechny naše skutky vztahovaly pouze na půdorysu, že existuje Bůh, tak při jeho neexistenci by se naše jednání stalo nesmyslným souborem pravidel. Utilitarismus ovšem existenci Boha nepopírá, jen propaguje myšlenku, že by lidé měli ctít princip co největšího užítku i bez ohledu na víru. Druhým pilířem je skutečnost, že utilitaristé hodnotí především důsledky jednání, tedy konsekvence. Pokud bychom například nesouhlasili s postupem jiné osoby, měli bychom umět vysvětlit, na jakém základě jeho konání odsuzujeme – tedy, jaké negativní důsledky jeho jednání mělo. Pokud nejsme na tuto otázku schopni odpovědět, nemůžeme tvrdit, že jednání druhé osoby nebylo v souladu s utilitaristickým postojem.¹²⁷

Mezi další ústřední paradigma utilitarismu patří nestrannost a hédonismus. Nestranností je myšleno zejména to, že námi zkoumaný užitek má být platný pro všechny zúčastněné stejně, tedy, etický směr utilitarismus nikoho nenadřazuje. Chudý a nemocný člověk má stejnou hodnotu, jako člověk bohatý a zámožný. Hédonismem v tomto případě nemyslíme pouze uspokojení základních pudových, nebo fyzických potřeb. Utilitaristické blaho je blahem trvalým, postihující všechny složky lidského bytí. Ačkoliv ten, kdo se nad důsledky svého jednání zamýšlí, je osobou rozumovou, cíl o konečné blaho se vztahuje na všechny bytosti, tedy například i na osoby s mentální dysfunkcí nebo na ty, které jsou ve vegetativním stavu.¹²⁸

Hlavním principem utilitarismu je tedy maximalizace společného blaha. To znamená, že etická správnost jednání by měla být posuzována na základě toho, jaký přínos má pro společnost jako celek. Když dané jednání přináší více štěstí než bolesti, pak je považováno za eticky správné. Tento princip se nazývá princip největšího dobra pro největší počet lidí. Obráceně bychom také mohli říci, že smyslem utilitarismu je co

¹²⁵ Srov. MUCHOVÁ, L. *Morální výchova v nemorální společnosti?*, s. 49.

¹²⁶ Srov. SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*, s. 119-120.

¹²⁷ Srov. KYMLICKA, W. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. s. 11.

¹²⁸ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 180-183.

největší i zmírňování bolesti, tedy i odvrácení co největšího možného zla je z pohledu utilitarismu správné.¹²⁹

V současné době se utilitaristické myšlenky uplatňují v různých oblastech společnosti, včetně ekonomie, politiky a sociálních vědách. Například v ekonomii se využívá kalkulace nákladů a přínosů k posouzení výhod a nevýhod jednotlivých investic. V politice se používá k posuzování výhod a nevýhod určitých politik a jejich dopadu na společnost. Jinými slovy, i v dnešní době jsou užívány systémy, které se snaží různé skutečnosti objektivizovat a následně kvantifikovat, sumarizovat a porovnávat.¹³⁰

Při procesu rozhodování se nad dvěma či více variantami, bychom tedy měli zvažovat všechny možné alternativy a možnosti řešení. Měli bychom zhodnotit následky každé možnosti optikou toho, jaké dopady má výsledek pro všechny zúčastněné strany. Během rozhodovacího procesu je platnou premisou to, že skutečnost, o které nic nevíme a ani se nemůžeme během rozhodování dozvědět, nemá na celý proces žádný vliv.¹³¹

Přestože je utilitarismus často vnímán jako velmi pragmatický a racionální přístup, existují i kritici, kteří upozorňují na potenciální problémy spojené s jeho používáním. Například může být obtížné zjistit, jaký přínos má určité jednání pro společnost jako celek. Stejně tak může úsilí o maximální návratnost pro společnost vést k ignorování individuálních práv a potřeb jednotlivců.¹³²

Tento jev si můžeme popsat přinejmenším na příkladech, jako je vražda, znásilnění nebo lež. Tyto jevy totiž na základě logických úvah nelze hodnotit pouze v měřítku důsledků a dopadů na zúčastněné. V takovém případě bychom například určitou situaci vraždy mohli považovat za morálně správnou. Takové tvrzení by mohlo ovšem destabilizovat řád, který je ve společnosti nastaven a přijat. V jistých oblastech se utilitarismus člení do podskupin, což popíši v následující podkapitole. Jen s předstihem vysvětlím, že v případě lži by například utilitarismus činu mohl podstatu věci hodnotit kladně, pokud by však součet pozitivních dopadů převyšoval počet dopadů negativních. Naproti tomu utilitarismus pravidel se snaží zakomponovat do své definice právě i to, jak moc by zobecnění takové lži bylo pro společnost problematické a kolik škody by to ve výsledku přineslo.¹³³

4.1.1 Dělení utilitarismu

V souvislosti s utilitarismem se ve 20. století začalo budovat více různých proudů, přičemž u některých spatřujeme rozdíly pouze v detailech a u některých jsou rozdíly poněkud podstatnější. Některé utilitaristické proudy bych ráda představila.

¹²⁹ Srov. BERAN, O. et al. *Základní etické teorie*, s. 133-136.

¹³⁰ Srov. SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*, s. 120.

¹³¹ Srov. TÄNNSJÖ, T. *Understanding Ethics: An Introduction to Moral Theory* s. 28.

¹³² Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 76-77.

¹³³ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 35.

Utilitarismus činu lze považovat za jednu z nejjednodušších forem utilitarismu. Podle tohoto proudu jsou důležité pouze činy a jejich výsledky. Kritikou tohoto proudu může být názor, že někdy mají činy dobré dopady na okolí, ačkoliv jejich prvotní myšlenka a konání nebylo dobré. Popírá tedy trochu intuici a zdravý rozum člověka, který se rozhoduje nad možnostmi a musí na základě tohoto tvrzení volit jaksi mechanicky.¹³⁴

Oproti tomu **utilitarismus pravidel** tvrdí, že by měly existovat jistá pravidla chování, která by měla být uznána jako správná, bez ohledu na to, jaký bude mít jejich využití výsledek. Tedy například porušení zákona je podle tohoto proudu špatné za jakýchkoliv podmínek, bez ohledu na to, zda přivodí vyšší dobro. Tato pravidla jsou platná pro všechny, neboť porušení zákona je obecně nepřipustné. V odborné literatuře lze v tezí filozofa a etika J. J. C. Smarta nalézt i modifikaci, kdy připouští princip obecných pravidel, avšak ukládá jejich dodržování pouze tehdy, jedná-li osoba pod takovým tlakem, že nemá dostatek času promyslet všechny ostatní alternativy jednání. Podle něj je také přípustné jednat na základě vlastních zkušeností, tedy pokud o určitém jednání víme, že již přineslo užitek nám i řadě ostatním. Je tedy v pořádku se tohoto postupu držet.¹³⁵

Dalším utilitaristickým proudem je **kvalitativní utilitarismus** Daniela Holbrooka. Ten říká, že naše jednání je správné, podle vyjádření příjemného a bolesti. Také tvrdí, že naše rozhodnutí ovlivňují okolí a mají vliv na budoucí vývoj událostí. Totiž, jednání, pro které se v danou chvíli rozhodneme, může mít v podobných případech naprosto rozdílný efekt. Podle Holbrooka je tedy důležité, jaký bude důsledný efekt v konkrétním případě u konkrétní situace a aktérů. To, zda je jednání správné, nebo ne, tedy nelze hodnotit izolovaně – protože v tom případě by samo o sobě nemělo efekt na ostatní, ale právě v daném kontextu.¹³⁶

Posledním proudem, který představím je **utilitarismus preferenční** reprezentovaný Petrem Singerem. Singer se od klasických myšlenek Benthamy odvrací především v tom, že se spíše soustředí na odvrácení bolesti než na maximalizaci užitku. Také tvrdí, že jsme si naprosto všichni rovni, tedy nejen rozumově bytostí sobě navzájem, ale i například zvířata, jelikož cítí bolest. Preferenční utilitarismus hodnotí jednání na základě toho, jak se ovlivňuje preference zúčastněnými. Singer tedy odmítá připustit fakt, že bychom se měli chovat závazně k obecným pravidlům chování, ale měli bychom posuzovat preference zúčastněných v konkrétní situaci. Velmi diskutabilně tak nahlíží například na vraždu, kdy sice říká, že je nepřipustná. Ovšem v případě nutnosti eticky sporných rozhodnutí uznává, že je potřeba ohodnotit situaci skrz preference zúčastněných, a to právě všech živých bytostí. Pokud by bylo nutné rozhodnout, zda zabít dospělého

¹³⁴ Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 78.

¹³⁵ Srov. GRAHAM, G. *Eight Theories of Ethics*, s. 135.

¹³⁶ Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 79-80.

šimpanze, či novorozence, Singer se přiklání k zabití novorozence. Jeho optikou totiž novorozenec není plně vyvinutá bytost, u níž by se daly hodnotit preference. Tím samozřejmě neříká, že by každý novorozenec měl menší hodnotu, než dospělý šimpanz, avšak tímto tvrzením lze obhájit například interrupce, kdy podle Singera jsou v roli postoje nechtěných těhotných, jejichž preference život plodu neobhajují.¹³⁷

4.1.2 Utilitarismus Jeremyho Benthama

Jeremy Bentham patří k intelektuálům 18. a 19. století. Zajímal se především o otázku spravedlnosti ve společnosti. Vyjádřil například souhlas s Velkou francouzskou revolucí, zastával volební právo pro ženy a podal návrh na spravedlivé vězení, které by bylo postaveno do kruhu, přičemž by byl každý vězeň pod neustálým dohledem a kontrolou. Jeho obzor směřoval také ke každodenní etice jednotlivců.¹³⁸

Jeremy Bentham nehledá složité vysvětlení morálky, ale tvrdí, že vše je dávno stanoveno od přírody a zakotveno v přirozenosti člověka. Podle něj je každá lidská bytost v jakémsi područí „dvou svrchovaných pánů“, na jejichž bázi následně koná. Těmito pány má autor na mysli strast a libost.¹³⁹

Benthamova etika není individualistická, jak by se mohlo z výše zmíněných tezí zdát. Autor tvrdí, že není možné operovat se štěstím jednotlivce, jako s relevantním argumentem, nýbrž každý jednatel žije v nějakém společenství, na němž je z části závislý a sám jej ovlivňuje, proto se míra a počet strasti a libosti sčítá a odčítá v souvislosti s počtem zúčastněných osob. Jednání vně společenství pak Bentham vnímá jako vyhovující, tedy podněcující dobro a nevyhovující, špatné.¹⁴⁰

Štěstí pak Bentham hodnotí podle těchto jednotlivých kritérií:

1. „*Trvání.*
2. *Intenzita.*
3. *Jak dosažitelné, bezprostřední a jisté je.*
4. *Zda je zbaveno bolesti a má naději, že povede k dalšímu štěstí.*¹⁴¹

To, zda je nějaký čin dobrý, nebo špatný, tedy vychází z výše zmíněných kritérií, přičemž jsou hodnoceny dopady činů. Pokud se jednatel těmito zásadami řídí, dosáhne nejvyšší možné míry osobního blaha.¹⁴²

Na základě této logiky je Bentham toho názoru, že není možné hodnotit jednotlivé druhy potěšení na základě objektivních měřítek. Tak, jako je štěstí jednoho stejně důležité, jako druhého, jsou i jednotlivé cesty vedoucí k realizaci potěšení hodnoceny

¹³⁷ Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 77-84.

¹³⁸ Srov. BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*, s. 159.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, s. 159.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 160.

¹⁴¹ THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 94.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 94.

stejně. Jinými slovy, podle Benthama je stejně hodnotné hraní kuželek, jako je hodnotná četba kvalitní literatury.¹⁴³

Bentham v tomto případě také naráží na nerovnoměrnost ve společnosti a na nespravedlivé rozdělení prostředků. Tvrdí, že by benefity, které společnost nabízí, by neměly být dostupné pouze vládnoucí menšině, nýbrž by tomu mělo být přesně naopak. Výhody by tedy měly být poskytovány většině, a v případě, že to tak není možné, by měly být poskytnuty alespoň co největšímu možnému počtu lidí.¹⁴⁴

Jinými slovy lze říci, že podle Benthama nemají ničí zájmy přednost před zájmy jiných lidí. Pokud bychom se rozhodovali o tom, jak nějakou situaci řešit, na základě těchto myšlenek bychom volili řešení, které má pozitivní dopady na co největší počet lidí. Z toho ale vyplývá, že preference ne všech lidí budou uspokojeny.¹⁴⁵

Bentham hovoří o pohnutkách, které jsou zákonitě provázány se sankcemi, které následují v případě nedodržení platnosti užítku. Autor rozlišuje čtyři druhy sankcí, a to fyzické, politické, morální a náboženské. Fyzické sankce postihují samu přirozenost a vážou se na svět přírody. O politické sankci hovoříme v případě, je-li v rukou nějaké politicky výše postavené osoby nebo instituce. Morální sankce jsou spojeny s míněním veřejnosti, ačkoliv Bentham považoval toto slovní spojení jako nepřesné a raději tuto sankci nazýval sankcí lidovou. Posledním druhem sankce je sankce náboženská, kterou Bentham nevnímá jako kontext přítomného života, ale spojoval ji s životem následujícím.¹⁴⁶

Konkrétní jednání jsou tedy výsledkem pohnutek jednotlivců, jejichž dopady jsou ohodnotitelné. Právě značná jednoduchost v klasifikaci a měřitelnosti dopadů jednotlivých skutků se stává kritikou Benthamova učení. Bentham uvádí výčet libostí a výčet strastí, přičemž v závěrečném hodnocení situace je sčítán a odčítán počet libostí a strastí, jakožto i součet kladů a záporů jednotlivých aktérů situace. Jedná se tedy o vytvoření jakéhosi nástroje, který by každou situaci objektivně měřil a hodnotil na základě matematických výpočtů. Tento proces lze však chápat jako krok k odstranění metafyzické perspektivy.¹⁴⁷

4.1.3 Utilitarismus Johna Stuarta Milla

V této podkapitole bych se ráda věnovala utilitarismu autora Johna Stuarta Milla. Níže budu z jeho teorie velmi čerpat, proto představím hlavní jeho myšlenky. Oproti

¹⁴³ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 36.

¹⁴⁴ Srov. MULGAN, T. *Understanding Utilitarianism*, s. 9.

¹⁴⁵ Srov. KYMLICKA, W. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, s. 21.

¹⁴⁶ Srov. BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*, s. 165.

¹⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 167.

utilitarismu Benthama se Millův utilitarismus liší svou snahou být i pro „obyčejného člověka“ a nejen snahou být i pro zákonodárce.¹⁴⁸

Pokud bychom se vrátili k poznatkům z předchozí kapitoly, mohli bychom prezentovat rozdíly i mezi Millovým a Benthamovým politickým smýšlením. Zatímco Bentham zastává názor, že v případě dopadů politických rozhodnutí se pozitiva ve společnosti sčítají, tedy vyvozujeme z toho fakt, že v případě, že byt' jedna osoba s rozhodnutím nesouhlasí, má „smůlu“.¹⁴⁹ Mill je však považován za klasického liberála, který je kritikem státního paternalismu a naopak tvrdí, že stejné podřízené postavení, jaké má byt' jeden jediný jednotlivec vůči společnosti, má i společnost vůči jednomu jedinému jednotlivci.¹⁵⁰

J. S. Mill je znám jako jedna z nejvýznamnějších postav v oblasti utilitarismu. Mill se narodil do intelektuální rodiny. Jeho otec James Mill, který byl mimo jiné i přítelem a spolupracovníkem Benthama, svého syna vychovával v duchu utilitaristické tradice.¹⁵¹

Mill se snaží dát utilitarismu promyšlenější podobu, nesnížit jeho dosah pouze na počet prožitků, ale zdůrazňovat štěstí samo o sobě. Podle jeho teorie nešlo o maximalizaci pozitivních prožitků, ale maximalizaci štěstí.¹⁵²

Mezi myšlenkovými proudy Milla a Benthama však najdeme další rozdíly. Oba sice při rozboru situace používají termín „consequens“ neboli důsledky, ovšem rozdílně popisují vyhodnocování důsledků. Bentham ve svém výkladu užívá takzvaný kvantitativní hédonismus. Jak již bylo nastíněno, sčítá a odčítá pozitivní dopady. Čím více zúčastněných má z daného řešení užitek, tím lépe. Také připouští fakt, že se nejedná pouze o maximalizaci potěšení, nýbrž o zmírňování neštěstí.¹⁵³

Naproti tomu Mill rozlišoval mezi hédonismem kvantitativním a kvalitativním. Podle něj, jsou například duševní prožitky více hodnotné než ty tělesné. Mill právě nahrazuje Benthamův hédonistický kalkul, který vypočítává mravní korektnost daného činu obecnými pravidly, jež je třeba dodržovat.¹⁵⁴

„Ptáme-li se, jak se má u potěšení chápat rozdíl v kvalitě, nebo co činí jedno potěšení – jen jako potěšení, nezávisle na jeho větším objemu – hodnotnějším, než druhé, pak existuje jen jedna možná odpověď. Jestliže jednomu ze dvou potěšení, dávají přednost všichni nebo skoro všichni, kteří mají zkušenost s oběma, a to bez ohledu na pocit, že mu mají dát přednost z mravních důvodů, pak je potěšení více žádoucí. Jestliže ti, kteří jsou s dvojím potěšením dostatečně obeznámeni, kladou jedno z nich nad druhé natolik, že mu dávají přednost, i když vědí, že je spojeno s větší mírou nespokojenosti, a nevzdali by se

¹⁴⁸ Srov. ROBINSON, D.; GARRATT, C. *Seznamte se? Etika*, s. 73.

¹⁴⁹ Srov. KYMLICKA, W. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, s.21.

¹⁵⁰ Srov. BEDNÁŘ, M. et al. *John Stuart Mill, Dvě stě let od narození*, s. 31.

¹⁵¹ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 185.

¹⁵² Srov. SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii.*, s. 121.

¹⁵³ Srov. MILL, J. S. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I.*, s. 210.

¹⁵⁴ Srov. MILL, J.S. *Utilitarismus*, s. 20-21.

*ho pro žádné množství jiného potěšení, jehož je jejich přirozenost schopna, pak právem soudíme, že preferované potěšení je nadřazené v kvalitě a převažuje nad kvantitou natolik, že se tato kvalita jeví ve srovnání s ním jako málo významná.*¹⁵⁵

Jedna z námitek na Millův utilitarismus byla i ta, že štěstí je pro lidskou bytost něčím nedosažitelným. Jak je tedy možné tvrdit, že lidé by měli v každém případě a vždy směřovat ke štěstí? Mill na toto tvrzení odpovídá tím, že jde v principu nejen o samotný pocit štěstí, který tedy nemusí být a vlastně ani nemůže být trvalý, ale jde i o princip zmírňování neštěstí. Lidský život je tedy podle jeho tvrzení protkaný vzestupy a pády, přičemž zkušenosti z obou stavů se vzájemně doplňují.¹⁵⁶

Sám Mill je stoupencem názoru, který říká, že zmírňování utrpení a maximalizace co největšího dobra by měla být cílem každého jednání. Tento požadavek nevnímá tolik direktivně a uznává, že při běžném každodenním jednání není možné po lidech chtít, aby každý svůj čin takto promýšleli. Navíc také platí premisa, kdy nelze předvídat vše. Dělí tedy utilitaristickou etiku na dvě úrovně, a to na vyšší a současně primární, kdy je zachován princip co nejvyššího dobra a na sekundární. Sekundární princip spočívá ve vzorcích chování zakládajících se na generační zkušenosti. Dodržování sekundárního principu nemusí vést zákonitě k nejvyššímu dobru, nýbrž obecně žádoucí je jeho dodržování.¹⁵⁷

Výše zmíněné bychom mohli připsat někomu, kdo je utilitarista pravidel. Mill by striktně do tohoto proudu nezapadal, jelikož uznává, že v některých případech je nutné pravidla porušit, pokud výsledkem bude právě vyšší dobro a štěstí. Tím se jeho teze liší od myšlenek I. Kanta, kdy je v rámci kategorického imperativu zakázáno lhát, a to i v případech, kdy by lež odvrátila vraždu. Mill říká, že v takovém případě je naopak žádoucí zalhat. Pokud by porušení pravidel zachránilo život, stává se ono porušení správným jednáním.¹⁵⁸

Mill také dělí potěšení na vyšší a nižší. Inteligentní člověk podle něj bývá spíše nespokojený, protože nahlíží nad důsledky svého jednání, naproti tomu nižší živočich vidí své možnosti omezeně a tak je šťastný s tím, co má. Přesto by však podle Milla nikdy inteligentní člověk nevolil možnost, stát se něčím nižším, i kdyby to znamenalo, že bude zažívat více štěstí. Inteligentní člověk si někdy sám volí lehčí cestu, a to cestu nižšího potěšení. Ovšem to nedeclaruje jeho úpadek, nýbrž například nedostatek sil k realizaci potěšení vyššího, což je dáno i tím, že inteligentního člověka je náročnější uspokojit.¹⁵⁹

„Bytost s vyššími schopnostmi vyžaduje ke svému štěstí více a je nepochybně schopna intenzivnějšího utrpení a je mu jistě vystavena po více stránkách než bytost nižšího typu.

¹⁵⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus* s. 46.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 55-57.

¹⁵⁷ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 185-186.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 186-188.

¹⁵⁹ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 47-48.

Ale přes tyto nedostatky si nikdy nedokáže opravdu přát, aby poklesla v to, co pocítuje jako nižší stupeň existence. ¹⁶⁰

S tím pak souvisí i to, jakým způsobem Mill vnímá hodnocení možných rozhodnutí. Tento úkol připisuje takzvaným kompetentním soudcům. To jsou osoby, které mají zkušenost jak s vyšším, tak s nižším potěšením a jsou dostatečně inteligentní, aby obě varianty nezaujatě posoudili. Mill se tím možná snaží reagovat na tvrzení, že utilitarismus je zaměřen pouze na uspokojování slasti, čímž je možné připodobnit obraz k prasatům, která skrz uspokojování svých základních pudů rovněž směřují k pocitům blaženosti. Mill tedy vysvětluje, že hodnocení míry požitku nelze vysvětlit tak jednoduše, jako u zmíněných prasat, nicméně uznává i vyšší morální lidské hodnoty. Mill tvrdí, že k ctnostem bychom měli mířit nezištně a to také nevyvrací myšlenku, že lidé směřují k potěšení. ¹⁶¹

Mill tvrdí, že utilitarista je schopen vyvodit i výjimku z pravidel. Tvrdí, že lidské jednání je spletité klubko složitých procesů a bylo by mylné snažit se z lidského jednání vyvodit jednoznačnou formulaci nutnosti. ¹⁶²

„Ale je užitečnost jediné přesvědčení, které je s to nám poskytnout omluvu za špatné jednání a prostředek k oklamání našeho vlastního svědomí? V hojnosti je poskytují všechny nauky, které uznávají jako fakt existenci mravních konfliktů – což platí o všech, které kdy rozumný člověk zastával. Není chybou žádného přesvědčení, ale složité povahy lidských záležitostí, že pravidla chování nemohou být formulována tak, aby nepožadovaly žádné výjimky, a že sotva může být nějaký skutek předepsán, jako buď vždy povinný, nebo vždycky odsouzeníhodný. ¹⁶³

V praxi jsou tyto konflikty řešeny v kontextu inteligence jednotlivce, ačkoliv nelze tvrdit, že někdo je méně nebo více způsobilý k jejich řešení. ¹⁶⁴

Ačkoliv se Mill nikdy nehlásil ke křesťanské víře, ve svém díle jí ani nevyvrací. Naopak zastává názor, že přikázání „Miluj bližního svého, jako sebe“ je jedna ze stěžejních tezí právě i utilitarismu. Abychom to blíže vysvětlili, Mill ani neuznává například bezpodmínečné obětování sebe sama, pokud by to mělo za následek naši destrukci. Tvrdí, že oběť je přípustná pouze v případech, kdy by způsobila štěstí jiného nebo by skutečně zapříčinila záchranu celé komunity, potažmo lidstva. Láska k sobě samotnému a respekt k vlastní osobě je pro Milla důležitá. Štěstí všech staví na stejnou váhu a nikoho neupřednostňuje. ¹⁶⁵

¹⁶⁰ MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 47.

¹⁶¹ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 190.

¹⁶² Srov. MILL, J.S. *Utilitarismus*, s. 79.

¹⁶³ Tamtéž, s. 79.

¹⁶⁴ Srov. Tamtéž, s.80.

¹⁶⁵ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 189-192.

Mill také říká, že pocit blaženosti nemůže být trvalý a neustálý. Ten, kdo nezažívá ve svém životě neštěstí a těžké okamžiky, nemůže pocítit právě onu blaženost, která tento stav střídá. Tyto změny by však měly nějakým způsobem fungovat ve vzájemné harmonii, tedy pokud by člověk žil v moc velkém klidu, stačil by mu čím dál tím nižší požitek a naopak, při chorobné touze po vzrušení, se naprosto vytráví chvíle klidu, které začnou působit nudně.¹⁶⁶

Autor se také ptá, jakým způsobem lze porušení nějakých pravidel sankcionovat. Vysvětluje, že jsou v platnosti dva systémy sankcí, a to vnitřní a vnější. Princip užitečnosti buď má, nebo není důvod, proč by neměl mít všechny sankce, jež náleží každému jinému systému mravnosti. Sankcí vnější myslíme především odsouzení, nebo uznání okolí. Sankce vnitřní je naše vlastní cítění v nás, vlastní libost, či nelibost ke skutku, jinými slovy svědomí. To se formuje mimo jiné také výchovou a nachází se v naší mysli. Svědomí se dá formovat výchovou, ovlivňovat láskou, strachem, sympatiemi již od dětství. Na základě životní zkušenosti je patrné, že někteří dokážou svoje svědomí velmi dobře umlčet, jsou pak tedy sankcionováni pouze vnějšími reakcemi okolí.¹⁶⁷

Mill se také zabývá otázkou svobody a spravedlnosti. Podle něj, by měl každý dostat to, co mu na základě jeho zásluh náleží. Jinými slovy tedy ten, kdo se k jinému chová špatně, by měl obdržet zlo i z jeho strany. Oplácení zla dobrem není podle Milla otázkou spravedlnosti, nýbrž vzdání se požadavku spravedlnosti na základě jiných pohnutek. Nespravedlivé je podle Milla také upírání někomu jeho základních svobod. Nelze tedy někoho bez důvodu zbavit toho, na co má právo. Jeho komentář směřuje také k zákonům, které ale také mohou být někdy nespravedlivé. Proto je nepovažuje za poslední instanci spravedlnosti.¹⁶⁸

4.2 Rozbor etického dilematu

V této podkapitole se budu zabývat rozбором jednoho konkrétního dilematu, které jsem představila ve třetí kapitole. Za tímto účelem jsem si zvolila etické dilema 3, tedy příběh Milady, který jsem zasadila do kontextu volby mezi procedurálním a situačním přístupem. Ještě jednou zopakuji, že hlavní dilema se týkalo především toho, zda měla sociální pracovnice volit přístup předepsaných procedurálních pravidel, která mohou být neosobní, nebo přístup, kdy zohlednila konkrétní situaci klientky. Rozbor tohoto konkrétního dilematu jsem si zvolila z důvodu, jelikož mi celá situace i její řešení, přišlo asi nejvíce kontroverzní. Ono samo jedno dilema v sobě skýtalo více drobných dilematických situací a řešení. V této části mé práce se tedy ještě jednou – ale blíže,

¹⁶⁶ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 85-88.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 171-174.

¹⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 111-124.

zaměřím na jednotlivé aspekty při volbě řešení, nejen na ty způsoby, které byly voleny sociální pracovníci.

I.

V první řadě bych chtěla nějakým způsobem okomentovat skutečnost, že azylový dům Kolpingův dům musel učinit v první řadě rozhodnutí, zda bude Milada do sociální služby přijata. Přijetí klientky, která je nebo byla v minulosti drogově závislá, může být problematické v kontextu sociální práce a energie vynaložené ze strany sociálních pracovníků. Přijetí klientky není automatickou samozřejmostí a při výběru nové adeptky se zohledňuje i to, jakým způsobem nová maminka do kolektivu stávajících klientek zapadne. V případě přítomnosti více klientek, které se léčí nebo léčily ze závislosti, může být recidiva jedné, velkým spouštěčem relapsu i u ostatních.¹⁶⁹ Avšak při větším počtu zájemkyň prochází žadatelky výběrovým řízením, kde je zohledňována jejich potřeba.¹⁷⁰

V každém případě může sociální pracovník uchazečku odkázat na jinou instituci, kam by se mohla obrátit. Jinou institucí můžeme rozumět přednostně jiný druh azylového ubytování pro matky s dětmi. Zde však klientka bude rovněž muset projít osobním pohovorem a výběrovým řízením a její situace se nebude řešit hned. Sociální pracovnice uvedla, že než bylo rozhodnuto o samotném přijetí klientky, přemýšlela nad tím, že takové matky nemají kam jít než právě do azylového domu pro matky s dětmi a jako sociální pracovnice cítí jakousi povinnost neodsouvat případnou problematickou spolupráci do jiného zařízení, ale řešit jí. K principu vnitřních a vnějších sankcí se vrátím později, ale zde mohl u sociální pracovnice fungovat proces vnitřní sankce, která tak, jak uvádí Mill, zahrnuje pocit vlastní nelibosti s rozhodnutím o nepřijetí klientky. Mill nepopírá existenci svědomí, naopak mu přikládá velkou váhu a neodsuzuje jednání na základě vnitřního citění. Sociální pracovnice tedy musela zvažovat, jaké dopady bude mít přijetí, či nepřijetí klientky, jelikož její povinností je i ochrana klientek, které již v zařízení setrvávají. Na druhou stranu mohla cítit potřebu ochrany potenciální klientky a její dcery, která jinou možnost na pobyt v azylovém domě mít nemusela.¹⁷¹

Bentham popisuje jiné stupně sankčních procesů, přičemž by mohl vnitřní pochody sociální pracovnice postavit na základech politické a morální sankce. Jak jsem již zmínila, ony politické sankce mohou souviset s tlakem, který je vyvíjen institucí nebo profesně výše postaveným jednotlivcem. Pokud bychom v tuto chvíli vynechali emočně a pocitově

¹⁶⁹ KAVALÍROVÁ, O. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce, sociální práca [online]. Praha: Čtyři případy sociální pracovnice v azylovém domě pro rodiny s dětmi, posl. úpravy 08. 04. 2019 [cit. 2023-11-13]. Dostupné na WWW: <<https://socialniprace.cz/inspirace-pro-praxi/ctyri-pripady-socialni-pracovnice-v-azylovem-dome-pro-rodiny-s-detmi/>>.

¹⁷⁰ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolpingův dům Praha.

¹⁷¹ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 85-87.

laděný rozhodovací proces sociální pracovníce, tak je potřeba zmínit, že i skrze politickou moc, která přerozděluje státní rozpočet do zařízení sociálních služeb, je vyvíjen určitý tlak na to, aby právě o takové klientky bylo v naší republice postaráno. Azylový dům, jako příjemce státních dotací, má tedy nástroje k tomu, aby s problematickými klientkami pracoval.¹⁷² Nejnižším článkem tohoto aparátu je pak právě samotná sociální pracovníce, která vykonává přímou sociální práci s klientkou. Předejítí morální sankce pak stojí na základech celého zařízení, jehož je sociální pracovníce součástí.¹⁷³

Pokud bychom vzali v úvahu premisu, že štěstí, které se může jevit jako rychlé a krátkodobé, nemusí ve výsledku znamenat celkové a trvalé štěstí, a to, že není předem jisté, jak se situace po volbě řešení vyvine. Můžeme konstatovat, že sociální pracovníce rozhodla správně. Je pravda, že spolupráce s klientkou se závislostí může znamenat větší potřebu pracovního nasazení pracovníce. Je možné, že její přijetí nemusí vytvořit dobré klima i mezi ostatními klientkami. Bylo by však sobecké na základě vnitřních a velmi hypotetických obav odsoudit rovnou společný život jedné matky a jednoho dítěte, jehož nejlepší zájem je právě vyrůstat se svou matkou. Je nutné si také uvědomit, že klientky jsou pod dohledem pracovníků azylového domu a lze s nimi pracovat i v případech, ve kterých jim hrozí relaps. Ve skutečném světě by takovou oporu mít nemusely a závadové osoby i místa budou pravděpodobně ve svém životě mít i po ukončení pobytu v zařízení. Pokud se tedy neodstěhují na pustý ostrov, budou se muset naučit zpracovávat závislost především samy v sobě.¹⁷⁴

Také Mill uvádí, že by se naše jednání nemělo soustředit na obyčejnou výhodnost. Tedy, sociální pracovníce by se neměla rozhodovat podle toho, co pro ní bude v danou chvíli výhodné. Nepřijetí Milady by jistě chvíli klidu přineslo. Klientka by po své ose sháněla jiné ubytování, možná by ho ani nesehnala, ale tím by se již případně zabýval OSPOD. Mill také uvádí, že blaho jednotlivce vede k blahu světa. K blahu světa by spíše nepřispělo nepřijetí klientky, jejíž problém by se tím dost možná nevyřešil. Zde je nutné posoudit tuto skutečnost i kvalitativně, tedy, zda případné provozní a procesní problémy na straně sociální služby jsou kvalitativně horší, než skutečnost, že dítěti hrozí odloučení od matky.¹⁷⁵

Zde se však nabízí otázka, zda právě utilitarismus toho po nás nechce příliš. Sama bych byla nerada, aby výše zmíněné tvrzení muselo být nutně pro zařízení sociálních služeb chápáno tak, že tím, že byly zařízení poskytnuty finanční prostředky, je povinno přijmout jakoukoliv klientku. Nehledě na to, že se tyto myšlenky mohou zvnitřnit i na straně personálu a vytvářet pocity rozporu a nesouladu mezi vlastním rozhodnutím a

¹⁷² Příloha č. 1 k Příkazu ministra č. 15/2022: Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu krajům a hlavnímu městu Praze pro rok 2023, s. 10.

¹⁷³ Srov. BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*, s. 165.

¹⁷⁴ Srov. MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*, s. 29-30.

¹⁷⁵ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, 1 s. 66-67.

očekáváním ze strany společnosti. Právě i na takové úvahy myslí utilitarismus. Je jasné, že nejen na světě, ale i v našem státě je spousta potřebných lidí. Je vždy ovšem na uvážení, komu lze pomoci a komu vůbec poskytnout pomoc (ač bychom nejraději pomohli všem), především pokud by byla v sázce otázka osobního sebeobětování a vyčerpání. Pravdou tedy je, že vždy pomůžeme spíše bližnímu než cizímu. Tento precedens však není v kontrastu s utilitaristickou teorií, která tvrdí, že nejlepší pomoc je ta adresná a ta, jejíž předmět je nám známý. Tedy – „je lepší naučit pár lidí rybařit, než poskytnout nespočetné množství ryb více lidem.“¹⁷⁶ Stejný model je možné aplikovat i pro případ zařízení, které je sociální službou a je zčásti pod tlakem společnosti i politických představitelů obce, kraje či státu. I zřizovatel si tedy musí vyhodnotit dopady přijetí, či nepřijetí určitých klientek, kdy je zcela v pořádku vzít v potaz i myšlenku, že na řešení určitých sociálních situací prostě nemá kapacitu, a to ať už fyzickou, personální nebo odbornou. Tímto ovšem nepopírám správnost přijetí Milady do služby, nýbrž jsem jen chtěla poukázat na skutečnost, že i sociální služba musí mít prostor k tomu, aby zcela legitimně uvažovala o takových postupech, ať už by kritériem hodnocení bylo jakékoliv měřítko. Využít toto právo rozhodnout se je zcela v pořádku v kontextu utilitarismu.¹⁷⁷

II.

Dále bych chtěla zmínit, že Mill popisuje hlavní složky spokojeného života, což je podle něj klid a vzrušení. Tyto dvě složky se navzájem střídají. Tedy podle autora není jednoznačně důležité cítit se neustále šťastný, což vlastně ani není možné. Je vlastně žádoucí zažívat ono pozitivní vzrušení, aby bylo možné snést nezdary, které život přináší. U Milady, jakožto u uživatelky návykových látek mohlo vzhledem k jejímu životnímu stylu dojít k jakési poruše těchto dvou složek.¹⁷⁸

„Jedině ti, u nichž pohodlnost přerostla v zlovyk, si nepřejí vzrušení po období klidu; jedině ti, u nichž je potřeba vzrušení chorobnou touhou, pocítují klid následující po vzrušení jako nudný a fádňí, a nikoliv jako stejně příjemný jako předchozí vzrušení. Když lidé, kteří jsou přijatelně spokojeni ve svém vnějším osudu, nenalézají v životě dostatečné potěšení, jež by pro ně činilo život cenným, pak příčina je obvykle v tom, že se starají jen o sebe.“¹⁷⁹

Užívání návykových látek tedy mohlo Miladě dávat pocit vzrušení a uspokojení, které ve svém životě nenalézala. Z tohoto důvodu se také domnívám, že by nebylo řešení na straně společnosti, pokud by každý podobný příklad trestala restriktivně tak, že oddělí

¹⁷⁶ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 87

¹⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 87.

¹⁷⁸ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 55.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 56.

dítě od matky. Milada už jen tím, že se ucházela o pobyt v azylovém domě pro matky s dětmi, projevila dávku snahy něco se svým životem udělat. Navíc souhlasila s docházkou do adiktologického zařízení. Také věděla, že může přijít opravdu o hodně, ale na druhou stranu, v případě úspěšného pobytu, může získat svůj život zpět. Milada se v první řadě musela naučit žít svůj život nesobecky, ve prospěch nejen sebe, ale i dcery a nalézt zdravou bilanci mezi vzrušením a klidem.

Pokud bychom se ještě chvíli zastavili u principu klidu a vzrušení, ráda bych i zde ilustrovala právě již v předchozí podkapitole rozdíl mezi tím, jak by bylo možné tento jev interpretovat prostřednictvím myšlenek Benthamů a Milla. Právě zde by bylo možné zdůraznit rozdíl mezi hédonistickým kalkulem Benthamů a kvalitativním hédonismem Milla. To, co bylo právě Benthamovi vytýkáno, bylo to, že nerozlišoval v kvalitě štěstí, ale pouze počítal intenzitu a počet.¹⁸⁰

V takovém případě bychom možná mohli skutek Milady dokonce i obhájit. Na základě tvrzení Benthamů, bychom totiž mohli emoční extázi spojenou s užitím drogy, přirovnat například k pocitu vítězství olympijského medailisty na olympijských hrách. Ačkoliv o srovnání pocitů spíše spekulujeme, jelikož neexistuje takový mechanismus, který by výše zmíněnou radost měřil. Vcelku bychom tyto dvě situace mohli přirovnat. Domnívám se, že podstata tohoto tvrzení je založená na reálném podkladu, jelikož pro narkomana je skutečným zdrojem štěstí právě to, když si dá svou dávku. Navíc musíme brát v potaz, že Milada tak učinila, i když věděla, jaké z toho mohou plynout neblahé následky. Z toho důvodu se domnívám, že je více vhodné užít k hodnocení situace spíše Millův kvalitativní hédonismus, kdy srovnává stupeň vyšších a nižších potěšení.¹⁸¹

Kdo je ovšem kompetentní k tomu, aby hodnotil, jaké potěšení je nižší a jaké vyšší? Podle Milla je to kompetentní soudce, tedy ten, kdo zakusil oba druhy potěšení a na tomto základě je posléze schopen srovnání. Jak jsem již zmínila, Mill preferuje tvrzení, že takový člověk je uvědomělý a je schopen si v budoucnu spíše volit potěšení vyšší. V praxi to takto ale fungovat nemusí. Přece i uvědomělý čtenář si někdy zvolí knihu volnočasovou před knihou odbornou a složitou. I přes tuto skutečnost je výsledné potěšení stále pro Milla hlavním zdrojem hodnocení jednání. Tvrdí, že i přes to, že osoba poznala oba druhy potěšení, je možné, aby preferovala i v budoucnu ten nižší druh. Vysvětluje to tím, že osoba pravděpodobně nezažila ten kýžený požitek, který zažít měla. Na základě této úvahy bychom tedy museli konstatovat, že Milada zatím zcela nepoznala kvality a přínosy vyšších potěšení.¹⁸²

Stejně tak je možné ptát se po smyslu toho, zda je sociální pracovnice, ačkoliv nezažila oba druhy potěšení, kompetentní hodnotit jednání klientky. I tak se domnívám, že ano. Je

¹⁸⁰ Srov. BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*, s. 167.

¹⁸¹ Srov. MUCHOVÁ, L. *Morální výchova v nemorální společnosti*, s. 50.

¹⁸² Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 48-49.

pravděpodobné, že sociální pracovnice zakusila v životě jiný druh nižšího potěšení, přičemž mám na mysli například legální způsoby volnočasových aktivit. Navíc je to právě ona, která by měla klientku vést k lepšímu zařazení do života a měla by s ní pracovat nanejvýše empaticky. Právě skrze empatii, si myslím, že je možné, aby sociální pracovnice hodnotila jednání klientky, přičemž se na situaci podívá její optikou a pomůže jí pochopit, jaké její jednání může mít důsledky.¹⁸³

III.

Milada se tedy při nástupu do zařízení zavázala, že bude dodržovat pravidla zařízení. Podpisem smlouvy potvrdila, že bude respektovat domácí řád, plnit body individuálního plánu, který zahrnoval i abstinenci. Tím se dostáváme k popsané situaci, která vytvořila zmíněný dilematický stav. Milada se v první řadě provinila pozdním příchodem do zařízení, což je z lidského hlediska celkem omluvitelná skutečnost, hlavně pokud vezmeme v úvahu, že její dcera byla v onu dobu u své babičky. Horší situace nastala ve chvíli, kdy se doznala sociální pracovníci k relapsu, který nebyl potvrzen žádným drogovým testem. V případě Milady sehrálo roli její svědomí. Tedy ona sama přeci za sociální pracovníci vůbec chodit nemusela a nemusela jí o ničem říkat. Z toho, že tak učinila, lze předpokládat, že si uvědomila závažnost situace a plně si uvědomila, že porušila slib, který dala, a to nejen vůči zařízení, ale především porušila slib, který dala sama sobě. Podle Milla je porušení slibu, který člověk dá, téměř nepřijatelné, nýbrž ne absolutní. Závazek, který Milada porušila, však nebyl porušen za účelem ušlechtilého činu, nýbrž za účelem přiblížení se ke vzrušení, na které byla z dob minulých zvyklá. Tento důvod by pravděpodobně ani Mill nemohl počítat jako adekvátní, což nás ovšem dále dostává k otázce spravedlivého soudu a trestu.¹⁸⁴

Sociální pracovnice musela zaujmout již zmíněnou roli soudce¹⁸⁵, který musí situaci zhodnotit a adekvátně reagovat. V případě práce s lidmi bývá tato situace složitá, a nelze načrtnout mustr, který by pojmul všechny možné situace a vyvodil pravidla. Při práci s lidmi může do jisté míry fungovat i osobní angažovanost ve vztahu ke klientům. Je celkem běžné a vlastně i žádoucí, že spousta lidí dá v případě pomoci přednost někomu blízkému, než cizímu. Jsou to jakási nepsaná pravidla, která fungují. V opačném případě, pokud bychom dávali přednost cizím lidem, nežli rodině, tím spíše bychom byli z pohledu společnosti zavrženíhodnými a sankcionováni. V azylovém domě pro matky s dětmi fungují klientky a jejich děti se sociálními pracovníky ve smyslu rodiny, přinejmenším doplňující rodiny. Jelikož se jedná o pobytovou sociální službu, mohou někdy klientky s pracovníky nalézt pouto, které je silnější než s jiným sociálním pracovníkem operujícím

¹⁸³ Srov. DEIGH, J. *An Introduction to Ethics*, s. 104-105.

¹⁸⁴ Srov. MILL, J. S. *Utilitarianism*, s. 117-118.

¹⁸⁵ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 190.

pouze ambulantně. Osobně nemohu hodnotit, do jaké míry sociální pracovníce v případě Milady jednala, nebo nejednala s nádechem osobní angažovanosti. Sociální pracovník by neměl zapomínat na svou pozici a jednat pokud možno nestranně. Mill také připisuje tuto nutně nestrannou úlohu například soudcům, kteří by měli postupovat podle platného práva a měli by stejnou měrou zacházet s každým člověkem.¹⁸⁶

Mill se také zabývá otázkou toho, kdo jednotlivá pravidla vymýšlí. Tedy že někdy apelujeme na dodržování pravidel, jež vnímáme jako spravedlivá, ale ve skutečnosti jejich samotná existence na spravedlivé bázi založená není. Jsou matky, které v azylových domech nežijí, nespolupracují s OSPOD, o jejichž životě stát neví a ani nemá mechanismy, aby kontroloval stav výchovy. Také jsou rodiny, jejichž dospělí členové jsou vysoko postaveni, přesto se v rodině vyskytují sociálně patologické jevy, jako je třeba alkoholismus a domácí násilí, které jsou okolím z nějakého důvodu tolerovány nebo neřešeny.¹⁸⁷

Jistě nelze popřít, že užívání návykových látek není vhodné v případě přítomnosti malého dítěte. Vyvolaný stav může znemožnit výchovu a dítě se také neučí správným vzorům. Je třeba zopakovat, že Miladina dcera byla ten večer u své babičky. Milada ovšem má tu „nevýhodu“, že již je v péči OSPOD, který její život bedlivě sleduje a je přijata do zařízení sociálních služeb, kde jsou pravidla, která ovšem mimo zařízení neplatí. Museli bychom tedy sankcionovat i matky, které pravidelně pijí alkohol, jelikož i alkohol je návyková látka a jeho dopady na organismus člověka a na způsobilost mohou být fatální. Spravedlnost se tedy jeví jako skutečnost, kdy ten, kdo rozhoduje o dalším průběhu událostí, bere ohledy na to, která pravidla jsou v konkrétní situaci považována jako platná.¹⁸⁸

Sociální pracovníce tedy musela rozhodnout, zda klientčino tvrzení prověří, či nikoliv. Pokud by se potvrdilo, že klientka návykovou látku užila, musela by sociální pracovníce informovat OSPOD. Sama si byla vědoma, jak by se život Milady dále vyvíjel. Aniž by měla potvrzeno, že Milada drogu užila, nebyla nucena situaci řešit i s OSPOD. V posuzování toho, jak by se situace dále vyvíjela, je nutné ještě jednou zvážit pojem spravedlnosti. Milada sice porušila domácí řád, porušila slib o abstinenci, který dala jak zařízení, tak i sobě, a tak i státnímu orgánu. Trestem by jí však bylo odebrání dítěte z její péče. Někdo by jí tedy zbavil „všeho“, zbavil by jí něčeho, co jí v životě přináší velkou část potěšení a co jí má šanci učit nesobeckému chování. Právo na to, moci vychovávat své dítě je považováno za jedno ze základních práv, které máme. Důsledky odebrání dítěte se tedy v danou chvíli nemusejí zdát logické. Milada se jinak projevila jako schopná matka, která s výchovou dcery problémy nemá. Při práci s takto mladou matkou je nutné

¹⁸⁶ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. s. 190.

¹⁸⁷ Srov. ŠPANĚLOVÁ, N. et al. *Krizová intervence pro praxi*, s. 15.

¹⁸⁸ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, 118-121.

přihlédnout i k věku a zkušenostem. Milada je zatím na začátku své životní dráhy, a pokud by jí byla odejmuta stabilita, kterou jí nabízí dcera, nezbývalo by jí nic jiného, než se opět uchýlit k povrchním jednoduchým potěšením, což je mechanismus, který rozhodně pro společnost není žádoucím.¹⁸⁹

Pokud bychom se na situaci podívali očima dcery, lze říci, že i dcera má právo na to, aby vyrůstala se svou biologickou matkou. Je sice pravda, že na situaci lze pohlédnout i jiným úhlem pohledu – respektive, že dcera má právo na spokojené dětství bez potenciálního ohrožení jejího vývoje. Tedy, že by měla vyrůstat v prostředí, kde se nezneužívají návykové látky. Sociální pracovnice však zvolila přístup, kdy nehodnotila to, co klientka v minulosti a před nástupem do zařízení dělala. Snažila se nestigmatizovat Miladu tím, že v minulosti před dcerou akutně intoxikovaná nejspíše byla. Spolupráce Milady a sociální pracovnice započala právě až nástupem do zařízení. Tam se dceři dařilo dobře a na svou matku byla zdravým způsobem fixovaná. Pro sociální pracovnici tedy nemusely vyvstávat důvodné obavy, které by predikovaly skutečnost, že by klientka nadále ohrožovala zdravý vývoj dcery.¹⁹⁰

IV.

Sociální pracovnice navíc prokázala schopnost rozdělit přístup k povinnostem dokonalým a nedokonalým. Ačkoliv je samo označení celkem nereflektující, Mill ony povinnosti popisuje tak, že dokonalé jsou ty povinnosti, které jsou předepsané a které určují práva a povinnosti. Nedokonalé jsou ty žádoucí tedy ty, které pravděpodobně neobjevíme v žádném zákoně, je ovšem žádoucí jejich znalost prokazovat. Takovou nedokonalou povinností v našem případě může být právě lidský přístup a láska, kterou sociální pracovnice projevila ve vztahu k Miladě.¹⁹¹

Dalo by se říci, že podmínky, které předepisují, kdy je klientka nucena podstoupit testy na návykové látky splněny nebyly. Tedy, že sociální pracovnice se neprovinila tím, že Miladu neposlala na testy na přítomnost návykových látek v moči, jelikož nevznikla důvodná obava na straně jejího chování, která by to vyžadovala. Sociální pracovnice byla již před tím, než se situace stala, postavena do role dozorčí, která má jednat v principu buď - anebo. Buď bude Milada po celou dobu střízlivá a vše zůstane bez vnějšího zásahu, nebo situaci nezvládne a její situace skončí umístěním dcery do péče babičky. Taková role nemusí být každému příjemná a zabraňuje tomu, aby měl sociální pracovník při plnění své profese určitou míru vlastní zodpovědnosti a volnosti ve vedení případu. V kontextu příběhu Milady by mohl vnitřní sankční systém svědomí fungovat v rozporu

¹⁸⁹ Srov. MILL, J. S. *Utilitarianismus*, s. 137.

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 137.

¹⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 137.

s výše zmíněným, kdy sociální pracovnice nevyužila všechny jí dostupné metody k tomu, aby rodinu sanovala.¹⁹²

Na druhou stranu nesmíme opomenout zmínit, že sociální pracovnice zjistila skutečnost, kterou měla prověřit. Jsou etické teorie, které by rozhodnutí sociální pracovnice hodnotily veskrze negativně. Například na základě Kantovy etické teorie bychom jednání sociální pracovnice hodnotili spíše negativně. Ačkoliv sociální pracovnice nejednala pouze na základě vlastní neopodstatněné intuice, kroky, které podnikla k realizaci řešení situace, jsou spíše nezobecnitelné pro společnost. Skutečnost, že sociální pracovnice neoperovala s informací, kterou měla od klientky, není správná, a není také možné takové jednání zobecnit a vytvořit z něj pravidlo samo o sobě, což je jedna z hlavních myšlenek, ke které Kant ve svých tvrzeních směřuje.¹⁹³ Sociální pracovnice by tedy objektivně takovou skutečnost měla vždy prověřit a jednat podle zásad, které byly ujednány více stranami, tedy klientkou, zařízením a OSPOD. I když Kant uznává hodnotu cizího štěstí, nelze tvrdit, že by v každém případě takové jednání přineslo zákonitě štěstí.¹⁹⁴ Jinými slovy, nabízí Kantova teorie celkem logickou myšlenku, tedy takovou, že pokud bychom nebyli spokojeni s tím, že by naše jednání opakovali všichni, je toto jednání nesprávné. Kant se spíše nesoustředí na důsledky činů, jako tomu je u utilitarismu, tedy neustředí se na ně při hodnocení morálního uvažování. Skrze tyto úvahy je třeba konstatovat, že postup, jaký sociální pracovnice zvolila, by jen těžko mohl být zobecnitelným principem pro jiné sociální pracovnice.¹⁹⁵ Co se týče společenských hodnot, je spíše nepřipustné, aby byla jakákoliv matka uživatelkou návykových látek. Zde se tedy sociální pracovnice lehce odklonila od racionálního posouzení situace a vsadila spíše na vlastní pozitivní pocit, který z klientky měla.¹⁹⁶

Na druhou stranu můžeme také zmínit pohled etiky péče, jejíž představitelkou je Carol Gilliganová. Ta tvrdí, že bychom měli situaci hodnotit vždy v kontextu konkrétní situace a konkrétních vztahů mezi aktéry. Pojem „já“ je zde neodmyslitelně spojen s ostatními a rozhodování se mezi různými možnostmi je ovlivněno vlastní senzitivní intuicí a vztahem.¹⁹⁷ Podle této teorie nemůžeme bez ostatních lidí a vzájemných vztahů existovat. Na základě tohoto pohledu bychom mohli říci, že se sociální pracovnice správně rozhodla při volbě řešení. Zohlednila skutečnost, že Mílada neohrozila své dítě akutní intoxikací, také vzala v potaz skutečnost, že nejlepší zájem dítěte je, aby vyrůstalo s matkou, která se ničím vůči němu neprovinila. V rámci uvažování podle etiky péče bychom také mohli říci, že sociální pracovnice je v dobrém profesním vztahu se svou klientkou, která jí

¹⁹² Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 127-128

¹⁹³ Srov. DEIGH, J. *An Introduction to Ethics*, s. 162.

¹⁹⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 50-51.

¹⁹⁵ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 111-112.

¹⁹⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 30.

¹⁹⁷ Srov. HELD, V. *Etika péče: osobní, politická a globální*, s. 54.

důvěřovala natolik, že se jí svěřila s relapsem. Budování zdravého a důvěrného vztahu může být klíčem při práci s mladými maminkami, které si v minulosti procházely závislostí. Na druhou stranu by si sociální pracovnice měla dát pozor, aby nevybudovala příliš závislý vztah klientky na sobě samé.¹⁹⁸

V tomto kontextu bychom také mohly zmínit jasnou rozdílnost v pojetí situace optikou - ač jedné a té samé teorie, tedy utilitarismu - nýbrž pohledem jeho různých podskupin. Utilitarismus činu předpokládá, že každé jednání by mělo být hodnoceno pouze na základě dopadů, jaké na aktéry bude mít. Sociální pracovnice v tomto ohledu tedy jednala správně. Ačkoliv se stalo to, že zatajila a vědomě neřešila situaci, kterou jí klientka nahlásila, její jednání mělo na aktéry pozitivní dopad.¹⁹⁹ Miladě byla ponechána její dcera v péči, mohla nadále zůstat klientkou azylového domu pro matky s dětmi a zmírnila se případná zátěž pro společnost, kdy by OSPOD na náklady daňových poplatníků musel situaci řešit.²⁰⁰

Na druhou stranu, je trochu riskantní, pokud si uvědomíme, že situace se stejným jednáním a postupem mohla dopadnout úplně jinak. Pokud by Milada nadále setrvala v užívání návykových látek a naneštěstí by v důsledku omámení ohrozila vývoj své dcery, nebo způsobila jiné komplikace, a informace, že sociální pracovnice o situaci věděla, nýbrž jí neprošetřila, by vyšla najevo, znamenalo by to velký problém nejen pro klientku a její dceru, ale i pro sociální pracovnici a pro zařízení a jeho reputaci. Z tohoto pohledu se domnívám, že sociální pracovnice spíše jednala v rozporu s utilitarismem pravidel, který se skrz právě tato pravidla snaží udržet řád a chod společnosti tak, aby výše zmíněným dopadům zamezil. Zatajení informací a podpora v takovém případě, jako je relaps bývalé uživatelky drog a zároveň matky, která je z tohoto důvodu pod dohledem státního orgánu, by mezi pravidla jistě patřit nemohlo.²⁰¹

Ovšem ani v tomto případě by nešlo jednoznačně tvrdit, že by sociální pracovnice jednala striktně proti utilitarismu pravidel. Stejně tak, jako Mill potvrzuje výjimky v pravidlech²⁰², což jsem již zmínila v předchozí podkapitole, tak mezi další argumenty utilitarismu pravidel patří:

„Některé věci mluví pro to, že spravedlivá a poctivá (fair) pravidla mají dlouhodobě příznivý vliv na sumu sociálního užitku, event. na průměrný užitek. Zdá se, že spravedlnost má určitou tendenci maximalizující užitek. Na druhé straně nespravedlivá, ev. nepoctivá (unfair) pravidla mají dlouhodobě často nepříznivé následky“²⁰³

¹⁹⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 39-40.

¹⁹⁹ Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 78.

²⁰⁰ Financování orgánu sociálně právní ochrany dětí. Odbor rodiny a ochrany práv dětí. Praha: MPSV ČR. Účinnost od 1. ledna 2013 (ve Sbírce zákonů vyhlášena pod č. 401/2012 Sb.).

²⁰¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 35.

²⁰² Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 79.

²⁰³ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 97.

Z výše zmíněné teze tedy vyplývá, že je nutné zhodnotit i to, nakolik jsou daná pravidla spravedlivá a přínosná nejen pro aktéry situace, ale i pro společnost. V tomto kontextu se ráda vrátím k příkladu, který jsem již nastínila ve svém rozboru výše.

Co kdybychom například jako společnost uzákonili pravidlo, že jakákoliv matka bude spatřena v souvislosti s užitím jakékoliv omamné látky, bude sankcionována tím, že jí bude dítě odebráno z péče. Abychom ospravedlnili skutečnost, že se to přeci jen někdy děje, museli bychom vytvořit pravidlo závazně nutné pro všechny. Omamnou látkou bychom jistě museli myslet například i alkohol. Některý čtenář této práce by mohl souhlasit s tím, že dětem by jistě dávalo lepší vzor abstinující prostředí a prostředí, kde neexistuje riziko, že bude ohrožena výchova v kontextu omámení návykovými látkami. Nicméně je nutné se ptát, jaký užitek by takové pravidlo ve výsledku přineslo nejen rodinám, ale i celé společnosti? Pokud bychom započítali bezesporu vzrůstající tendenci umisťování dětí do péče jiných osob, případně sociálních a zdravotnických služeb k tendenci zvyšující se nespokojenosti obyvatel, byl by výsledný užitek nižší, než užitek pravděpodobně zamýšlený. Je bezesporu, že ač by se jednalo o pravidlo celospolečenské, ovlivňovalo by kvalitu života jednotlivce. A nutné podotknout, že každému jednotlivci se lépe žije ve společnosti, kde jsou respektována konkrétní jednotlivá práva a svobody.²⁰⁴

Mimo jiné i Bentham je zastáncem myšlenky, že vláda by měla spíše minimálně regulovat a spíše nechat společnost užívat si „plodů své práce“, přičemž samotné vládní regulace by se měly soustředit na ochranu těchto „plodů“.²⁰⁵ Rovněž i Mill se velmi angažovaně hlásí ke svobodě ve společnosti a zastává se individuality. Pokud jsou různé způsoby života, je zastáncem toho, že by měly být vyzkoušeny, zachovány a měly by mít volné pole působnosti. To vše samozřejmě aniž by podporovaly bezprávi vůči druhým. O to větší důraz klade právě na výchovu, vzdělání a spravedlnost ve společnosti.²⁰⁶

V.

Je také potřeba zmínit aspekt, že sociální pracovnice by požadovala, aby Milada podstoupila testy na drogy a ty by se prokázaly jako negativní. Nelze tvrdit, že by si snad Milada záměrně vymýšlela. Ovšem i tato varianta je přípustná, ať už by měla důvody jakékoliv. Lze předpokládat, že za takových okolností by byl vztah sociální pracovnice a klientky značně narušen. Miladina pověst by sice mohla být očištěna, ale vzhledem k tomu, že by se jednalo o oficiální zdravotnické vyšetření, vyvstává varianta, že by Milada byla stigmatizovaná ze strany ostatních pracovníků zařízení, kteří by mohli na celou situaci mít jiný názor. Je zde riziko, že by se takový předsudek nechvalně promítl i do budoucí spolupráce Milady s ostatními pracovníky.

²⁰⁴ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 81.

²⁰⁵ Srov. SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*, s. 34.

²⁰⁶ Srov. BEDNÁŘ, M. et al. *John Stuart Mill, Dvě stě let od narození*, s. 16-17.

Obdobně by na situaci také nahlížel preferenční utilitarismus Petera Singera. Ještě před tím, než se sociální pracovnice rozhodla, jak bude případ klientky řešit, udělala jedno podstatné rozhodnutí. S činem se svěřila pouze vedení zařízení a rozhodovací proces nechala čistě v rukách svých a v rukách ředitelky zařízení. Informaci nesdělila kolegům. Jak si tuto skutečnost vysvětlit? Sociální pracovnice si nejspíše musela být vědoma odlišných názorů a postojů, které panují mezi zaměstnanci zařízení. Byla si vědoma, že pokud by okamžitě otevřela hromadnou diskuzi a nechala tím volný průtok komentářům a pohledům na věc ze strany všech svých kolegů, mohlo by to ovlivnit výsledný verdikt vedení zařízení a výsledek celé situace. V kontextu toho si klíčová sociální pracovnice je vědoma především vlastní zodpovědnosti za vedení případu. Sociální pracovnice si tedy mohla zvolit postup na základě preferencí a tím ovlivnit výsledek celé skutečnosti. Optikou preferenčního utilitarismu Petera Singera bychom její jednání shledali jako uvážlivé, jelikož tvrdí, že například taková lež není vždy dobrá, nebo vždy špatná, ale záleží vždy na preferencích aktérů.²⁰⁷

Na to, zda sociální pracovnice jednala kolegiálně, či nikoliv, lze nahlížet z různých úhlů pohledu. V principech Etického kodexu jsou stanoveny podmínky, v rámci kterých by sociální pracovnice měla respektovat odbornost svých kolegů a měla by zapojovat do diskuzí ty kolegy, kteří jsou spolu zodpovědní za vedení případu.²⁰⁸ Nelze ovšem striktně tvrdit, že by tak sociální pracovnice nečinila. V interních dokumentech zařízení jsou mimo jiné popsány i kompetence jednotlivých pracovníků, přičemž zodpovědnost za vedení případu klientky, stejně tak jako za tvorbu a případnou změnu individuálního plánu, má vždy jen klíčová sociální pracovnice.²⁰⁹

Úplně stejně by se pak dalo říci, že i její kolegové by měli respektovat její rozhodnutí s přihlédnutím k jejím zkušenostem a kompetencím. Pokud se v plném rozsahu své profesní moci nějakým způsobem rozhodla postupovat, je na druhé straně i na kolezích, aby toto respektovali. Optikou preferenčního utilitarismu jednala sociální pracovnice v souladu s preferencemi, které uznala za vhodné, i v kontextu kolegiality. Tato skutečnost je mnohem lépe měřitelná, než kdybychom na tu samou situaci nahlíželi skrz utilitarismus hédonistický, zaměřený na míru užitku. Nevýhodou této teorie je, že se preferenční postoj v průběhu času může měnit a nemusí být vždy v souladu právě s celkovým užitekem. V případě, že se v budoucnu objeví v azylovém domě klientka, která se proviní stejným přestupkem, nemusí v očích sociální pracovnice budit stejné preference po stejném postupu, jako tomu bylo u Milady, proto je tedy užití preferenčního

²⁰⁷ Srov. GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*, s. 84.

²⁰⁸ Profesní svaz sociálních pracovníků [online]. Praha: Etický kodex sociálních pracovníků a členů profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS ČR, [cit. 2023-11-29]. Dostupné na WWW: <https://profesni-svaz-socialnich-pracovniku.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex.pdf>.

²⁰⁹ Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolping Praha.

utilitarismu záležitostí bezprecedentní a kolegové mohou mít následně zmatek v tom, jakým způsobem sociální pracovnice v dilematických situacích postupuje.²¹⁰

I Mill ve svém díle upozorňuje na skutečnost, že jakmile bychom měli vlastní argumentaci dát opravdu silnou váhu, měli bychom znát i protiargumenty, a to nejen protivníků, nýbrž všech, kteří jsou v situaci přítomni. Nelze se sice vždy na jednu a tutéž věc podívat přesnou optikou jiných, pokud to ovšem jde, je dobré se o to alespoň pokusit. Tvrdí, že ačkoliv je člověk vzdělaný a za svým názorem si stojí, jeho tvrzení nemá dostatečnou váhu, pokud nezná i tvrzení ostatních přítomných. V tomto ohledu lze říci, že si sociální pracovnice případné protiargumenty nevyslechla. Na druhou stranu musíme uvážit, že v dané situaci byla nucena jednat poměrně rychle a v praxi někdy není prostor k tomu, aby klientka čekala na rozhodnutí, a to třeba i jeden měsíc.²¹¹

Naopak by se dalo tvrdit, že sociální pracovnice plně respektovala individualitu a potřeby konkrétní klientky a chránila její právo na důstojnost a spravedlivé zacházení.²¹² V případě hodnocení hierarchie preferencí, byly tedy potřeby klientky pro sociální pracovníci na prvním místě, načež je uchránila i před případným nedorozuměním s ostatními pracovníky služby.²¹³

To, jakým způsobem sociální pracovnice chránila či nechránila klientku, a to jakým způsobem, s použitím stejného výrazu, chránila či nechránila, své kolegy před informacemi, které není v jejich kompetenci hodnotit, je sporné. Stejně tak se nebráním přirovnání, ačkoliv se jedná o poměrně kontroverzní příklad, kdy „bílá populace“ dosahuje o zavedení určitých pravidel, které mohou být pro populaci menšinovou nepřijatelné. Do jaké míry jsou upřednostněny preference ostatních a oproti tomu druhým jen vnucovány? Tedy do jaké míry zhodnocovala sociální pracovnice preference vlastní a preference klientky před preferencí svých kolegů?²¹⁴

„Utilitaristé řeší takový problém tím, že se ptají, za jakých podmínek jsou naše motivy k jednání horší nebo lepší – a odpovídají: To poznáme podle jejich užitečnosti v dané situaci. A užitečnost musíme hodnotit podle následujících měřítek: že odpovídá souboru hodnot, podle kterých je vůbec možné užitečnost či dobro posuzovat, a že můžeme předvidat, jaké jednání povede s největší pravděpodobností k tomuto blahu. Takže zpětně je možné přehodnotit naše jednání podle toho, zda k užítku skutečně vedlo, či ne.“²¹⁵

²¹⁰ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 56-57.

²¹¹ Srov. MILL, J. S. *O svobodě myšlení a slova*, s. 36-37.

²¹² Profesionální svaz sociálních pracovníků [online]. Praha: Etický kodex sociálních pracovníků a členů profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS ČR, [cit. 2023-11-29]. Dostupné na WWW: <https://profesni-svaz-socialnich-pracovniku.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex.pdf>.

²¹² Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Kolping Praha.

²¹³ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 97.

²¹⁴ Srov. MUCHOVÁ, L. *Morální výchova v nemorální společnosti?*, s. 51.

²¹⁵ MUCHOVÁ, L. *Morální výchova v nemorální společnosti?*, s. 51.

Pokud bych tedy jednání sociální pracovnice podrobila výše zmíněnému principu hodnocení a nahlédla bych na něj až s odstupem, musela bych tedy říci, že její jednání vůči kolegům (ovšem pouze v této konkrétní situaci) splnilo utilitaristický účel. Případ klientky dopadl v tomto případě dobře a nebyly narušeny ani vztahy na pracovišti, jelikož kolegové vlastně netušili o rozhodovacím procesu, který v sobě sociální pracovnice vede. Nicméně u této otázky skutečně záleží, v jaké části celého příběhu bychom situaci hodnotili.²¹⁶

Aby byla myšlenka kolegiality dokončena, je stejně tak na místě zhodnotit i vztah mezi sociální pracovníci azylového zařízení a sociální pracovníci OSPOD. Chcete-li, je možné tento vztah s nadhledem přirovnat právě i ke vzájemnému vztahu mezi dvěma institucemi, tedy neziskovou organizací a státním aparátem s přenesenou působností moci. I zde by se totiž dalo polemizovat, do jaké míry sociální pracovnice porušila, či neporušila vztah, který by v utopickém světě měl vždy fungovat v souvislosti s co největší mírou pomoci pro klienta. Pro lepší zhodnocení si musíme uvědomit rozdílnou filozofii obou zařízení. Právě OSPOD plní spíše kontrolní funkci a vykonává dohled nad klienty. To, co by v byrokratických očích již bylo bráno jako provinění, se nemusí shodovat s tím, jak situaci vidí pracovník přímé péče v zařízení, kde je firemní kultura postavená na jiných základech. Sociální pracovnice azylového domu byla tedy konfrontována s tím, že řešení situace vidí jinak, než sociální pracovnice OSPOD. To by však nikoho stále nemělo opravňovat k tomu, vzít situaci, jak se říká, do vlastních rukou.²¹⁷

S tím ovšem souvisí právě i fakt, že sama klientka jednala tak, jak jednala. Byla ochotná, i přes jí všechny známá rizika, svěřit se sociální pracovnici azylového domu. Nejsou však žádné dostupné informace o tom, že by tak učinila i v případě sociální pracovnice OSPOD, se kterou měla rovněž navázanou spolupráci a kde je rovněž zpravidla budován profesionální vztah. Ukazuje se, že právě institucionálně přidělená moc může být ve vztahu s klientem kontraproduktivní. Toto tvrzení se potvrdilo právě v našem příběhu.²¹⁸

Proces, jakým situaci hodnotit, bych asi přirovnala k hodnocení, které jsem užila i v případě klasifikace hodnocení vztahu mezi sociální pracovníci a jejich kolegy v zařízení. Ještě bych dodala, že právě i Mill kladně hodnotí přechod z autoritářsky vedené společnosti k demokratické, ale právě varuje nad možným nástupem nového druhu tyranie, která by mohla vystupovat právě skrze mocenské autority, státní aparáty a potažmo i jako tlak veřejného mínění. Do určité míry tedy mohla sociální pracovnice

²¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 51.

²¹⁷ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych Vám pomohla, ale ..." Dilemata práce s klienty v organizacích, s. 21.

²¹⁸ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 41.

vnímat tlak ze strany OSPOD, který v ní mohl vyvolávat rozpory a konflikty. Nechci hodnotit, zda se podle mého osobního názoru rozhodla správně, či nikoliv, jen je třeba zmínit, že se rozhodla, jak se rozhodla, právě i po uvážení kladů a záporu vyvstávající z řešení situace, načež do rozhodování musela zakomponovat právě i tento specifický vztah dvou institucí.²¹⁹

VI.

Pokud se vrátíme k rozboru etického dilematu optikou utilitarismu J. S. Milla, můžeme zmínit ještě další aspekty, které vyvstávají při rozhodování se nad možnostmi. Sociální pracovnice mohla vzít v potaz také společenské dopady, které by nastaly, kdyby byla klientčina moč podrobena laboratornímu vyšetření s pozitivním výsledkem na přítomnost návykových látek. Celospolečenské dopady jsou totiž něco, co je jistě nutné zkoumat i v našem případě. Jedná se totiž o variantu reality, která by ovlivnila mnoho dalších lidí, jakožto třeba i daňových poplatníků. Zopakuji, že právě smyslem utilitaristické teorie je maximalizace užitku pro co nejvíce lidí, a zde skutečně hovoříme o velkém počtu zúčastněných osob.²²⁰

Muselo by nastat soudní řízení, které by inicioval OSPOD za účelem umístění dcery do péče babičky. Takové procesy jsou časově, profesně i finančně nákladné (ačkoliv je nutné zmínit, že i chod zařízení je financován, ale financování sociální služby by dále probíhalo s Miladou, i bez Milady). Babička by se stala příjemcem dávek pěstounské péče, možná i jiných dávek z důvodu ušlé mzdy, což by zatížilo státní rozpočet. Z dostupných zdrojů lze vyčíst, že zájem o to být pěstounem pomalu roste, přesto však počet pěstounů zdaleka nestačí na počet dětí, které jsou umístěny v ústavní péči. Příspěvek v pěstounské péči se k 1. 1. 2023 navíc také zvyšoval, a to si pro ty pěstouny, kteří mají k dítěti vyživovací povinnost, čímž se myslí právě i prarodič.²²¹ Vzhledem k vyššímu věku babičky také vyvstává otázka, zda by mohla být na delší dobu schopná se o vnučku starat. Zatím nehlásí vážnější zdravotní obtíže, ale vzhledem k tomu, že by bylo celkem nejasné, na jak dlouhou dobu by vnučka v pěstounské péči musela být, nelze vyloučit pokles energie a zhoršení zdravotního stavu. V rámci sociální práce s rodinou a v rámci myšlenky subsidiarity bylo také žádoucí, aby se také Miladiny vztahy s její matkou napravily. Důvěra byla v jejich vzájemné interakci nalomena možná ještě před otěhotněním Milady a byla znovu podrobena zkoušce po příchodu i s vnučkou z dětského krizového centra. I pro společnost je žádoucí, pokud se primárně pracuje na záchraně

²¹⁹ Srov. MILL, J. S. *O svobodě myšlení a slova*, s. 9.

²²⁰ Srov. SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*, s. 120.

²²¹ ZeSPODU [online]. Příspěvek při pěstounské péči se od ledna 2023 zvýší, posl. úpravy 16. 12. 2022 [cit. 2023-12-28]. Dostupné na WWW: <<https://www.zespodu.cz/?p=1157>>.

rodinných vazeb a podpory v přirozeném prostředí, než aby byly všechny tři aktérky rozděleny.²²²

Z manažerského pohledu bychom mohli tvrdit, že rozhodnutí sociální pracovnice mohlo být vnímáno spíše negativně. Manažer má za fungování zařízení větší zodpovědnost než sociální pracovník. Je tedy úkolem manažera, aby chránil své zaměstnance a své klienty. Pokud bychom se na situaci podívali skrze optiku utilitarismu pravidel, nebylo by možné počínání sociální pracovnice tolerovat. Na základě utilitarismu pravidel by bylo nepřijatelné neprověřit informaci a nevyvodit z toho důsledky. Při tvorbě standardů kvality je nutné myslet i na různé situace, jako je řešení takových situací. Milada by správně měla být potrestána za své jednání, přinejmenším mělo být ověřeno na základě platného lékařského testu. Sociální pracovnice také měla své dilema konzultovat i s ostatními pracovníky během provozní porady. Pokud bychom se orientovali čistě jen na pravidla, která chrání existující stav, neměla být Milada do zařízení možná ani přijata. Pravidlem je ochrana klientek azylového domu pro matky s dětmi, které službu již čerpají. Přítomnost matky, která byla závislá na návykových látkách, jejich bezpečnost nepodpoří. Z tohoto důvodu by bylo správné Miladu nepřijmout, doporučit jí jiné zařízení, případně jí ihned doporučit léčbu a umístění dcery do péče babičky. Nicméně o etických aspektech z pohledu utilitarismu v případě přijetí, či nepřijetí klientky, jsem hovořila již na začátku této podkapitoly.²²³

To, co dělá manažera manažerem, ovšem není jen slepé následování pravidel a jejich aplikace v rámci vlastního zařízení. Úkolem manažera je koordinovat své zaměstnance tak, aby společné úsilí vedlo ke spokojenosti a dobře odvedené práci. Je také v kooperaci se svým okolím a společností. Manažer v zařízení sociálních služeb tedy koordinuje sociální pracovníky včetně jejich hodnot a včetně jejich odbornosti.²²⁴

V sociálních službách jsou ale důležité i hodnoty sociální práce. V našem případě bylo důležitým krokem informovat vedení o vzniklé situaci a skutečný stav nezatajovat. Přijetí klientky, která v minulosti vykazovala závislé chování a která mohla mít relaps, podléhá stejnému rozhodovacímu procesu, který použila sociální pracovnice při své práci. Na postu manažera však vnímám větší zodpovědnost za rozhodnutí. Stejně však zůstává fakt, že se při rozhodování se nad možnými řešeními musí zohledňovat konkrétní situace klienta a nelze jednotlivé postupy zcela zobecňovat. I tak není možné se jednoznačně a oficiálně vymezit proti přijetí klientek, co měly problémy se závislostí na návykových látkách, do zařízení azylového domu pro matky s dětmi. Jak bylo zmíněno v první kapitole, i takové klientky spadají do cílové skupiny azylového domu pro matky s dětmi a měly by být přijímány jako relevantní zájemkyně o sociální službu. Sociální pracovnice

²²² Srov. BECHYŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*, s. 123.

²²³ Srov. SCARRE, G. *Utilitarianism, The Problems of Philosophy*, s. 123.

²²⁴ Srov. DĚDINA, J., CEJTHAMR, V. *Management a organizační chování*, s. 55.

by tedy měla mít odbornou přípravu k práci s takovými klientkami²²⁵ stejně tak, jako by i zařízení mělo být na příjem takový klientek připravené.²²⁶ Nehledě na to, že může nastat i situace, kdy zařízení není zcela vědomo podstaty příčiny klientčiny nepříznivé sociální situace.²²⁷

VII.

Na závěr bych chtěla dodat, že jsme se v rámci rozboru etického dilematu dostávali do poměrně hypotetických rovin. Zkoumala jsem totiž nejen realitu, která se stala, ale i různé další roviny reality, které se stát mohly. Většina utilitaristů však přesně takto uvažuje a rozlišuje mezi aktuálními a pravděpodobnými následky.²²⁸

Vlastně je to logické, jak bychom mohli hodnotit čin sociální pracovnice, tedy spíše jak bychom mohli hodnotit to, zda se rozhodla jednat správně, či nikoliv, aniž bychom znali důsledek jejího počínání? Stejně tak, jako žádný člověk na světě nikdy neví, zda to, jak se rozhodne, povede k dobrým výsledkům a k co největšímu potěšení, což je vlastně podstata utilitaristické teorie. I sociální pracovnice v našem případě pouze operovala s různými variantami, přičemž se na základě svého vědomí i svědomí rozhodla tak, jak se rozhodla. To, že to ve výsledku vedlo k dobrému závěru, nebylo jednoznačné. Právě tato metoda, tedy metoda, kdy jednající počítá s pravděpodobnými následky svého jednání a volí tu cestu, která poskytuje nejvyšší možnou pravděpodobnost největší maximalizace užitku, se ukazuje jako správná. V tomto ohledu je nutné ještě rozlišit objektivní pravděpodobnost a subjektivní, tedy různé varianty reality, o kterých se sociální pracovnice domnívala, že nastat mohou. Z toho vyplývá, že bychom i tak mohli těžko sociální pracovníci trestat za to, když by situace nedopadla tak dobře, jak dopadla. Svým jednáním by totiž pouze ovlivnila, ale nikoliv zapříčinila negativní a samovolný vývoj událostí.²²⁹

Ačkoliv, pokud by Miladin příběh neskončil tak pozitivně, jak skutečně skončil, byla by sociální pracovnice konfrontovaná především se svým vlastním svědomím. Dodám, že i pokud by se situace řešila na soudní úrovni, mohla by být sociální pracovnice teoreticky kryta tím, že o relapsu klientky nevede žádný oficiální důkaz, tedy žádný řádně provedený a ověřený drogový test. Otázkou je, jak moc je toto tvrzení hraniční tím, že částečně zakrývá pravdu, tedy to, že možná test být proveden mohl, ovšem vzhledem ke své výše popsané úvaze si netroufám tvrdit, že měl. Utilitaristická teorie poskytuje

²²⁵ Asociace vzdělavatelů v sociální práci [online]. Praha: Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP, posl. úpravy 06. 05. 2021 [cit. 2023-11-01]. Dostupné na WWW: <<https://www.asvsp.org/standards/>>.

²²⁶ Srov. BICKOVÁ, L. a kol. *Individuální plánování a role klíčového sociálního pracovníka v sociálních službách*, s. 160.

²²⁷ Srov. Tamtéž, s. 161.

²²⁸ Srov. MULANG, T. *The Demands of Consequentialism*, s. 33.

²²⁹ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 92-92.

odpověď tím, že ač si aktéři nikdy nemohou být na sto procent jisti, že jejich počínání přinese maximální stupeň užitku, je v pořádku, pokud se na základě svých úvah a teorií, které jsou zakombinovány i do objektivních skutečností, snaží tomuto ideálnímu výsledku s co největší mírou užitku alespoň přiblížit.²³⁰

²³⁰ Srov. HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*, s. 93.

Závěr

Ráda bych v samém závěru své práce shrnula svůj postup a zhodnotila splnění cíle, který jsem si stanovila. Mé téma se jmenuje Etická dilemata sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi. Cílem práce bylo zjistit, s jakými etickými dilematy se sociální pracovníci při své práci setkávají, a následně zvolit jedno etické dilemma a důkladně jej zhodnotit skrze mnou zvolený etický směr, tedy utilitarismus.

Jak již vybízí samotný název, mé téma se týkalo přímých zkušeností sociálních pracovníků, jež vyvstávají při práci se skupinou azylového domu pro matky s dětmi. Shledala jsem tedy jako více než užitečné v první části svého díla představit čtenářům cílovou skupinu azylového domu, aby následný výčet dilematických situací zasadili do kontextu. Cílovou skupinou azylového domu pro matky s dětmi jsou především matky samoživitelky, jejichž výslednému stavu předcházely různé sociální situace, případně jejich kombinace. Jedná se především o finanční negramotnost ústící mnohdy až do dluhové situace, užívání návykových látek či zkušenost s domácím násilím. Každá taková klientka potřebuje především individuální přístup. Návyky vyžadují jinou stavbu individuálního plánu a průběh spolupráce. V některých případech je nutnost i zainteresovanost dalších odborníků. Ať už výsledný stav pomohly zavinit špatné životní návyky nebo okolnosti situace, mají tyto osoby možnost čerpat pomoc ze strany státu. O tomto tématu jsem hovořila ve finální fázi první kapitoly, kde jsem čtenářům představila výčet sociálních dávek a sociálních služeb, které jsou při řešení nepříznivé sociální situace ku pomoci. Jsou to mimo jiné i oblasti, jež musí znát každý sociální pracovník, který s touto cílovou skupinou pracuje.

Závěr první kapitoly mě přivedl právě ke konkrétnímu azylovému domu pro matky s dětmi, v jehož prostředí se udála dilemata, která jsem představila v kapitole třetí. Ve druhé kapitole již čtenář zná cílovou skupinu azylového domu pro matky s dětmi a má možnost nahlédnout do konkrétního zařízení. Pro lepší zasazení celé práce do kontextu, jsem se pokusila představit základní hodnoty a postoje zařízení a také jsem vykreslila, jakým způsobem se konkrétně v azylovém domě pro matky a děti vykonává sociální práce.

V další části druhé kapitoly jsem se zaměřila na rozdíl mezi etickým problémem a etickým dilematem. Sama jsem i během výzkumné sondy jsem zjistila, že velmi často záleží na interpretaci konkrétní události konkrétní osobou. Existují eticky sporné situace, které někomu mohou připadat jako etický problém a druhému zase jako etické dilemma. Toto zjištění jsem aplikovala i způsobu průběhu sondy v zařízení, kdy jsem sociální pracovnice nechala zvolit takové události, které ony osobně popisovaly jako dilematické. Téma etických problému a etických dilemat jsem ve druhé kapitole ještě rozvinula o výčet možných opěrných bodů, které v praxi eticky sporné situace zaštiťují. Konkrétně hovořím

o Standardech kvality a Etickém kodexu sociálního pracovníka. Nikterak zde nepopírám hodnotu a důležitost, nicméně tyto dva aparáty neposkytují přesné vodítko k řešení takových situací. Konkrétní řešení vždy závisí na pracovníkovi, který před takovým rozhodnutím stojí, jeho práce by však neměla být v kontrastu ani s Etickým kodexem sociálního pracovníka, ani se Standardy kvality.

Ve třetí části diplomové práce jsem ze začátku objasnila, jakým způsobem jsem etická dilemata pro akademické účely získávala. Se zařízením a rovněž i se sociálními pracovníci se mi spolupracovalo velmi dobře a konstatuji, že byly velmi vstřícné. Díky rozhovoru jsem zjistila tři etická dilemata, která jsem v této kapitole představila. Celé dilema jsem zasadila do kontextu stručnou kazuistikou, jelikož individuální posouzení případu závisí i na určité znalosti konkrétní klientovy situace.

Mé první etické dilema se zabývalo stavem, kdy sociální pracovnice zvažovala, zda do klientčiny situace zasáhne, či nikoliv. Měla totiž obavu, že může být v nebezpečí vývoj klientčina dítěte. Ve druhém dilematu jsem popisovala situaci, kdy klientka neplnila úkony, které si spolu se sociální pracovnící ujednala v rámci individuálního plánu a tím byla sociální pracovnice nucena volit mezi pokračující spoluprací, která se pohybovala na hranici pomoci a kontroly. Mým třetím dilematem byla situace, kdy se klientka, bývalá uživatelka návykových látek, provinila nedodržením individuálního plánu a porušením domácího řádu. Sociální pracovnice se dále musela o svém dalším postupu rozhodnout, přičemž mohla volit postup procedurální, nebo situační. Rozhodovala se tedy, zda řešení problému uzpůsobí klientce na míru, nebo zda se bude držet objektivního postupu.

Všechna tři dilemata by se bezesporu dala řešit různými způsoby. Varianty řešení nad kterými sociální pracovnice uvažovaly, jsem se rovněž pokusila představit. Ve druhém a třetím dilematu jsem měla k dispozici i informaci, jak se situace dále vyvíjela. V prvním případě byla v době mé sondy klientka stále platnou uživatelkou sociální služby, tudíž jsem tuto informaci neměla. Společným jmenovatelem všech tří dilemat je fakt, že sociální pracovnice musely konat celkem rychle, v prvním případě dokonce neprodleně. Dalším společným jmenovatelem je skutečnost, že ve všech případech mohlo rozhodnutí sociální pracovnice zcela ovlivnit nejen průběh další spolupráce s klientkou, ale i kvalitu života její i jejích dětí. V každém případě se sociální pracovnice snažily zachovat integritu profesionálního vztahu a v kontextu co možná nejlepšího výsledku zvažovaly různé aspekty.

Ve čtvrté kapitole jsem se již plně zaměřila na etickou část celé své práce. Jako výchozí teorii pro analýzu etického dilematu jsem si zvolila utilitarismus. Tento směr mi přišel jako nejvhodnější, vzhledem ke struktuře etických dilemat i nástinu možných řešení. Dále jsem se také rozmýšlela mezi teorií I. Kanta, nebo etikou péče. Tyto směry jsem nakonec využila pouze v závěrečném rozboru, kde jsem nastínila, jaký pohled by

tyto dvě teorie mohly poskytovat. Nicméně jsem se rozhodla pro důkladný rozbor jednoho dilematu skrze jednu etickou teorii.

Mnou zvolený etický směr tedy ze začátku čtvrté kapitoly představuji. Představila jsem jej nejen z obecného hlediska, ale také jsem prezentovala výklad konkrétních autorů, především zakladatele utilitarismu J. Benthama a jeho následovníka J. S. Milla. Mezi teoriemi těchto dvou myslitelů panují určité rozdíly, které jsem demonstrovala ve svém rozboru etického dilematu. Představila jsem také různé další proudy etického směru utilitarismu, jež se v průběhu let měnil a modifikoval.

Pro rozbor jsem si zvolila své třetí etické dilema, a to situaci, kdy se klientka, která dříve užívala návykové látky, dopustila porušení domácího řádu. V tomto ohledu, mi řešení takové situace připadalo nejkontroverznější a nabízející nejvíce možných aspektů a variant řešení, které bylo možné analyzovat skrze etický směr. Klientčinu situaci jsem tedy podrobila rozboru od samého začátku příběhu, tedy od přijetí klientky do zařízení až po výsledné rozhodnutí sociální pracovnice. Mezi začátkem a koncem příběhu bylo mnoho aspektů, na které jsem nahlédla optikou utilitarismu.

V první řadě si zařízení stanovuje kritéria, podle kterých přijímá, nebo nepřijímá nové klientky. I v tomto ohledu, nebylo zcela jednoznačné, že klientka bude do zařízení vůbec přijata. Po jejím přijetí byl další postup spolupráce stanoven jí samotnou a sociální pracovnicí, načež tento ujednaný postup klientka porušila. Sociální pracovnice se tak dostala do bodu, kdy musela zvažovat, jak klientčin prohřešek dále bude řešit. Nicméně si byla vědoma, že její rozhodnutí o postupu výrazně ovlivní nejen klientku samotnou, nýbrž i rodinu, zařízení a případně i celou společnost. Na všechny aspekty jejího rozhodnutí jsem tedy nahlédla prostřednictvím výše zmíněné teorie a pokusila se čtenářům nastínit, jak by na situaci konkrétní etický směr a konkrétní proudy onoho směru nazíraly.

Závěrem bych chtěla dodat, že podle mého názoru se sociální pracovnice zachovala velmi lidsky a pomohla zachovat klientčinu rodinu pohromadě. Pravda je ale taková, že situaci hodnotím s odstupem času a i po té skutečnosti, že znám výsledek příběhu (alespoň ten, který je naposledy oficiálně znám sociálním pracovnícím). Je nesmírně obdivuhodné, jakými procesy rozhodování sociální pracovnice na celém světě procházejí, a je nutné mít na paměti, že v praxi je člověk nucen rozhodovat rychle, v některých případech i bezprostředně. Nicméně upřímně doufám, že má práce by mohla být ilustrací, ne samotného řešení etických dilemat, ale možností jednotlivých postupů. Práce rovněž poskytuje i znázornění obtížnosti řešení etických dilemat v praxi. Také vřele doufám, že budu sama více schopná v praxi aplikovat výše popsany způsob uvažování nad eticky spornými situacemi a užít prvky (nejen) utilitaristické teorie.

Seznam použitých zdrojů

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. 1. Vydání. Praha: ZVON. 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- BANKS, S. *Ethics and values in social work*. 2nd ed. New York: PALGRAVE, 2001. ISBN 0-333-94798-3.
- BEDNÁŘ, M. et al. *John Stuart Mill, Dvě stě let od narození*. In *Ekonomika, právo, politika* č. 53/2006. 1. Vydání. Příbram: CEP. 2006. ISSN 80-86547-57-4.
- BEDNÁŘOVÁ, Z. et al. *Domácí násilí. Zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*. Praha: ACORUS. 2009. ISBN 978-80-254-5422-0.
- BECHYŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
- BERAN, O. et al. *Základní etické teorie*. 1. Vydání. Litomyšl: Pavel Mervart. 2022, ISBN 978-80-7465-568-5.
- BICKOVÁ, L. a kol. *Individuální plánování a role klíčového sociálního pracovníka v sociálních službách*. 1. Vydání. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. 2011. ISBN 978-80-904668-1-4.
- BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. 1. Vydání. Praha: Karolinum. 2020. ISBN 978-80-246-4384-7.
- CONWAYOVÁ, H. *Domácí násilí. Příručka pro současné i potenciální oběti*. 1. Vydání. Praha: ALBATROS. 2007. ISBN 978-80-00-01550-7.
- ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II*. 1. Vydání Praha: Filosofía. 2015. ISBN 978-80-7007-442-8.
- ČÁMSKÝ, P. et al. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 2011. ISBN 978-80-262-0027-7.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 1999. ISBN 80-7178-249-1.

DĚDINA, J., CEJTHAMR, V. *Management a organizační chování*. Praha: Grada Publishing. 2005. ISBN 80-2471-300-4.

DEIGH, J. *An Introduction to Ethics*. 1. ed. Cambridge: Cambridge University Press. 2010. ISBN 978-0-521-77597-7.

GLUCHMAN, V. *Úvod do etiky*. 1. Vydání. Brno: Tribun EU s. r. o. 2008. ISBN 978-80-7399-552-2.

GRAHAM, G. *Eight Theories of Ethics*. 1. ed. Abingdon: Routledge. 2004. ISBN 978-0415315890.

HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. 1. Vydání. Praha: Leges, s. r. o. 2022. ISBN 978-80-7502-640-8.

HAVRDOVÁ, Z.; HAJNÝ, M. *Praktická supervize: průvodce supervizí pro začínající supervizory, manažery a příjemce supervize*. 1. vyd. Praha: Galén. 2008. ISBN 978-80-7262-532-1.

HELD, V. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-447-3.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 2005. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOLÁ, L. *Meditace v teorii a praxi*. 1. Vydání. Praha: Grada. 2001, ISBN 978-8-247-3134-6

HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. 1. Vydání. Praha: občanské sdružení Naděje. ISBN 80-902292-0-4

KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie, vybrané kapitoly*. 1. Vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. 2014. ISBN 978-80-7394-449-0.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 2. Vydání. Praha: PORTÁL. 1997. ISBN 80-7178-150-9.

KOZLOVÁ, L. *Sociální služby*. 1. Vydání. Praha: Triton. 2005. ISBN 80-7254-662-7.

KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6. Vydání. Praha: Wolters Kluwer. 2015. ISBN 978-80-7478-921-2.

KYMLICKA, W. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. 2. ed. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-878274-8.

MAREK, J. et al. *Bezdomovectví: V kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.

MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. Vydání. Praha: PORTÁL. 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, O. et al. *Sociální služby*. 1. Vydání. Praha: PORTÁL. 2007. ISBN 978-80-7367-310-9

MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. 2. Vydání. Praha: PORTÁL. 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

MÁTEL, A. et al. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 1. Vydání. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-89271-89-4.

MILL, J. S. *O svobodě myšlení a slova*. 1. Vydání. Praha: Institute H21. 2020. ISBN 978-80-907820-0-6.

MILL, J. S. *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice I*. 1. Vydání. Praha: Karolinum. 2016. ISBN 978-80-7298-487-9.

MILL, J.S. *Utilitarismus*. 1. Vydání. Praha: Vyšehrad. 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. Vydání. Praha: Slon. 2006. ISBN 978-80-86429-87-8.

MUCHOVÁ, L. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. 1. Vydání. Brno: CDK. 2015. ISBN 978-80-7325-386-8.

MULANG, T. *The Demands of Consequentialism*. 1. ed. Oxford: Clarendon press. 2005. ISBN 978-0199286973.

MULGAN, T. *Understanding Utilitarianism*. 1. ed. Stocksfield: Acumen, 2007. ISBN 978-1-84465-089-7.

MUSIL, L. *"Ráda bych Vám pomohla, ale ..." Dilemata práce s klienty v organizacích*. 1. Vydání. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*. 1. Vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-1.

NEDĚLNÍKOVÁ, D.; POLÁČKOVÁ, L. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. 1. Vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. ISBN neuvedeno.

PRESLOVÁ, I. et al. *Manuál práce s dětmi drogově závislých klientů*. 1. Vydání. Praha: SANANIM. 2011. ISBN 978-80-9045361-6.

ROBINSON, D.; GARRATT, C. *Seznamte se? Etika*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-941-0.

ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: Podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*. 1. Vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). 2000. ISBN 80-8585000-1.

SCARRE, G. *Utilitarianism, The Problems of Philosophy*. 1. ed. Abingdon: Routledge. 1996. ISBN 978-0415121972.

SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. 1. Vydání. Praha: Karolinum. 2003. ISBN 80-246-0716-6.

SMRČKA, L. *Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu*. 1. Vydání. Praha: C.H. Beck, 2010. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-199-4.

SNOPEK, J.; MATOUŠEK, R., *Agentura pro sociální začleňování: Metodika, Prostupné bydlení*. 1. Vydání. Praha: Agentura pro sociální začleňování. 2014. ISBN: 978-80-7440-113-8

SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2007. ISBN 978-80-7041-069-1.

SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filosofii*. 1. Vydání. Praha: Vyšehrad. 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

SOKOL, R.; TREFILOVÁ V. *Sociální pracovník v rezidenčních zařízeních sociálních služeb*. 1. Vydání. Praha: ASPI. 2008. ISBN 978-80-7357-316-4.

ŠPANĚLOVÁ, N. et al. *Krizová intervence pro praxi*. 1. Vydání. Praha: Grada, 2004, ISBN 80-247-0586-9.

TÄNNSJÖ, T. *Understanding Ethics: An Introduction to Moral Theory*. 1. ed. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2008. ISBN 978-0748636907.

THOMPSON, M. *Přehled etiky*. 1. Vydání. Praha: Portál. 2004. ISBN 80-7178-806-6.

TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. 1. Vydání. Praha: Portál. 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 1. Vydání. Praha: SLON. 1999. ISBN 80-85850-69-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál. 2002. ISBN 80-7178-678-0.

ZICH, F. *Úvod do sociologického výzkumu*. 1. Vydání. Praha: Europress. 2004. ISBN 80-86754-19-7.

Brožury a koncepční materiály

Bandit, R. et al. Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce. *Sociální práce, sociální práce*, roč. 2015, č. 4. Praha: MPSV ČR. ISBN 978-80-7421-089-1.

Bezdomovectví a bytová nouze žen. *Mít domov: Magazín o dostupném bydlení a ukončování bezdomovectví*, roč. 2023, č. 3. Praha: MPSV ČR.

ČLOVĚK V TÍSNI, Informační brožura: dluhová problematika. 2007. ISBN: 978-80-86961-28-6.

Financování orgánu sociálně právní ochrany dětí. Odbor rodiny a ochrany práv dětí. Praha: MPSV ČR. Účinnost od 1. ledna 2013 (ve Sbírce zákonů vyhlášena pod č. 401/2012 Sb.).

Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025. Praha MPSV ČR.

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020. Praha: MPSV ČR. 2013. ISBN 978-80-7421-072-3.

Metodika Azylového domu pro matky s dětmi. Praha: Kolpingův dům.

Příloha č. 1 k Příkazu ministra č. 15/2022: Metodika Ministerstva práce a sociálních věcí pro poskytování dotací ze státního rozpočtu krajům a hlavnímu městu Praze pro rok 2023.

Použité internetové zdroje

Asociace vzdělavatelů v sociální práci [online]. Praha: Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP, posl. úpravy 06. 05. 2021 [cit. 2023-11-01]. Dostupné na WWW: < <https://www.asvsp.org/standardy/>>.

Česká bankovní asociace [online]. Praha: Průzkum ČBA: Češi a zadlužování 2021, posl. úpravy 29. 09. 2021 [cit. 2023-11-20]. Dostupné na WWW: < <https://cbaonline.cz/cesi-a-zadluzovani-2021>>.

Člověk v tísní [online]. Praha: Insolvence, posl. úpravy 12. 03. 2009 [cit. 2023-09-15]. Dostupné na WWW: <<https://www.clovekvtisni.cz/potrebuji-pomoci>>.

Donio [online]. Rodiče samoživitelé, posl. úpravy 2024 [cit. 2023-10-03]. Dostupné na WWW: <<https://www.donio.cz/SuperMama#data-z-pruzkumu>>.

Fentasa [online]. Praha: Fentasa, posl. úpravy 05. 04. 2001 [cit. 2023-09-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>>.

HETMÁNKOVÁ, R. *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy* [online]. Praha: Jako doma, o.s., 2013 [cit. 2023-10-16]. Dostupné na WWW: <https://www.jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf>.

KAVALÍROVÁ, O. POLÁČKOVÁ, I. *Sociální práce, sociální práca* [online]. Praha: Čtyři případy sociální pracovnice v azylovém domě pro rodiny s dětmi, posl. úpravy 08. 04. 2019 [cit. 2023-11-13]. Dostupné na WWW: <<https://socialniprace.cz/inspirace-pro-praxi/ctyri-pripady-socialni-pracovnice-v-azylovem-dome-pro-rodiny-s-detmi/>>.

Kolpingova rodina [online]. Praha: Kolpingův dům, posl. úpravy 11. 11. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kolpingpraha.cz/data/vyrocní_zprava_2019.pdf>.

Ministerstvo financí. Národní strategie finančního vzdělání. [online]. 2010 [cit. 2023-10-12]. Dostupné na WWW: <http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovnakoncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani_mf2010.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Státní sociální podpora, posl. úpravy 04. 01. 2024 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/statni-socialni-podpora>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Sociální služby, posl. úpravy 28. 07. 2020 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Standardy kvality sociálních služeb, posl. úpravy 01. 01. 2007 [cit. 2024-01-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mpsv.cz/standardy-kvality-socialnich-sluzeb>>.

Ministerstvo vnitra [online]. Praha: Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy, posl. úpravy 01. 04. 2009 [cit. 2023-10-30]. Dostupné na WWW: <<https://www.mvcr.cz/migrace/docDetail.aspx?docid=21404201&doctype=AR>>.

PRESLOVÁ, I. *Šance dětem* [online]. Praha: Děti rodičů se závislostí. posl. úpravy 16. 10. 2023 [cit. 2023-09-29]. Dostupné na WWW: <<https://sancedetem.cz/deti-rodicu-se-zavislosti>>.

Profesní svaz sociálních pracovníků [online]. Praha: Etický kodex sociálních pracovníků a členů profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS ČR, [cit. 2023-11-29]. Dostupné na WWW: <<https://profesni-svaz-socialnich-pracovniku.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex.pdf>>.

Sociální bydlení [online]. Praha: MPSV ČR, posl. úpravy 01. 08. 2020 [cit. 2023-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/>>.

ZeSPODU [online]. Příspěvek při pěstounské péči se od ledna 2023 zvýší, posl. úpravy 16. 12. 2022 [cit. 2023-12-28]. Dostupné na WWW: <<https://www.zespodu.cz/?p=1157>>.

ZHÁNĚL, J. et al. *Metodologie výzkumné práce* [online]. Masarykova univerzita 2014. [cit. 2023-12-15]. Dostupné na WWW: <https://is.muni.cz/el/fsp/s/jaro2017/nk2019/um/Zhanel-metodologie-vyzkumne-prace_2014.pdf>.

Použité zákony

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění platném k 9. 2. 2009

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 14. 3. 2006.

Nepublikované texty

HLAVÁČKOVÁ T. *Možnosti tréninkového bydlení pro klientky azylového domu*. České Budějovice 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra oddělení praxe. Vedoucí práce M. Ehrlichová.

Seznam zkratek

Dnb – Doplatek na bydlení

ETHOS – Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení

FEANTSA – Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci

Mpsv – Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky

Ospod – Orgán sociálně právní ochrany dětí

Pnb – Příspěvek na bydlení

Ppm – Peněžitá pomoc v mateřství

Sas – Sociální a aktivizační služba

Úp – Úřad práce České republiky

Abstrakt

HLAVÁČKOVÁ T. *Etická dilemata sociálních pracovníků azylového domu pro matky s dětmi*. České Budějovice 2024. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce D. Urban.

Klíčová slova: azylový dům pro matky s dětmi, sociální práce, osamocené rodičovství, klíčový sociální pracovník, etické dilema, utilitarismus

Diplomová práce se zabývá etickými dilematy sociálních pracovníků azylového domu a jeho analýzou skrz vybraný etický směr. Jako klíčový etický směr je zvolen utilitarismus. Práce se ve své úvodní části zabývá charakteristikou cílové skupiny azylových domů pro matky s dětmi. Vykresluje rozmanitost potřeb právě zmíněné cílové skupiny azylového domu pro matky s dětmi. Zabývá se také možnými dopady osamocené rodičovství a státním aparátem, jež slouží k vyřešení jejich sociální situace.

Druhá část práce představuje prezentaci konkrétního azylového domu pro matky s dětmi, přičemž se blíže zaměřuje na vysvětlení toho, co je etické dilema, etický problém, a jaké existují v praxi možnosti jejich řešení.

Výše zmíněná témata nám pomáhají lépe pochopit další části diplomové práce, která se bude zabývat skutečnými etickými problémy sociálních pracovníků v azylovém domě pro matky s dětmi. V konkrétním azylovém domě pro matky s dětmi v Praze je provedeno sonda prostřednictvím rozhovorů, které budou zjišťovat, s jakými etickými dilematy se sociální pracovníci ve své praxi potýkají nejčastěji.

Cílem diplomové práce je zjistit etická dilemata, která sociální pracovník řeší, a nahlédnout na ně optikou etického přístupu. Zvoleným etickým přístupem je utilitarismus. Během reflexe etických dilemat se diplomová práce opírá především o odbornou literaturu. Rozbor etického dilematu skrze zmíněný etický přístup poskytuje širší pohled na danou problematiku a může sociálním pracovníkům pomoci při řešení etických problémů.

Abstract

HLAVÁČKOVÁ T. Ethical dilemmas of social workers in a shelter for mothers with children. České Budějovice 2024. Diploma thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of social and charity work. Thesis supervisor D. Urban.

Keywords: shelter for mothers with children, social work, single parenthood, key social worker, ethical dilemma, utilitarianism

The thesis deals with the ethical dilemmas of social workers in the asylum and its analysis through the selected ethical direction. Utilitarianism is chosen as the key ethical direction. In its introductory part, the thesis deals with the characteristics of the target group of shelters for mothers with children. It portrays the diversity of needs of the target group of the asylum for mothers with children. It also discusses the possible effects of single parenthood and the state apparatus used to resolve their social situation.

The second part of the thesis presents a presentation of a specific shelter for mothers with children, taking a closer look at explaining what an ethical dilemma or ethical problem is, and what the possibilities of solving them are in practice.

The above-mentioned topics help us to better understand the next part of the thesis, which will deal with the real ethical problems of social workers in an asylum for mothers with children. In a particular asylum home for mothers with children in Prague, an investigation is conducted through semi-structured interviews that will find out what ethical dilemmas social workers face most often in their practice.

The thesis aims to find out the ethical dilemmas that social workers deal with and to look at them through the lens of an ethical approach. The ethical approach chosen is utilitarianism. During the reflection on ethical dilemmas, the thesis relies mainly on professional literature. Analyzing an ethical dilemma through the aforementioned ethical approach provides a broader view of the issue and can help social workers in solving ethical problems.

